

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

1988

İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları
Kuram ve Bazı İş Örgütlerinde Bir Uygulama

Doktora Tezi
Gülümser KESKİN

ERZURUM-1985

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu	1
Çalışmanın Amacı	2
Çalışmanın Yöntemi	2
Çalışmanın Plânı	3

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I- İşletme	5
II-Sorumluluk	11
III-Sosyal Sorumluluk	13
A- Sosyal Sorumluluğun Anlam Niteliği ve Tarihi Gelişimi	14
B- Sosyal Sorumluluğun Kapsamı	25
IV- İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk	28
A- İşletmelerin Sosyal Sorumluluklarına Gerektiren	
Nedenler	37
1- Kıt Kaynakların Etkin Kullanımı	41
2- Çevre Kirliliğini Önleme	49
a- Hava Kirliliği	52
b- Su Kirliliği	56
c- Toprak ve Bitki Kirliliği	59
3- Toplumun İsteddiği Mal ve Hizmetleri Üretme	67
4- İşletmelerin Neden Oldukları Toplumsal Maliyetlerin	
Ortadan Kaldırılmasına Parasal Katkı	70
5- Diğerleri	76
6- İşletmelerin Sosyal Sorumluluklarının	
Değerlendirilmesi	80

İKİNCİ BÖLÜM
SOSYAL SORUMLULUK AÇISINDAN
İŞLETME ÇEVRE İLİŞKİSİ

I- İşletmelerin Doğrudan Eylem Çevresi	91
A- İşletmelerin Yapısını Oluşturan İç Çevre Unsurları ...	92
B- Müşteriler (Tüketiciler)	97
C- Satıcılar (Faktör Arzedenerler)	102
D- Rakipler	104
E- Devlet Kurumları	107
II- İşletmelerin Dolaylı ve Genel Çevresi	110
A- Teknolojik Değişkenler	111
B- Ekonomik Değişkenler	116
C- Siyasal ve Hukuki Değişkenler	121
D- Sosyo Kültürel Değişkenler	125
E- Uluslararası Boyutlar	127

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖRGÜT VE YÖNETİM KURUMLARINDA SOSYAL SORUMLULUK

I- Klâsik Görüş (Geleneksel Yaklaşım)	131
II- Modern Yaklaşım	134
III- Değerlendirme	138

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÜLKEMİZDE ÖRGÜTLERİN SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞLARI

I- Kamu Kesimindeki Örgütlerin Sosyal Sorumluluk Anlayışı ..	141
II-Özel Kesim Örgütlerinde Sosyal Sorumluluk Anlayışı	146
III-Kamu ve Özel Kesimin Karşılaştırılması	150

BEŞİNCİ BÖLÜM

BAZI KAMU VE ÖZEL KESİM İŞ ÖRGÜTLERİNDE AMPİRİK

BİR ARAŞTIRMA

I- Araştırmanın Amacı	154
II-Araştırmanın Varsayımları	155
III-Araştırma Yöntemi	156
A- Araştırma Birimlerinin Seçilmesi	156
B- Soruların Niteliği ve Uygulanan Testler	156
C- Ampirik Çalışmamızda Uygulanan Formüller	157
D- Araştırmanın Taşıdığı Sınırlılıklar	158
IV- Soruların Değerlendirilmesi (Bulgular)	158
ÖZET VE SONUÇ	186
KAYNAKLAR	196

GİRİŞ

İşletmeler toplumdakikit kaynakları değerlendirerek insan ihtiyaçları için kullanıma hazır duruma getiren kuruluşlardır. Bu nedenle, ülkeler açısından işletmelerin faaliyetleri büyük önem taşır. Ayrıca kaynakların kıt, nüfusun kalabalık olduğu bir dünyada işletmelerin işlevleri ve sorumluluk anlayışları ayrı bir önem kazanmaktadır. Bugün ise çoğu ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de işletmelerin kıt kaynakları en rasyonel şekilde kullanıp kullanmadıkları sorunu ağırlığını korumaktadır. Ülkenin kıt kaynaklarını kullanarak bir yandan insan ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmet üretmek gibi yararlı faaliyetlerde bulunan işletmelerin diğer yandan tarıma elverişli toprakları kullanılmaz hale getirmek, çevreyi kirletmek ve bu yollarla canlılara zarar verecek olumsuz sonuçlara neden olduklarıda bilinen bir gerçektir.

İşletmelerin topluma karşı sorumluluk bilinci ile faaliyetlerini yürütmeleri, doğurmaları muhtemel sorunlara karşı izlenebilecek en etkili yol olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışlarının bilinmesi ve nedenlerinin araştırılması gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan bizim gibi ülkeler açısından da büyük önem taşımaktadır. Ancak bu bilinç bilindiği ölçüde işletmelerin daha duyarlı ve sosyal sorumluluk bilincine sahip olarakçalışabilmeleri için gerekli önlemler geliştirilebilir.

Çalışmanın Konusu

İnsanlar için işletmelerin varlığı kaçınılmazdır. Fakat olumsuz etkileri ile değil. Bugün tüm insanlığın arzu ettiği şey işletmelerin neden oldukları olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaktır. İşte bizde bu çalışmamızda ülkemizde kamu ve özel kesim işletmelerinin topluma verdikleri zararları asgariye indirebilmeleri ve kaynakları en rasyonel şekilde kullanabilmelerini sağlamak için her şeyden önce sosyal sorumluluk bilinci içinde çalışıp çalışmadıklarını araştırma konusu olarak seçmiş bulunuyoruz. Yukarıda işletmelerin toplum bakımından önemini kısaca özetlemeye çalıştık. Gerek özel ve gerek kamu işletmelerinin faaliyetleri ile topluma olumsuz etki de bulundukları gerçektir. İşletmelerin sosyal sorumluluklarını neler olabileceğini ve bunların nasıl yerine getirebilecekleri çalışmanın kapsamını oluşturmuştur.

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızın esas amacı iş örgütlerinin sosyal sorumluluk anlayışlarının ortaya konulmasını oluşturmaktır. Daha açık olarak çalışmamızda hedeflenen amaçlar şöyle sıralanabilir.

- Ülkemizde günümüz koşullarında iş örgütlerinin sosyal sorumluluk anlayışlarını ortaya koymaya çalışmak,

- İş örgütlerinin sosyal sorumluluklarını değerlendirebilmek için önce işletme, sosyal sorumluluk, işletme-Çevre ilişkileri, işletmelerin yönetimi ve işleyiş şekillerini kuramsal olarak ortaya koymak,

- Araştırma konusu olarak doğu ve batıdan seçilen bazı kamu ve özel kesim işletmelerinden alınan cevaplardan ve gözlemlerden elde edilen bulguları kuramsal açıklamalarımızın ışığı altında değerlendirmek,

- Ayrıca değerlendirme sonucu elde edilen bulgularla ülkemizin Doğu ve Batı bölgesinde faaliyet gösteren iş örgütlerinde günümüz koşullarında sosyal sorumluluk anlayışlarının mukayesesini yapmaya çalışmak; ve nihayet,

- Ülkemiz iş örgütlerinin sosyal sorumluluk anlayışları ile ilgili olarak elde edeceğimiz bulgular ışığında gelecekte de karşılaşılabileceğimiz sorunlara önlem teşkil edecek önerilerde bulunmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamız kuramsal ve ampirik olmak üzere 2 kısımdan oluşmaktadır.

Çalışmamızın kuramsal kısmında işletmeler ve sosyal sorumlulukları ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Birinci kısımda kuramsal açıklamalara dayandırılan ikinci kısım, ampirik bir çalışmayı oluşturmaktadır. Bu araştırmada, ülkemizde özel ve kamu kesiminden bazı iş örgütleri seçilerek Doğu ve Batı arasında sosyal sorumluluk anlayışları yönünden bir karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada zaman zaman gözlem ve mülakat yoluyla elde edilen bulgular bu kısımda çözümlenmekte ve birinci kısımda oluşturulan kuramsal çerçeveye dayandırılarak değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Çalışmada bir takım engellerlede karşılaşılmiştir. Bunlar-
dan en önemlisi; çalışmamız için Batıdan iş örgütlerinin seçimi ve
anketlerin gönderilmesi, cevapların izlenmeleri ile ilgili olmuştur.
Bizzat gitmek yerine posta ile yürütülen araştırmamız, da tesadüfı
olarak seçilen 30 iş örgütünden yalnız 10'u cevaplandırmıştır. Ayırı-
ca Doğuda özel işletmelerin yetersiz oluşu bizi, araştırmamızın bu
kısımında kamu kesim işletmelerini ağırlıklı olarak almaya yöneltmiş-
tir. Bu husus ise Batı ile Doğu arasında karşılaştırma yapmamıza
(Doğu ve Batının özel kesimlerini temel alan) imkan bırakmamıştır.

Diğer bir güçlük ise kaynak temininde ortaya çıkmıştır.
Atatürk Üniversitesi Kütüphanesinde konumuza ilişkin yeterli sayıda
kaynak bulunamaması Ankara'da uzun süre çalışma olanağından yoksun
oluşumuz çalışmamızın arzuladığımızdan daha az kaynağa dayandırmak
zorunda bırakmıştır.

Çalışmanın Plânı

Çalışmamız giriş ve sonuç dışında beş temel bölümden meydana
gelmektedir.

Kuramsal çerçeveyi oluşturan ilk dört bölüm sırasıyla şöyledir.

Birinci bölümde; işletme, sorumluluk, sosyal sorumluluk, iş-
letmeler ve sosyal sorumluluk, işletmelerin sosyal sorumluluklarını
gerektiren nedenler ve sosyal sorumluluklarının genel bir değeriendi-
rilmesi verilmeye çalışılmaktadır.

İkinci bölümde; işletme ve çevre ilişkileri; işletmelerin doğ-
rudan etkileyen işlem çevreleri ayrı ayrı incelenmektedir.

Üçüncü bölümde örgüt ve yönetim kurumlarında sosyal sorumluluk
konusu klâsik ve modern görüşler başlığı altında ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümde, işleyişleri ve sosyal sorumluluk anlayışları
bakımından ülkemizdeki işletmeleri kamu ve özel kesim işletmeleri ola-
rak ele alıp bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır.

Beşinci bölümde, kuramsal temellerini oluşturduğumuz bölümlerde açıklamaya çalıştığımız sosyal sorumluluk anlayışını deneysel bir yaklaşımla, ülkemizde kamu ve özel kesimden seçtiğimiz bazı iş örgütlerinde yaptığımız ampirik araştırma ile elde ettiğimiz bulgular arasında bir ilişki kurulmaya çalışılmaktadır.

Bu bölümde, yaptığımız ampirik araştırmadan sağlanan bulguların değerlendirilmesi yapılmaktadır. Ülkemizdeki iş örgütlerinin sosyal sorumluluk anlayışları için daha önceki bölümlerle açıklamaya çalıştığımız konularda yöneticilerin görüşlerini alarak fikir edinilmeye çalışılmaktadır.

Çalışmamız, kuramsal ve ampirik araştırma sonuçlarının ve bulguların değerlendirilmesi ile bazı önerilerin ortaya konduğu sonuç kısmı ile sona ermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I - İŞLETME

İnsan doğada tüm varlıklardan farklı olarak, doğadaki herşeyi kendi ihtiyaçları için kullanmayı başarmıştır. İnsanın her zaman, amacına tek başına ulaşması mümkün değildir. Bu yüzden insanlar bir araya gelerek toplumsal bir amaç oluştururlar. İşte insanların değişik konularda ki bireysel amaçlarını bu şekilde tatmin etmek için meydana getirdikleri topluluklar değişik amaçlı örgütleri oluşturmaktadırlar.

"Örgüt, müşterek insan faaliyetlerinin bir sistemidir." (1).

Yani bir örgüt, bireylerin amaçlanana ulaşmak için karşılıklı davranışlarda bulundukları yapısal bir süreçtir.

Örgütler toplumsal sistemin unsurlarıdır. Bu unsurlardan birindeki değişme, sistemin tümünü ve diğer unsurlarını etkiler. Bu nedenle örgütleri içinde bulundukları toplumsal sistem içinde ele alabiliriz. Örgüt, içinde bulunduğu toplumun tarihsel gelişme sürecini, sosyo-ekonomik yapısını, çalışmalarını, kültürel değerlerini ve kurumsal yapısını yansıtır. Böylece örgütü değiştiren, biçimlendiren ana etmenlerin birinin toplumsal çevre olduğunu söyleyebiliriz.

Örgütler çevrelerinden belli girdiler olarak bunları kendi bünyelerinde bazı değişikliklere tabii tuttuktan sonra çevreye verirler. Bunlar mal, hizmet ve bilgi olabilir. Örgüte gerekli olan bu bilgi, işlem ve araçların tümü örgütün teknolojisini oluşturur. Yani örgütün yapısının kullandığı teknoloji ile yakın ilişkisi vardır. Bu nedenle de örgütleri oluşturan ikinci etmen de teknolojidir denir (2).

Örgütler belirli amaçlar için tasarlanmış ve plânlanmış birer sosyal yapıdır. Yani bir örgütün üyeleri değişsede amaç değişmeyecektir. Gerçek bir örgüt yaşayan dinamik bir varlıktır.

Örgütleri değişik şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Kamu-özel Büyük-küçük, Doğal-Biçimsel.

(1) Aysel Öncü, Örgüt Sosyolojisi 2.bTurhan Kitabevi, Ankara 1982, s.31.

(2) a.e, s.35.

Parsons Smelser, örgütleri esas amaçlarına göre şöyle sınıflandırmaktadır.

- 1- Siyasal kuruluşlar
- 2- İktisadi kuruluşlar
- 3- Hükümet organları ve hukukî kuruluşlar
- 4- Okullar vb.

Burada örgütler ana işlevlerine göre sınıflandırılmış oluyor.

P.Blau ve R.Scott ise örgütte çalışanları, sahipleri müşterileri ve toplum üyelerinin hepsinin örgütten yarar sağladığını söyler ve bu yararların öncelik derecelerine göre örgütleri 4 e ayırır.

1- Ortak yarar kuruluşları: Temelde üyelerinin yararlarına hizmet için kurulmuştur. Kooperatifler meslek kuruluşları, kulüpler

2- İşletmeler: Sermayedarların, kuruluş sahiplerinin yararlarına kurulur. Bankalar, sigorta şirketleri, toptan ve parakende satış müessesesi vs.

3- Hizmet kuruluşları: Belli bir kitleye hizmet götürmek için kurulan örgütler. Kütüphane, hastahane, DDY.

4- Toplum yararına yönelik örgütler: Geniş halk kitlelerinin yararını amaçlar. K.Kuvvetleri (3).

Bu sınıflandırmalardan da anlaşılacağı gibi işletmeler belirli amaçlar için kurulmuş örgütlerdir. Bunların temelde varoluş nedenide belirli amaçlar için hizmettir.

Ayrıca işletmelere birer ekonomik birimler gözüyle de bakabiliriz. Yanlız kendi ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş, ekonomik bir birlikten farklı olarak başkalarının tüketim ihtiyaçlarını karşılayan bir ekonomik birliktir.

İşletme kavramını değişik açılardan ele alabiliriz.

Bir yönüyle işletme sistem bakış açısından ele alınabilir. Bunun için önce sistemin ne olduğuna değinelim.

Sistem; amaçları, sınırları önceden plânlanmış eylem, öge ve ilişkiler grubudur (4).

Diğer bir tanıma göre de sistem, içinde birçok işletmenin bulunduğu sosyal bir topluluktur (5).

Evreni en büyük sistem olarak düşünürsek, bununda çeşitli sistemlerden oluştuğu bir gerçektir. Güneş sistemi, hayatın kendisi, dünyamız, hayatın bir parçası olan insanlık ve hayatı meydana getiren toplumların ayrı ayrı her biri birer sistemdir. Böylece evren içinde birtakım sistemler hiyerarşisi mevcuttur. İşletmelerde tıpkı bu şekilde sistemler hiyerarşisi oluşturur. Çünkü her sistem gibi işletmelerde girdileri, işlevleri, çıktıları ve amacı ile belli bir çevrede yaşamını sürdürür.

İşletmeler yaşayan canlı birer organizma gibi düşünüldüğü zaman karmaşık, dinamik ve denge halini koruyabilen, açık bir sistem olmaktadır. Yani her canlı organizma gibi bir işletme devamlı değişen bir çevrede dışardan aldığı madde ve enerjilerle varlığını korur. Doğal olarak çevresinden etkilenir ve çevresini etkiler (6)

İşletmeleri birer insan gibi de düşünebiliriz. Çünkü işletmelerde insanlar gibi kendi varlığını sürdürebilen büyüyen, çoğalan ve herşeyden önce belli bir amacı olan idari ve teknik bir sistemdir.

İşletme ile aynı anlamı taşıyan yalnız daha geniş veya daha dar kapsamlı birçok kavram vardır. Bunlar teşebbüs, şirket, örgüt, organizasyon, fabrika, üretim sistemi, ekonomik birim, sistem, işyeri gibi Bu kavramların hepsi için tamamen aynı şeyi ifade ediyor diyemeyiz. Yalnız temelde amaç aynıdır. Bu yüzden çoğu kez işletme ile eş anlamlı kavramlar olarak kullanılmaktadır. Buna neden ise işletme tanımlarının değişik açılardan ele alınmasıdır.

Bir görüşe göre, işletmeler kâr edilecek birer organizasyondur.

-
- (4) Mehmet Şahin, İş İdaresinin Temel Kavramları Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yay. No:15, 2.Fasikül Ankara 1984, s.195.
 (5) James W.MCKIE ve diğ, Social Responsibility and the Business Predicament, The Brookings institution Washinton DC, 1975, s.3.
 (6) Oktay Fergan, İşletme Yönetiminde Sistem, İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü, yayın No:22, s.24.

Bu görüşte olanlar işletmenin ilk görevinin ekonomik aktivitelerinin getireceği risklerin üstesinden gelebilmek ve zarar etmemek için kâr elde etmektir. Ekonomik bir birim olarak kabul eden bu tanım, bir ölçü değildir. Çünkü bu tanım için diğer bir çoğunluk ise tamamen yanlış bir tanım gözüyle bakabilirler (7).

Diğer bir görüşle de A.Amonn, işletmeyi üretim amacıyla kurulumuş, teknik bakımdan tümlük gösteren üretim amaçlarının bileşimi; üretim araçlarının üretim amacı uğrunda hesabı bir birim durumuna sokulması ise girişimdir (8).

Bu tanımda işletme ekonomik ve teknik bir kavram girişim ise ekonomik ve hukuksal bir kavram olarak ele alınmaktadır. Birinci de mal ikincide değer meydana geliyor. Diğerinden farklı olarak bu tanımda işletmenin hukuksal yönüne de değinilmiş olunuyor.

Bu şekilde işletmelerin temel niteliğini ve anlamını her yönüyle ortaya koyma açısından çeşitli yaklaşımlarla tanımlar vermekte yarar vardır (9).

-İşletme, üretime yarayan bütün olanakların plânlı bir şekilde organize edilmesidir,

-Bir teşebbüsün ekonomi ilkelerine uygun olarak üretim yapmasıdır,

-Belli amaçların gerçekleştirilmesi için çalışan sosyal bir varlıktır,

Bu tanımların ışığı altında işletmelerin dört anlamda kullanıldığı ortaya çıkmaktadır (10).

Bütün bu açıklamalardan sonra kısa bir ifade ile işletme, yararlı mal ve hizmet üreten kuruluştur.

Daha geniş bir tanımla da; işletme, emek sermaye ve doğal kaynakları plânlı bir biçimde bir araya getirecek mal ve hizmet üretmek için üretim kaynaklarının kullanımında ekonomik ve akılcı kararlar alan üretim birimidir diyebiliriz (11).

(7) Peter F.Drucker, Management, Harper Row Publishers Newyork,1973,s.5

(8) Kemal Tosun,İşletme Yönetimi, l.b,Ankara Savaş yay.(Mayıs 1982),s.7

(9) Şahin, a.g.e, s.101.

(10)Şahin, a.g.e, s.103.

(11)Şahin, a.e,

İşletmeler insanlığın tarihi gelişimiyle birlikte incelendiği zaman göreceğimizki toplumda meydana gelen değişmelerle birlikte işletme kavramı üzerinde ki düşüncelerde de birtakım değişiklikler olmuştur. Şöyleki:

Lin Coln Filene geçmişte yalnız kâr amacı güden işletmelerle bugünün işletmeleri farklıdır. İşletmeler kendilerini kısıtlayıcı nedenleri önemserler. Hiçbir zaman bir hayır kurumu değildir. Fakat günümüz işletmeleri para kazanma ve topluma hizmet etmenin birlikte yürümesi inancındadırlar. Çünkü bir değişkenin yokluğunun diğer değişkenide etkileyeceğini artık bilmektedirler (12)

Son yıllarda ileri sürülen yeni bir anlayışa göre de bazı işletme liderleri, işletmeler artık toplumun birer hizmetçisidir. Ortaklarının isteklerini yerine getiren değil tüm toplumun isteklerini yerine getiren kuruluşlardır demektedirler (13).

İşletme tanımları üzerinde bu şekilde görüş farklılıkları ileri sürülse de temelde ki özellikleri değiştirmez. Yani işletmeler hangi düzende ne gibi koşullarda olursa olsun yararlı mal ve hizmet üreten kuruluşlardır. Yani bir amaç için fayda yaratmak söz konusudur.

İşletmelerin amaçlarını genelde iki temel başlık altında sınıflandırabiliriz (14).

1- Parasal amaçlar,

a- Kâr: Her işletme tam rekâbet piyasasında azami kârı elde etmeyi ister.

b- Hasılat Çabaları: Hasılat çabası kârın elde edilmesine hizmet eder. Bu yüzden hasılat çabası burda mutlak bir amaç olmamaktadır. Kâr ve hasılat çabası birbirini tamamlayan birer güç niteliğindedir.

(12) Morrell Heald, The Social Responsibility of Business "Business and society in the Twenties" The press of case Western Reserve University Cleveland/London, 1970, s.103.

(13) John L Hysom, William S.Bolce, Business and Its Environment, West Publishing Comp, printed in the united states of America, 1983, s.7.

(14) Latif Çakıcı, "İşletme Amaçları Üzerine Bir Deneme" Adana İ.T.İ.A. Der. Sayı,5, (Mart 1976) Ankara, 1976 s.99.

c- İktisadilik çabaları: İktisadilik maliyetin asgariye indirilmesini ifade eder. Diğer bir ifade ile asgari maliyetle azami ürün elde etmeyi amaçlar. Yani ünite başına maliyetler ne kadar düşük ise işletmenin iktisadiliğide o kadar yüksektir.

2- Parasal Olmayan ^Amaçlar

a- Prestij ve kudret çabaları: Bu çabalar müteşebbisin ihtiyaçlarından doğar. Prestij çabası başkalarına kabul ettirme ve tesir etme isteğinden doğar. Kapitalist bir iktisat düzeninde kâr ve hasılat önemli bir prestij ve kudret sayılır.

b- Bağımsızlık çabaları: Azami kâr sonucu genellikle müteşebbisin işletme üzerindeki kontrolünü azaltır. Günümüz işletmelerinde dahi bu görüş geçerlidir.

c- Moral ve sosyal prensipler: Bu değerlerde prestij ve kudret gibi toplum tarafından geliştirilen normlara bağlıdır. Toplumun değer yargıları ve sosyal sorumluluk çerçevesi içerisinde hareket etme çabası kendini, kendisine ve topluma karşı göstermesi şeklinde olmaktadır. Ayrıca sosyal kanunların baskısının da zaman zaman üzerlerinde hissetmektedirler.

Kısaca diyebiliriz ki işletmelerin asıl amaçları yaşamını devam ettirebilme, büyüme, gelişme, kâr elde etme ve topluma hizmet etmektir.

II- SORUMLULUK

Konuya, sorumluluğun sözlükteki kelime anlamını vererek başlamakta yarar görüyorum.

Sorumluluk: Bir işi üstüne alan ve o işi yapmak zorunda olan bir şahıstan beklenen yükümlülüklerin bütünü şeklinde ifade edilebilir.

Sorumluluk toplu yaşamın gereğidir. Çok basit şekliyle sorumluluk insanın yaşamını sürdürürken başta şahsına olmak üzere yakınlarına, milletine ve tüm insanlığa karşı yapması gerekeni; bir başkasının haklarını çiğnemenen ve zarar vermeden yapmasıdır.

Sorumluluk kavramını çok değişik konularda açıklayabiliriz. Şöyleki her insanın gerek tek başına gerek çeşitli gruplar oluşturarak yapması gereken görevleri ve bu konuda da duymaları gereken birtakım sorumlulukları vardır.

Bu kısa açıklamadan sonra diyebiliriz ki, sorumluluk düzenli yaşama şekli olup milletlerin geleceğidir. Ülkelerin kalkınmaları ve refâh içinde yaşamaları sorumlulukla mümkündür.

Sosyal tabaka ve meslek sınıflarının sorumluluk bayutları ülkenin geleceği ile ilgilidir. Çiftçi ve sanayicinin üretim sorumluluğu, aile reisinin sorumluluğu, eğitimcinin insan yetiştirme sorumluluğu, yöneticinin idare, mahkemelerin yargı, hükümetlerin ise ülkeleri ve kendi toplumlarının geleceği ile ilgili en doğru kararları alma, plânlama ve uygulama ile ülke varlıklarını çok iyi değerlendirme sorumluluğu gibi tabandan tepeye doğru bir sorumluluk piramidinin oluştuğu görülmektedir.

Sorumluluk kavramının sınırları zamanla genişlemektedir. Günün koşullarına ve ülkenin gelişme seyrine göre gerek ferdi olarak ve gerekse tümnden düşünölsün insanların sorumlulukları artmaktadır. Yaşam seviyesinin yükselmesiyle sorumluluklarının artması yanında faaliyetleriyle tüm insanlığa karşı farkında olarak veya olmayarak yapacağı olumsuz etkiler ki bunları sorumluluk olarak nitelendirirsek, zamanla ortaya çıkan bu sorumsuzluklarda sorumluluk sınırlarını genişletir.

Sorumluluk kavramı için her dönemde geçerli olacak kesin bir tanım vermek oldukça zardur. Zira bu kavramla birlikte her zaman görev, yetki ve otorite kavramları birlikte işleyen kavramlar olarak düşünülür. Bu kavramların ilişki dereceleri sorumluluk derecesini arttırır veya azaltır.

Sorumluluğu, bir şahsa birtakım görevler verildiği zaman ortaya çıkan bir olay olarak düşünürsek, görevlerde amaçlara ulaşmak olduğuna göre, diyebiliriz ki amaçlara göre görevler artmakta; buna bağlı olarakta sorumluluk artmaktadır.

Bir şahıs, belirli amaçların elde edilmesi için önce görevlendirilir. Sorumlulukta yapılması gereken bir görev olarak ortaya çıkıyor. Şahsa bu görevi yapabilmesi için verilen yetki ise bir araç olmaktadır. Otorite ve sorumlulukta genellikle birlikte kullanılır. Bir işi yapabilmek için otorite verilir.

Bu nedenle sorumluluk ve otorite biri diğerinin bir parçası veya birinin ortaya çıkması diğerinin ortaya çıkmasını gerektirir diye düşünülür (15).

Bir başka düşünce tarzıyla da sorumluluk ahlakın bir sorusu olarak düşünülür. Şöyle ki sorumluluğun tamamen ahlâki özellikleri taşıdığı düşünülür. Ve sorumluluğunda ahlâki değerlere bağlı olarak hareket ettiği söylenir. Ahlâki değerlerle kısıtlamalara tabii adalet, kanuni kısıtlamalar, ahlâki umutlar sorumluluk için düşünülmektedir. Bunlar temelde kendiliğinden yürüyen ve hissedilen değerler olduğundan bu sorumluluk için var olan sorumluluk denmektedir. Bunun dışında sorumluluğun bir diğer şekli ise verilen sorumluluktur (16).

Örneğin: Herhangi bir organizasyona verilen sorumluluk.

(15) William L.Dejon, Principles of Management, The Benjamin/Comings Publishing comp, united states, 1978. s. 322.

(16) James W. McKIE ve diğ, Social Responsibility and the Business Predicament, The Brookings Ingtitut on/Washington DC, 1974, s.5.

III- SOSYAL SORUMLULUK

İnsan yaratılışı gereği toplu yaşamak durumundadır. Toplu yaşam ise, birlikte getirdiği birtakım kurallara uymayı gerektirir. Başkalarıyla birlikte yaşamak istek ve durumunda bulunanlar bu kurallara uymak zorundadır. Çünkü, toplumsal yaşamın bir gereği olarak bunların baskısını üzerinde hisseder veya farkında olmadan kendini bu düzen içinde bulur. Aksi takdirde topludan soyutlanacağını bilir(17).

Sosyal sorumluluk kavramının insanlığın tarihiyle birlikte incelenecek olursak ilk çağlarda insanın doğa ile mücadelesinde yalnız kendi ve ailesi için amacı söz konusu idi. Böyle bir ortamda bir şahsın sorumluluğunda şahsına ve ailesine karşı temel ihtiyaçları doğrultusunda olmaktadır.

Sosyal sorumluluk kavramı insanlığın varoluşuyla birlikte kendiliğinden doğuyur. Zamanlarda toplumlarda geniş bir sorumluluk anlayışı yerleşiyor.

Daha önce sorumluluk kavramını incelerken ahlâk ile yakın ilişkisi olduğunu gördük. Sosyal sorumlulukta temelde sorumluluktan farklı bir şey değildir. Toplu yaşamla, değişen koşullara bağlı olarak, sorumluluğun boyutlarının genişlemiş ve artmış şeklidir. O halde sosyal sorumlulukla da ahlâki değerler arasındaki ilişkilerde aynı şekilde birbirine bağlıdır. Hatta çoğu zaman bu kavramların aynı değerleri taşıdığı da söylenmektedir. Fakat tamamen aynı şeydir denemez.

Ahlak kişinin yalnız kendi iyiliğini değil, başkalarını da düşüncesini gerektirir. Ahlâk genelde iyi davranışlara verilen isimdir. Yani bireylerin diğerleriyle ilişkilerinde saygılı, olumlu ve anlayışlı olmalarını gerektirir. Bu tanımdan hareketle sosyal sorumlulukla ahlâkın tamamen aynı şeyler olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü sosyal sorumluluk bazı konularda ahlâki değerlerle ilişkisiz olabilir. İşletmeler açısından ahlâki kuralların konması şu iki koşula bağlıdır (18).

(17) Turgut Altıntürk, Temel Hukuk, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açık öğretim fakültesi yay. no:6 Fasikül 1, s.3.

(18) Hyson, Bolce, a.g.e, s.162.

- 1- Çalışanların ahlâki yönden eğitilmesi,
- 2- İşletmelerin bazı ahlâki satandartlar kabul ederek sorunları buna göre değerlendirmesidir.

Çoğu zaman işletmelerin aşırı büyüme ve azami kâr elde etme amacıyla ahlâki değerler zayıflamıştır.

A- SOSYAL SORUMLULUĞUN ANLAM, NİTELİĞİ VE TARİHİ GELİŞİMİ

SOSYAL SORUMLULUĞUN ANLAM VE NİTELİĞİ

Bu açıklamaların ışığında sosyal sorumluluğun klâsik bir tanımı şöyle yapılabilir (19).

İş adamlarının toplumun değer ve amaçları açısından arzu edilen yolları takip ederek, bu yönde kararlar vererek işletmeleri yönetmek sonusunda bağlı olduğu mecburiyetlere sosyal sorumluluk denir.

Diğer bir tanımla sosyal sorumluluk, toplumun kişi üzerine koyduğu kısıtlamalardır (20).

Bir kişi herhangi bir davranışta bulunurken veya karar verirken bunun çevresine ve topluma etkisini düşünür. Bir kişi toplumla çatışan davranışları için topluma hesap vermek zorundadır. Diyebiliriz ki sosyal sorumluluk işletmelerle-Toplum arasında karşılıklı bir sosyal harekettir. Bu sosyal hareket sonucu daha etkin bir toplum ortaya çıkabilir. Daha açık bir tarzda bu hareket şeklini şöyle ifade edebiliriz. İşletmeler birtakım kararlar alıyor ve bu kararlarını uyguluyor. Bunlara karşın toplum kayıtsız kalmıyor. Ya olumlu karşılıyor, sonuçtan faydalanma yollarını tercih ediyor veya karşı çıkıyor. Aynı şekilde bu ilişkiyi insanların birbirleri için ve insanların tüm toplumla olan ilişkileri içinde düşünebiliriz. Bu ilişkiyi iyi şekilde kuramayan yani toplumun sorumlu tuttuğu şekilde gücünü kullanamayanlar kısa zamanda güçlerini kaybederler.

Zaman zaman, sosyal sorumluluktan kimler faydalanır? diye bir soru akla gelebilir. Buna cevap olarak tüm insanlık diyebiliriz.

(19) Fred Luthans and Richard M.Hodgetts, Social issues in Business, the Macmillan comp, Newyork, 1972, s.2

(20) Keith Davis, Robert L.Blomstrom, "Social power and social Response." Business Society and Environment, Mc Graw Hill-Book comp, printed United States of America, 1971, s.85.

Çünkü tüm insanlık sosyal sorumluluk duymalıdır dedikten sonra bunu yerine getirebilmenin vereceği mutluluk ta yine tüm insanlığa ait olacaktır.

Sosyal sorumluluk bir bakıma uzun vadede karşılıklı kazanç olarak düşünülebilir.

Teknolojik değişmelerden dolayı zamanla kişisel işletmelerden, ortaklıklara, birliklere geçiliyor. Dolayısıyla kişinin topluma olan sorumluluğu da kişilerin topluma karşı sorumluluğu şeklinde değişiyor (21).

Gerek kişisel ve gerekse kişilerin biraraya getirdiği birlikler için düşünelim; sosyal sorumluluk konusuna değişik şekillerde tepkiler doğabilir. Bunları şöyle sıralayabiliriz (22):

a- Reaksiyon: Sosyal sorumluluk fikrine karşı bir davranış gösterenler yani bu sorumluluğa inanmayan, inkâr eden kişi ve birlikler

b- Savunma: Sosyal sorumluluk fikrini destekleyenler. Bunlar konulara ve insan ilişkilerine bağlı olarak toplumsal bir düzen içinde sosyal sorumluluğu kabul ederler.

c- Sosyal sorumluluğu belli bir gruptan gelen bir baskı olarak kabul edenler. Aslında kabul etmemekle beraber baskı olarak kabul ettiklerinde zorunluluk düşüncesiyle uyabilenler.

d- Proaction: Genellikle sosyal sorumluluğu kabul edenler. Endüstri için sosyal sorumluluk modelleri hazırlarlar. Bunlar ister kişi ister birlikler olsun kendilerinin içinde bulundukları koşullar içerisinde sosyal sorumluluk duymaları gerektiğine inananlardır. Bu nedenle kendi sorumlulukları için önceden birtakım plânlar yapıp bu konuda uygun yöntemlerle modeller oluşturup bizzat çalışma arzusu göstermektedirler.

(21) Hysom, Bolce, a.g.e, s.16.

(22) Robert Kreitner, Management, Houghton Mifflin Comp, printed in the USA. 1983, s.584.

Bu tavırlar yukarda da açıkladığımız gibi tüm insanlar ve işletmeler için geçerlidir. Her işletme içinde bulunduğu çevre koşullarına uymak durumundadır. Bunu yaparken kendi gücü ve sorumluluk duygusuyla birtakım değişik yollar izleyebilir. Bu durum işletmelerin değişen koşullara olumlu olumsuz bir tepkisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Sosyal sorumluluk için uzun vadede karşılıklı bir kazançtır dedikten sonra sosyal sorumlu olan organizasyonun : uzun vadeli faydalarını şöyle sıralayabiliriz (23).

1- İşçilere, çalışanlarına ücret dışında zaman zaman yararlanacakları birşey vermek. (Bunu insanlar içinde düşünürsek bizzat yükümlü olduğu iş dışında çevreye faydalı olabileceği şeyleri yapmasıdır diyebiliriz.

2- Kabiliyetli yöneticileri ellerinde tutabilmek için tatmin edebilmek. (Bu kendisi açısından amaca ulaşmasında en önemli unsurlardan birisidir.)

3- Sosyal sorunları olanların sorunlarını çözmek,

4- Kamu yasaklarına karşı halkın görüşünü savunmak,

5- İşçilerin yaşam standardını arttırmak,

6- Sosyal sorumluluğu olan yatırımcılar yetiştirmek,

Bu maddelerdende anlaşılacağı gibi işletmeler ve tüm insanlık yalnız çıkar amaçları doğrultusunda yaşamlarını devam ettirmek yerine yardımseverlik duygularıyla mal ve hizmet vermek zorundadır. Ancak o zaman sosyal sorumluluğunu yerine getirebiliyor denebilir.

Tıpkı toplu yaşam gereği insanların duyması gereken birtakım sosyal sorumlulukları bugün işletmelerde duymaktadır. Hatta içine girdikleri birtakım sosyal olaylarda mevcuttur. Şöyle ki:

1- Yardımseverlik: Para, mal ve hizmet başta olmak üzere değişik konularda olabilir.

- 2- Toplumsal Hizmet
- 3- Kırsal alan yenileştirilmesi
- 4- Enerji tasarrufu
- 5- İşçi eğitimi.

Günümüzde sosyal sorumluluk sosyal sorunların önem derecesine göre bazı isimler altında ortaya çıkar. Bunlar: Çevre, enerji, işletme tercihi, insan kaynağı gibi. (24).

Sosyal sorumluluk kavramı toplumsal reformların başlamasıyla daha değişik boyutlara ulaşmıştır.

ABD de birer sosyal Reformcu olan Carnegie ile Rossenwald sosyal sorumluluğun yeni anlam kazanmasında öncü olmuşlardır.

Zengin bir iş adamı olan Carnegie "Zengin olmanın yegane amacı hayırsever olmaktır."der.

Aynı değırtuda Rosenwald'da "Başarmak için iyilik yapmaya muktedir olmalısınız." felsefesini bizzat eylemleriyle savunan kişidir.

Bu iki kişinin temelde birleştikleri noktanın aynı olmasına karşın her ikisinin ayrıldıkları noktalarda mevcuttu.

Carnegie zenginliğin, Rosenwald ise özel teşebbüsün sosyal sorumluluğuna inanmaktaydılar. Carnegie mal sahibi Rosenwald ise yöneticiydi.

Carnegie işletmeyi bir "mülkiyet" Rosenwald ise "tröst" olarak görüyordu. Bu iki şahıstan Carnegie'nin görüşleri fazla ilgi görmüştür. Çünkü Amerikan halkının ve iş adamlarının çoğunda Carnegie'nin düşündüğü gibi zenginliğin ve ekonomik gücün topluma karşı sorumluluk gerektiğini kabul etmektedirler.

Carnegie'nin en büyük yeniliği "Sosyal reformcu zengin" oluşuy-
ladır. Carnegie başarmak için insanın kendisini iyilik yapmaya adanması gerektiği inancındadır. Rockefellerlerden Ford'a kadar birçok iş adamları ve çoğu zenginler Carnegie'yi izlemişlerdir. Carnegie aynı zamanda "İşletmenin sosyal sorumluluğu" olarak bilinen bir kavramda tesis etmiştir (25).

(24) a.e, s.591.

(25) Peter Drucker, "The New Meaning of corporate social Responsibility" california Management Review vol:XXXVI no:2 (Winter 1984),s.54

Hayırsever faaliyetlerin çoğu ticari işletmelerden çok varlıklı bireyler tarafından yapılmaktaydı. Bu kişiler yıllarca toplumun geri kalan kesimi adına zenginliğin vekilliği vaazını vermiş olan Andrew Cornegie'nin izinden yürümüşlerdir.

Carnegie Endüstriyel gelişmeyle birlikte yürüyen ekonomik güce karşı artan eleştirileri zararsız hale getirmek için gelirin bütün sınıflara mensup insanlar arasında uyum içinde kullanılmasını öngörmektaydı. Böylece zengin ile fakirlerin uzlaştırılacağına inanmaktaydı. Gelirin hayır cemiyetlerine yapılan yardımlarla, hem geliri fazla olanlara tepki azalmış olacak ve hemde birtakım ihtiyaçlar karşılanmış olacaktı.

O tarihlerde bazı işletme yöneticileri işletmenin amaçlarının sosyal sorunları çözmek olduğu düşüncesindeydiler. Bu düşünce tarzı takdir edilecek bir düşünce tarzıdır. Fakat zayıf kalmaktaydı. Çünkü bu durum doğrudan doğruya işverenin sosyal sorun anlayışına bağlı olmaktadır.

Yöneticilerin halkın tepkileri karşısında gelirin paylaşılması düşüncelerini gerektirmiştir. Ayrıca işletmelerde çalışanlarda kendi açılarında meskisine oranla çok daha farklı şeyler istemeye başlamışlardır.

İşçiler için önemli olan güvenlik, sağlık koşulları ödemeler, emeklilik ve ölüme karşı yönetim tarafından ilgi ve ihtimamın artmasıydı. Bu gibi politikalar işgücü, kamu oyu ve politik baskıların doğrudan sonucuydu. En azından doğrudan doğruya faaliyetlerden etkilenenlerin sağlık ve refahı konusunda yönetimde bir zorunluluk anlayışı doğurmuştu (26).

(26) William T Gren Wood, Issues in Business and society, Reading and cases, Houghton Mifflin comp, Boston 1971 s.415.

Genel olarak sosyal sorumluluk konusu ve bu konuda ileri sürülen görüşlere değindikten sonra işletmeler için sosyal sorumluğa geçmeden sosyal sorumluluğun tarihi gelişimine değinmekte yarar görüyorum.

Son yıllarda tüm dünya devletlerinde sosyal sorumluluk kavramı geniş ölçüde tartışılmaktadır.

Sosyal sorumluluğun tarihi gelişimi incelendiği zaman bunun genel olarak üç dönemde geliştiği görülür.

1- MS. 1100'e kadar olan dönemden genellikle işletme öncesi dönem olarak söz edilir. Bu dönem Mezopotamya, Çin, Yunan ve Roma dahil olmak üzere ilk uygarlıklarını kapsar. Her ne kadar bu dönem işletme öncesi bir çağ olarak düşünülürse de yine de bu dönemde imalat ve ticaret gibi işletme konuları var olmuştur. Arkeologlar gümüş, baharat ve yünün zamanın başlıca ticaret merkezlerine taşındığını ortaya çıkarmışlardır. Britanya'da Mezopotamyalı sanatkarlar tarafından yapılmış bıçaklar, iğneler ve kılıçlar bulunmuştur. Buda ticaret yollarının o dönemde bile Orta Doğudan Batı Avrupaya kadar uzandığını kanıtlamaktadır. Fakat böyle bir ticaretin söz konusu olmasına karşın henüz o tarihlerde işletmeler gelişme göstermemiştir. Çünkü herşeyden önce işletme konusunu oluşturan sorunlara gerek bilerek ve gerekse bilmeyerek pek az ilgi gösterilmişti. Hatta bu dönemin en ilerlemiş kültürün tensilcileri olarak kabul edilen Yunanlılar dahi ticarete kem gözle bakmışlardır. Gerçekten geçmişteki verilere bakıldığında o tarihlerde işletmeyle ilgili faaliyetler kölelere veya alt sınıflara mensup yurttaşlara bırakılmıştır. Romalılarda bir müddet aynen buna benzer bir gelenek izlemişlerdir. Buna karşın bu eski uygarlıkların seçkinleri kendilerini bizzat yapıcı olarak değil, düşünücü ve plânlayıcı olarak görmüşlerdir. İşletmecilik ise daha ziyade sıkıcı bir iş olarak kabul edilmiştir.

B_u düşünce tarzının ve bu davranışların sonucu olarakta bu uygarlıklar önemli sayılabilecek pratik yenilikler ortaya koyamamışlardır. Yani bilgilerini fiiliyatta tatbik edememişlerdir. Henüz işletme kavramının tamamen oluşmadığı bu toplumlarda bile gerek insanların kişisel yargıları, dini inançları ve ahlâki görüşleri ve gerekse çeşitli yasalarla farkında olmadan yürütülen bir sosyal sorumluluk söz konusuydu (27).

Bu dönemde de ticaretle uğraşan iş sahiplerinin davranışlarında iki ana etkiden söz edilir. Bunlar;

a) İş sahiplerinin kişiliği, davranış standartları, vicdanı,, ahlâki yargıları, dini inançları ve sosyal ilişkileridir. Bu yargılar iş sahiplerine neyin doğru neyin yanlış olduğunu söyler ve onu yönlendirir.

b) Yasalar ve Davranış Kuralları: Buna Hammurabi Kanunlarını örnek olarak verebiliriz. Bu kanun modern kanun kadar gelişmiş olmasada, eski iş sahiplerinin ticari faaliyetini bir dereceye kadar düzenlemeye çalışmıştır. Şöyleki;

Bir şahıs bir arazi işçisi istihdam ederse ona yılda 8 Gur tahal ödeyecektir denmektedir. Bunu günümüz içindeki koşullarda düşünerssek, asgari ücret yasasına benzetebiliriz. Bunun dışında konulan diğer yasalarda yetki ve sorumlulukların mevcudiyetine bağlı olarak değişmekteydi.

2- 1100 den 1800 e kadarki Sanayi Devrimi öncesi ve sanayi devriminin ilk dönemleridir. Bu dönem küçük tacir kapitalistlerce karakterize edilmiştir.

3- 1800 den II.Dünya Savaşına kadar sanayi devrimi sonrası yıllardır. Bu dönemde endüstriyel kapitalizm, hükümet müdahaleleri ve güçlü işçi sendikaları gelişmiştir (28).

(27) Luthans and Hodgetts, a.g.e, s.3

(28) a.e, s.1.

İki ana etkenden söz edilir.

1- İş sahiplerinin kişisel etkileri, davranış standartları, vicdanı veya ahlâkı yargılarıdır. Bu yargılarki ona neyin doğru neyin yanlış olduğunu söyler.

19.cu yüzyılda endüstri devrinde işletmeler faaliyetlerinin yalnız ekonomik sonuçlarıyla ilgileniyorlardı. Asıl amaçları azami kârı. Sorumluluk anlayışları da bu doğrultuydu. Yani azami kârı elde ederek hem amaçlarına ulaşmış ve hemde sorumluluklarını yerine getirmiş olacaktı. Halbuki işletmelerdeki azami kâr amacı zaman zaman çevrelerine zarar vermelerine neden olduğu gibi bazanda güçlerini kötüye kullanmalarına dan neden olmaktaydı (29). Böyle işletmelerin faaliyetlerinin sonuçları aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

	Ekonomik	Sosyal
Ekonomik Faaliyetler		
Sosyal Faaliyetler		

Şekil : 1- İşletme sorumluluğunun geleneksel görünümü

Kaynak: Chrisman, Carroll s.60.

20.Yüzyılın başlarında işletmelerin güçlerini kötüye kullanmalarına ve çevreye verdikleri zararlara karşın hükümetler çare aramaya başlamıştır. Önce yasalarla serbest pazar ve rekabet sistemini düzenlemeye çalışmıştır. İşletmeler, ekonomik varlıklarının kabul edilmesinin yanında sosyal rollerinide geliştirmeleri için teşvik edilmiştir. Hatta hükümetler zaman zaman işletmeleri ekonomik faaliyetlerinin sosyal sonuçlarını düşünmeye zorlamıştır.

(29) James J. Chrisman, Archie B.Carroll, "Corporate Responsibility Reconciling Economic and social Goals." Sloan Management Review, University of Georgia, (Winter 1984) s.59.

Böylece gerek hükümetlerin zorlamasıyla ve gerekse sosyal sonuçların önemine kendilerinin inanmalarıyla işletmelerde iyilikseverlik görüşleriyle yardımsever davranışlar başlamıştır. Bu durum aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

		sonuç	
		Ekonomik	Sosyal
Ekonomik			
Faaliyetler			
Sosyal			

Şekil : 2 İşletme sorumluluğunun yardımsever görünümüleri
Kaynak: a.e,

1960 - 1970 lerde ise işletmelerin sosyal rolleri tamamen değişmiştir. Eşit fırsat, çevre, ürün emniyetine önem; sosyal hareketlere verilen önemle birlikte artmıştır. Bu dönemde çağdaş işletmelerin sorumluluğunu görüyoruz. Bu işletmelerin faaliyetlerinin sonuçları aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

		sonuç	
		Ekonomik	Sosyal
Ekonomik			
Sosyal			

Şekil : 3 İşletme sorumluluğunun çağdaş görünümü
Kaynak: a. .e, s.61.

İşletmelerin sosyal sorumluluk anlayışlarındaki bu gelişmeler sonucunda artık işletmeler aktivitelerinde sosyal ve ekonomik rollerinin birlikte geçerli olduğuna inanmışlardır. Bu durum aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

		sonuç	
		Ekonomik	Sosyal
Ekonomik	Faaliyetler		
Sosyal			

Şekil : 4 İşletme sorumluluğunun gerçek görünümü

Kaynak: a. .e, s.62

Son yılların üzerinde en fazla tartışıldığı ve tarihi gelişimi incelendiği zaman üzerinde çeşitli görüşlerin ileri sürüldüğü sosyal sorumluluk konusunda kesin birşey söylemek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle gelecek içinde bu konuda şüpheler ve korkutucu düşüncelerin var olabileceği doğaldır. Herşeyden önce akla şu soru gelmektedir.

Hali hazırda mevcut sosyal sorunların gelecekte ne olacağıdır? Buna verilebilecek en iyi cevap bu sorunların süreklilik arzedeceği fakat özelliklerinin her geçen yıl değişme göstereceğidir.

Bir işletme mevcut işsizlere iş sağlamada başarılı olsa bile zamanla yine teknoloji ve ekonomik koşulların daha fazla işsizlik yaratması gibi bir sorunla karşılaşabilir. Yani önceden çözüm getirilen bir sorun bir müddet sonra koşulların değişmesiyle daha geniş bir sorun olarak yeniden iş sahiplerinin karşısına çıkabilir.

Bu şekilde yenilenen sorunlarının da eski gücüyle ve yöntemleriyle çözümlenmeyeceğide bir gerçektir. Yani işletmelerde bir dönemdeki uyumsuzluk giderilirse bile hızlı gelişme ve değişmeden dolayı işletmeler aynı şekildeki uyumsuzluk ve sorunlarla tehdit edilmektedir.

İşletmeler için sorunların bitmeyeceği süreklilik arzettiği bir gerçektir. İstihdam sorununu düşündüğümüz zaman göreceğimiz her dönemde işletmeler için anlamlı bir istihdam sağlama büyük bir ihtiyacdır. Aynı şekilde bir tüketicilik konusunu düşündüğümüz zaman şayet bir işletme tüketici hareketleri için ihtiyaç hissettiği uygun bir plân yapamıyorsa, tüketici isteklerini yakından izleyemiyor, ve bunlara cevap veremiyorsa tüketici hoşnutsuzluğu artacaktır. Bu şekilde işletmeler için değişik konularda sorunlar sayılamıyacak kadar çoktur. Yani işletmeler her zaman çeşitli sorunlarla tehdit edilmektedir. Böyle bir korku ile günümüz işletmeleri neler yapabilir?

Bu soruya kesin bir cevap vermek mümkün olmamakla beraber çeşitli çözüm yolları düşünülebilir. Şöyleki, kısa bir dönem için bir işletme mevcut sosyal sorunlarını belirleyerek önem sırasına göre sıralayıp bunlara karşın önceden tavır alabilir.

Hatta son zamanlarda yeni bir fikirle Mazis ve Green (30).

İşletmelerde sosyal sorunlar departmanlarının kurulmasını önermektedirler. Bu departman sosyal alanlarda gözetleme görevi yaparak, hükümet, tüketici grupları ve özel çıkar grupları ile işletmenin temsilcisi olarak hizmet edecektir.

Böylece her işletmenin sosyal sorunlarla başa çıkabileceği iyi plânlanmış bir yaklaşım izlenebilir.

(30) Luthans and Hodgetts, a.g.e, s.269.

Diğer taraftan sosyal sorunların önemini tartmakta başarılı olamayan ve uygun önlemler alamayan işletmeler kamu oyu, hükümet müdahalesi ve daha önemlisi sosyal bakımdan bilinçli olan işletmelerin rekâbeti ile karşı karşıya kalacaktır.

Sosyal sorumluluk üzerindeki açıklamalarımızdan sonra diyebilirizki, işletmeleri gelecek yıllarda çok daha karmaşık ve zor sorunlar beklemektedir. İşletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmeleride sorunlarını asgariye indirmekle mümkündür. Gelecekteki sorunlara cevap verebilecek bir işletmeninde her şeyden önce sorumluluk duyması gerekmektedir. Mal ve hizmet sunarken insanlığın beklentileri doğrultusunda, sosyal ihtiyaçlarında ekonomik gerçekler kadar önemli olduğunu kabul eden bir işletmenin kısmen geleceğe umutla bakabileceğini söyleyebiliriz.

B- SOSYAL SORUMLULUĞUN KAPSAMI

Bundan önceki açıklamalarımızda işletmelerin sosyal sorumlulukları üzerinde özlü biçimde durmaya çalıştık.

Bu kısımda ise sosyal sorumluluğun kapsamı üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

Sosyal sorumluluğun kapsamı için kesin birşey söylemek mümkün görünmemektedir. Çünkü sosyal sorumluluk olgusu sürekli olarak değişen gelişen ve farklılaşan bir nitelik gösterir. Bu nedenle de kesin bir takım kayıtlarla kapsamı belirlenemez. Gerçekten de bugüne kadar işletmelerin sosyal sorumlulukları hakkında bir fikir birliğine oluşturulamamıştır. Bu konuda bugüne kadar ileri sürülmüş olan birtakım görüşler halen de varlıklarını sürdürmektedir.

Sosyal sorumluluk 1960 ların ürünüdür. Bu yıllarda Amerika'da daha iyi eğitim görmüş geniş halk yığınları birtakım sorular sormaya başlamışlardır. Buna neden ise artan üretim çevre kirliliği zararlı ürünler ve toplumu rahatsız eden ürünleri sayabiliriz. Halk bu nedenlerle işletmeleri protesto etmeye başlıyor (31)

(31) Kreitner, a.g.e, s.578.

Zamanla yönetim sorumluluğunun artması, sosyal sorumluluk alanında birlikte artmasına neden olmuştur. Endüstrisinde halka karşı sorumluluğu yalnız isteği dolrultusunda kaliteli malzeme ile hizmet sağlamak değildir. Çünkü toplum verilen hizmete yalnız tek yönlü bakmaz. Hizmeti çok yönlü düşünür. Verilen hizmeti ücretlere yansıtılarak ücretlerin azaltılması şeklinde düşünenlerde olacaktır. (32)

Sürekli değişme ve gelişme işletmeleri zorunlu olarak çok fazla konuda sorumlu kılmaktadır. Diğer taraftan hükümetlerin bazı konularda baskı denetimleri işletmeleri sorumluluk duymaya zorlamaktadır. Bu durumda da değişen koşullara uyum sağlayamayan bir işletmenin zamanla gücünü kaybedeceği kaçınılmazdır.

Sosyal sorumluluğun gelişip genişlemesini ayrıntılı olarak şu nedenlere bağlayabiliriz (33).

1- Toplumun etkisi: Toplum giderek daha karmaşık bir hal almaktadır. Bazı gruplar diğerlerine bağımlı hale gelmektedir. Birbirlerine karşı sosyal sorumlulukları da artmaktadır.

2- İnsanlar arzu ettikleri çoğu şeyi elde etmiştir. Bununla birlikte toplumların kültür seviyeside her geçen gün artmıştır. Bu gelişme tutkusuna karşın insan hiçbir zaman hayatını riske atmak istemez. Yani elde ettiklerinin bedelinin neler olabileceğini her zaman düşünmek zorundadır.

3- İşletmelerin toplumu etkilediği ve aynı zamanda etkilendiğini kabul ediyoruz. İşletmeler toplumu yalnız ekonomik açıdan değil sosyal yöndende etkilemektedir. Toplumların sosyal yönden gelişmesinde işletmelerin payı nedir? Ne yönde etkiler? Bu konudaki sorumlulukları nelerdir? Bütün bunları artık tüm insanlık kendi kendine sormaktadır.

4- Toplumlardaki değişmeler hangi seviyede olursa olsun her zaman hükümetlerin işletmeler üzerindeki etkisi, kısıtlayıcı kontrolü sorumluluğu arttırmaktadır.

(32) Heald, a.g.e, s.103.

(33) Davis, Blomstrom, a.g.e, s.89.

5- İşletmeler için ahlaki değerler de önemlidir. Çoğu faaliyetlerinde ahlâki değerlerin baskısını hissederler. İçinde bulundukları toplumda buna zorlamaktadır.

6- Son yıllarda yöneticilik görşülerindeki değışmeler, yöneticilerin daha duyarlı ve eğitimli olmaları sosyal sorumluluğun değışik kanallara yayılmasına neden olmaktadır.

Daha öncede açıkladığımız gibi sosyal sorumluluğun sınırlarını tayin etmek mümkün değildir. Fakat konuda geçerli yöntemler düşünülebilir.

Bir işletmenin sosyal sorumluluk alanları ve ürünlerini içinde bulunduğu toplumun değer yargılarıyla belirleyebileceğini söyleyebiliriz. Çağdaş toplumda (Hızlı değışen toplum) sosyal sorumlu olan işletmelerin rolleri değışmektedir. Bugün işletmelerin karşılaştıkları en önemli sorunlar gıziksel kirlenme, ürün emniyeti, ıkk ve cinsiyet gözönünde bulundurularak belirlenecek olan işçi politikası gibi sorunlardır.

Bu sorunlara verilecek cevaplar günün sosyal sorumlu işletmelerini tanımlamaya yeterli olabilir. Fakat bu değışmeyecek bir tanım değildir.

İşletmelerin içinde bulundukları toplumun değer yargıları değıştikçe işletmelerinde odak sorunları değışecektir. Çünkü bir işletme varlığını sürdürmek istiyorsa toplumun beklentileri doğrultusunda değışmelidir.

İşletmeler hiçbir zaman uzun süre toplumun baskısından kaçamaz (34).

(34) R. Joseph Monsen, Business and The Changing Environment, Mc.Graw-Hill Book Company, 1973.

IV- İŞLETMELER VE SOSYAL SORUMLULUK

Sosyal sorumluluk konusuna giderek artan bir ilginin sonucu olarak hemen herkes yöneticiden işçisine kadar kendi kendine şu soruyu sormaktadır.

Çağdaş işletme ve toplum yöneticileri açısından büyük önem taşıyan sosyal sorumluluk nedir?

Daha öncede belirttiğimiz gibi bu kavramlar için kesin bir tanım verilememiş, çeşitli konularda tereddütlere düşülmüştür. Fakat değişik yaklaşımlarla birçok tanım ileri sürülmüştü. Bu şekilde işletmelerin sosyal sorumluluğunun klâsik bir izahi şöyle yapılmaktadır (35).

"Şu veya bu politikaları izlemek, kararlar vermek veya hedeflere ve toplumun değerlerine dayalı olarak arzu edilen hareket yollarını izlemek konusunda işletme sahibinin zorunlulukları." olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım pratik bir tanımlama değildir. Oldukça muğlaktır. Tam olarak "hedeflere ve toplumun değerlerine dayalı olarak arzu edilen hareket yolları." nedir? Acaba yöneticiler bunu yerine getirebilmekte midirler?

Görüldüğü gibi tanımın muğlak oluşu insanı daha çıkmaza düşürmektedir.

Sosyal sorumluluk kavramının tam açıklıkla ortaya konmasını güçleştiren bir neden sosyal sorumluluk sahasının çok kapsamlı felsefik bir nitelik arzemesidir. Ancak, zamanla ve yalnız bir gelecekte bu alandaki pek çok soruya daha geçerli cevaplar verileceğini ümit edebiliriz. Çünkü konu daha çok önem kazanmakta ve üzerinde yapılan araştırma ve çalışmalarda artmaktadır.

Bir işletmenin sosyal sorumluluğu çok değişik açılardan ele alınabilir. Şöyle ki;

Hissedarlar, işçiler ve yöneticiler açısından işletmenin sorumluluğu nedir?

(35) Luthans and Hodgetts, a.g.e, s.2

Ekonomik hedefler işletmeler için ne kadar önemlidir?

Bütün bunlara kesin bir cevap vermek mümkün değildir. Geçmişte iş adamları işletmenin başlıca hedeflerinin yaşamak ve büyümek olduğunu ileri sürmüşlerdir. Toplum refahı için işletmelerin katkısı zenginliği paylaştırmak değil zenginlik yaratarak mümkün olacaktı. İşletmelerin görünür katkıları işçi çalıştırmak, kaliteli bir mal veya hizmet vermek ve vergiler ödemektir. Şüphesiz ki bu saydıklarımızda toplum refahı için mutlaka yeri vardır, gereklidir. Fakat tamamen yeterli değildir. Zamanla II.Dünya savaşından sonra sosyal sorunlar konusundaki görüşler yönetim felsefesindeki görüş değişikliğiyle birlikte gelişmiş ve genişlemiştir.(36).

Bir işletmenin asıl sorumluluğu olarak amacına ulaşabilmesi ve amacı doğrultusunda yaşamını sürdürebilmesi ortaya koyduğumuz zaman o işletme için sorumluluk ölçülemeyen bir unsur olmaktan çıkmıştır. Çünkü işletmeler toplumca kabul edilebilir bir ölçüde kâr elde edebiliyorlarsa sorumluluklarını yerine getiriyorlar demektir. Fakat bundan daha önemlisi her geçen gün daha çok varlığını duyuran bir konuda işletmelerin toplumun birer üyesi olarak sosyal sorumluluklarının bilinciye ulaşmış birer toplumsal birimler şeklinde ortaya çıkmalarıdır.

İşletmeler birer sosyal varlık olarak düşündükleri zaman yalnız kendilerine (sahiplerine) karşı sorumlu değil ayrıca ilişkide bulunduğu rakipler, müşteriler, işgörenler, malzeme sağlayanlar, borç verenler, kamu idareleri, devlet çeşitli birlikler gibi tüm çevresine karşı sorumludur.(37).

Geçmiştekilerden farklı olarak günümüz işletmelerinin topluma sunacakları mal ve hizmetleri sınırlı olmaktan çok sınırsız bir yapı arz etmektedir. İşletmelerin eğitim istihdam yaratma, çevre kirliliğinin kontrolü ve ürün güvenliği gibi konularla da yakın ilgisi olduğu fikri yaygınlaşmıştır.

(36) e.e, s.2

(37) Robert H. Anderson (çev.Hüseyin Ergin)"Sosyal sorumluluk muhasebesi ne, nasıl ölçümlenmeli?" E.İ.T.İ.A. Der. cilt: XVIII s. 2, (Naziran 1982) s.111.

Günümüzde hemen hemen herkes işletmelerin sosyal sorumluluk taşımak zorunda olduğu konusunda birleşmektedir. İlk zamanlardaki işletmelerin dar bir çevrede sınırlı faaliyetleri ile topluma verdiği hizmet yeterli olmakta iken bugün bu görüş tamamen değişmiş, sorumluluk alanında genişlemiştir (38).

Sosyal birer varlık olarak işletmelerin üstlenmesi gereken sosyal sorumlulukları basit bir şekilde sıralayabiliriz (39).

- Tüketiciye hizmet etmek ve korumak,
- Doğal kaynakların rasyonel kullanımı ve korunmasını sağlamak
- İşsizlik, sefalet, hastalık gibi sorunlara karşı kendini görevli sayarak çözüm için üstüne düşeni yapmak,
- Servet ve gelir dağılımında toplumsal eşitliği gerçekleştirme-
de üzerine düşeni yapmak,
- Bireylerin refâh ve mutluluğu için gayret sarfetmek,
- Çalışanlara karşı her türlü maddi manevi tatmini sağlayarak
iyi çalışma koşulları yaratmak,
- Normal piyasa koşullarının sağlanması için çalışmak
- Çevre kirliliğine neden olmayacak şekilde yaşamını sürdürmek
veya ortaya çıkan sorunlara çözüm için önce kendisi katkıda bulunmalı,
- Çevrede sanat, kültür tesis ve faaliyetlerine zarar vermemek
ve ayrıca katkıda bulunmak,
- Tüm bu sorumlulukları ülke çapında değil uluslararası sevi-
yede görerek ulusal ekonomi politikasına karşı sorumluluğunu yerine
getirmek gibi.

Sosyal sorumluluğu bazı büyük işletmeler kendi kendini sosyal-
leştirme eğilimi olarak düşünürler. Bazıları ise kendi amaçlarına
ulaşmak için bir propaganda olarak görmektedirler.

-
- (38) Kerry S.Cooper ve Raibern Mitehell(çev.Nur Erengüç) "Şirket
sosyal sorumluluğunun Muhasebesi." Adana İ.T.İ.A. Der., sayı:6
(Mart 1977), s.233.
- (39) Mehmet Şahin "Yönetimde Yeniden Düzenleme." E.İ.T.İ.A. Der.
cilt: XVIII sayı:1 Eskişehir 1982 s.107.

Zamanla çoğu işletmeler moral ve ortak amaca başarıyla ulaşmanın iyi halk ilişkileri ve insan ilişkileriyle güçlendiğini görmüşlerdir. Çünkü işletmeler içinde ve dışında çeşitli değişme ve gelişmelerle yeni birtakım ihtiyaçlarla karşılaşmaktadır. Bu ihtiyaçlara cevap verebilmek içinde günün koşullarına uygun bir sorumluluk duymak ve bu sorumluluklarını yerine getirmek zorundadır (40).

İşletmelerin sosyal sorumluluğu az veya çok olabilir. Bu durum işletmelerin faaliyetleri ve büyüklüğü ölçüsünde değişir.

İşletmelerle hizmet verdiği gruplar arasında bağlantının sağlanması mutlaka gereklidir. Bu da işletmelerin sosyal sorumluluğunu yerine getirmesine bağlıdır.

Günümüzde her işletme artık topluma karşı sorumluluk bilincine sahip olarak faaliyet göstermek durumundadır. Yalnız sorumluluk duymak değil sorun olan onun gereklerini yerine getirmektir. Sorunlar çözülemiyerek bir hale geldikten sonra işletmeler tarafından yapılacak şeyler pek önem arzetmez. Zararı tazmin niteliği taşır ki bu da sorunu çözmeye ne yeterlidir ve ne de tam manasıyla mümkündür. Bu yüzden işletmeler herşeyden önce çalıştığı koşullar içerisinde duyması gereken sorumluluklarını az çok önceden saptamak zorundadır.

İşletmelerin sosyal sorumluluğa layık olduğu önemi verebilmeleri için özel olarak bir sosyal sorumluluk stratejisi planlamaları gerekir. İlk etapta strateji ile neyin kastedildiğinin tam olarak bilinmesi gerekir. Robert Anthony stratejiyi şöyle tanımlıyor (41).

"Stratejiyi hedeflerin belirlenmesi bu hedeflerdeki değişmeler, söz konusu hedefleri gerçekleştirmede kullanılacak kaynaklar ve bu kaynakların tanzim ve kullanımını yönlendirecek politikalar üzerinde karar verme süreci." olarak tanımlanmaktadır.

(40) Heald, "Conclusion The Assessment of Responsibility." a.g.e, s.301

(41) Luthans and Hodgetts, a.g.e, s.262.

Bunu işletmelerin amacına ulaşması için en uygun yöntemleri önceden belirlemeye çalışması düşünce ve eylemi olarak da algılayabiliriz. Bu düşünceyle de kısaca bu kavramın plânlamayı içerdiği söylenebilir.

Gerçekten de bir sosyal sorumluluk stratejisinin oluşturulmasında ilk etapta işletme yönetiminin gerçekleştirmeyi arzu ettiği sosyal hedefler için plân yapmasıdır.

İşletmeler açısından sosyal sorunlar olarak en önemlilerinden yurttaşlık hakları ve yoksulluk, ekoloji ve tüketicilik konuları ele alındığı zaman önce her bir sorun dikkatli bir şekilde analiz edilmelidir. Örneğin: Yurttaşlık hakları ve yoksulluk tüm işletme organizasyonlarını fiilen etkileyen çok boyutlu bir sorundur. Böyle bir konuyu ele alırken işletmeler önce birtakım soruları kendi kendilerine sormalıdırlar.

İşletmemiz kadınlarda dahil olmak üzere şimdiki ve potansiyel işçiler için eşit istihdam olanağı sağlamak için ne yapmaktadır?

İşletmemizde, işsizleri toplayacak herhangi özel bir çalıştırma ve geliştirme programı üstlenemilirmiyiz?

Konut ve kentleşme sorunlarını hafifletmek için neler yapabiliriz?

Genellikle işletmelerin büyüklüğü ve etkinliği arttıkça bu konudaki sosyal rolüde artacaktır diye düşünülür. Fakat bazı bilim adamları da bu görüşün doğru olmadığını düşünmektedirler. Çünkü böyle bir düşünce tarzının büyük ölçekli işletmelere çok fazla yük getireceği düşüncesindedirler. Koontz ve O'Donnel bu görüşü şöyle ifade etmektedir (42).

"Büyük ölçekli bir işletme daha fazla şüphe altında tutulmaktadır. Oysa küçük işletmeler (eğitimciler, çiftçiler diğer meslek sahipleri gibi) için bu şüphelen daha az olmaktadır.

(42) a.e, s. 262.

Aynı şekilde ekolojik sorunu gözönüne aldığımızda da önce işletme bu alan içerisinde mühendislik, hukukî ve toplumsal bir görüş açılarından yalnız birisiyle yapılan strateji plânlamasının eksik olacağını bilmesi gerekir. Sorunun çözümü için neyin, ne zaman ve nasıl yapılması gerektiği bir bütün olarak düşünülmelidir. Çözüm için bu konuda bir strateji geliştirirken işletmeler yine yukarıdaki örnekte olduğu gibi kendilerine bir takım sorular sormak durumundadırlar.

Hava ve su kirliliğini gidermek veya hafifletmek için ne gibi özel değişimler üstlenilmelidir?

Şu andaki yasalar işletmemizi nasıl etkilemektedir?

Hangi yasalar ve sosyal eğilimler, gelecek yıllarda faaliyetlerimizi ne denli etkileyecektir? Şeklindeki sorular yalnızca birkaç örnek oluşturmaktadır.

İşletmeler, kamu oyunundan ve hükümetten gelen dışsal baskıların varlığını her zaman ve tüm sorumluluklarında hissetmek zorundadır.

Kısaca işletmeler en önemli temel sorumlulukları yanında strateji belirlemede diğer sorumluluklarının hangilerinin ele alınmasının gerektiğine karar vermek zorundadırlar. İşletmeler belirlediği stratejiye göre daha sonra gerçekleştirmeyi plânladığı sosyal sorumluluk hedeflerinin özel bir listesini oluşturabilirler.

Şüphesiz ki her işletme yukardaki hususları yerine getirirken sahip olduğu felsefe, işlevler ve çevresinin koşullarını gözönüne alarak kendi sosyal sorumluluklarını tanımlamak zorunda kalmaktadır.

Önemli olanda bu koşulları göz önünde bulundurarak işletmelerin sosyal sorumluluk rollerini tanımlamaları, plânlamaları ve değerlendirmeleridir.

Daha öncede değindiğimiz gibi zamanla işletme liderleri sosyal sorumluluk konusunda daha ileri düzeyde görüşlere sahip olmuş ve bu görüşleri savunmuşlardır (43).

(43) a. e, s. 416.

Bu duruma örnek olarak Bell system, standart oil U.S. Steel ve international Harvester'in yöneticisi George W.Perkins'in sosyal sorumluluk alanındaki görüşleri gösterilebilir.

Perkins 1908 da "İşletme ne kadar büyürse topluma karşı olan sorumluluğuda o kadar büyür." tezini ortaya atmıştır. Perkins için ekonomik toparlanma; "Geleceğin işletmelerinin; işçilere dürüst ve eşit koşullarda bir arkadaş gibi bakabilen ve yarı yarıya kamuya hizmet eden işletmeler olması gerektiği idi."

Perkins, görüldüğü gibi, kâr ortaklığını, ulusal bir işletme yasasını ve en azından büyük ölçekli işletmelerin sınırlı bir hükümet denetimine tabi olmasını savunmaktadır.

Yine ileri görüşlerle Henny Ford'da topluma karşı hizmeti "kardan önce hizmet" şeklinde vurguluyordu. Fakat Ford'a göre hizmet başlıca üretim ve verimlilik artışı demektir. Bu işletmenin refâha yapabileceği en büyük katkısıydı. Ford bir yazısında şöyle diyordu.

"Sanayi hayırseverlik gereğini ortadan kaldırır, motifi ne kadar soylu olursa olsun hayırseverlik kendine güven sağlamaz. Kendimize güven duygusuna sahip olmalıyız."

Diğer bir görüşte Edward A.Filene aittir (44).

Filen "Özel teşebbüs içinde gerçek hizmetin, mal ve hizmetin kaliteli bir şekilde üretilerek en uygun fiyatla satılmasından ibaret olduğunu." savunur.

Kitleler için üretim işletme ve toplumun gerekli olan karşılıklı dayanışmasını zorunlu kılar.

İşletmeler her zaman birbirine ve topluma hizmet vermiştir. Günümüz işletmelerinin tüm insanlığa mümkün olduğu kadar en iyi hizmeti verme çabaları yalnız işletmelerin değişmesinden değil içinde yaşadığımız dünyanın değişmesindendir.

(44) a.e, s. 419.

Hiçbir birey ve grup diğerinden bağımsız olamaz karşılıklı olarak birbirimize muhtacdır. Şayet isteklerimize yaşamak için şans vereceksek, karşılıklı hizmet kanosuna bütün kalbimizle inanmalıyız.

Toplumsal refâh için müşterek sosyal sorumluluk felsefesi üzerinde henüz anlaşma sağlanmış bir yaklaşım ortaya çıkmamıştır. Fakat son yıllarda dikkati çeken en önemli husus sosyal sorumluluk üzerinde yapılan tartışmaların çoğu işletmelerin faaliyetlerinin sosyal sonuçları üzerinde olmaktadır. Bunun içinde işletmelerle toplum ilişkileri büyük önem kazanmıştır. Ayrıca işletmeler için önceleri fazla önemsenmeyen dıştan gelen eleştiriler ve baskılarda önem kazanmaya başlamıştır.

Yalnız doğru olan belirli kurallar içinde halk tabanında tartışılarak izlenen yoldur.

Sosyal sorumluluğun etkin bir kuvvet haline gelmesi için herşeyden önce yöneticilerin (iş sahiplerinin) bu yönde istekli bir davette bulunmaları gerekir.

İşletmeler yalnız kâr, güç ve personeli tatmin için kurulduklarını kabul etmek zorundadırlar. Bir bakıma özgürlük ve güç işletmelere toplum tarafından verilmektedir. Yani işletmeler için özgürlük ve güçleri de toplum tarafından kabul edildiği sürece vardır.

Sosyal sorumluluğun etkin bir kuvvet haline gelmesinde diğer önemli etkende halkın davranışlarıdır. Yani halkın işletmelerin sosyal rolleri hakkındaki davranışlarının geliştirilmesidir.

Halk birtakım ahlâkî kurallar koyarak işletmeler üzerindeki sosyal kontrolü ellerinde tutar. Bu yüzden halk işletmeler üzerine koyduğu ahlâkî kuralları işletmeler kadar bilmelidir. Ancak o zaman bunun kontrolünüde sağlıklı bir şekilde yapabilir (45)

Diyebiliriz ki sosyal sorumluluğun etkin bir kuvvet olarak olumlu şekilde geliştirilmesi karşılıklı olarak işletmelerin ve halkın davranışlarına bağlıdır.

(45) Howard R. Brown, Social Responsibilities of the Businessman, The federal council of the Churches christ in America, 1953, s. 136.

Görülüyorkitoplumlarda sosyal sorumluluk konusu üzerindeki tartışmalarla birlikte çok çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Konu hangi açıdan ele alınırsa alınsın gittikçe önem kazanan bir sorun olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Şimdiye kadar da daha ziyade sorunun önemi, kabulü ve çözüm için neler yapılabileceği üzerinde durduk. Herşeyden önce bir toplumda sosyal sorumluluk kavramının gelişmesi ve kuvvetlenmesi gerekir ki, daha sonra konu üzerinde tartışılabilsin.

Sosyal sorumluluk kavramının gelişmesi için işletmelerden nerede ne zaman ve ne koşullarda neyin beklendiğinin açıklanması gerekir. Çoğu kez formel olmayan ahlâki kuralların formel olanlara nazaran daha üstün olduğu düşünülür. Buna neden olarakta formel olmayan kuralların daha esnek ve koşullara göre değişebileceği fikridir. Fakat şu bir gerçek ki işletmelerin kendilerini formale edilmiş kurallara uydurması daha kolaydır. Ancak bu şekilde iş sahipleri takip edebilecekleri ve halkı etkileyebilecekleri standartları bilebilirler (46).

İş sahipleri kendi görüşlerine inanıp, gerçekleştirmede ve halkı bu konuda ikna etmede serbesttirler.

Sosyal sorumluluk konusu üzerinde yöneticilerin ve iş sahiplerinin düşüncelerinin sürekli değiştiğini gördük. Bu değişikliklerini şöyle sıralayabiliriz (47).

1- Endüstriyel gelişmeyle birlikte büyük ölçekli işletmeler de gelişmiştir. İşgücünün sendikalaşması, kitlesel üretimin uygulanması, geniş bir müşteri kitlesi işletmelerin topluma bağımlılığını ve sorumluluğunu arttırmıştır. Büyüyen bir ekonomi içinde aşırı sermaye ihtiyacı ile yaygın bir hisse senedi geliştirilmiştir. Dolayısıyla da zamanla yönetimin rolünde de birtakım değişiklikler meydana gelmiştir.

(46) a.e, s.139.

(47) a. .e, s. 420.

2- Sosyal sorumlulukla ilgili görüşler bir kesinlik taşımadığından çoğu konuda ileri sürülen fikirlerde süregelen şüphelerde devam etmektedir. Fırsat eşitliği ve ortak zenginlik görüşleri üzerindeki şüpheler gibi Bu şüphelerle birlikte işletme dışı grupların politik güçlerinin büyümesi ve zaman zaman özel çabaların başarısızlığına uğradığı alanlarda sosyal refâh için hükümetlerin sorumluluk duyması iş sahiplerinin görüşlerinin değişmesine neden olmaktadır. bunlardan en önemlisi işletmeler üzerindeki dışardan gelen eleştirilerin yönetimin görüşlerini değiştirerek daha fazla sorumluluk duymalarını sağlamış olmasıdır.

A- İŞLETMELERİN SOSYAL SORUMLULUKLARINI GEREKTİREN NEDENLER

Bugün derece farkı ile tüm dünya devletlerinin üzerinde önemli durduğu sorumluluk kavramı, hızla gelişmekte ve genişlemektedir. Toplu yaşamın gereği olan sosyal sorumluluk insanlığın var oluşuyla birlikte ortaya çıkar.

İnsanlığın değişme ve gelişmesiyle de gelişme gösterir. Şöyle ki; ilk çağlarda toplumun beklentileri daha basitti. İşletmeler rahatlıkla toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmekteydi. Bu şekilde sorumluluklarını da yerine getirmiş olmaktaydılar. Fakat toplumun beklentileri daha karmaşık bir hal alınca işletmeler için sosyal sorumluluk alanlarında genişlemek zorunda kalmıştır.

Günümüzde sosyal sorumluluk konusunun önemli bir sorun haline gelmesinin kaynağında yatan nedenlere eğilmek gerekir.

Konuyu işletmeler açısından ele aldığımız zaman topluma mal ve hizmet veren işletmelerin yalnız kendi amaçlarını ilk plânda tutmayıp bunun dışındaki toplumsal amaçları ele almaları gerektiği görülmektedir. Sosyal sorumluluğun bir sorun olarak hissedilmesinin nedenlerini şunlara bağlayabiliriz (48)

(48) Şahin, "Yönetimde Yeniden Düzenleme" a.g.e, s. 105.

1- I.Dünya savaşı sırasında 1929-1933 Ekonomik bunalımları,

2- II.Dünya savaşı sonrası bazı değişme ve gelişmeler.

Bu değişme ve gelişmeleri şöyle sıralayabiliriz.

a) Hızlı nüfus artışı sonucu ortaya çıkan işsizlik sorun olma-ya başlamıştır.

b) Hızlanan demokratikleşme ve insancılleşme akımları sonucunda birey daha güçlü hale gelmiş ve İnsan Hakları Beyannamesi ile bireyin siyasal ve toplumsal etkinliği artmıştır.

c) Birey çok yönlü olarak çeşitli örgütlere üye olmuş ve örgütsel gücü artmıştır.

d) Devletin ekonomik yaşama müdahalesi artmış ve iş hayatındaki davranışlara bazı sınırlayıcı kurallar konmuştur.

e) Uluslar ve kurumlar yönetiminde bazı değişiklikler meydana gelmiştir.

Tüm bu değişiklikler yenibirtakım ihtiyaçlar doğurarak yeni yetki ve sorumluluklar getirmiştir. Herşeyden önce işletmeler yalnız teknik ve ekonomik birer kurum değil sosyal nitelikleri olan birer kurum olarak görülmeye başlanmıştır. Hatta çoğu düşünceler işletmeleri insanların toplu olarak birarada yaşadıkları ve ihtiyaçlarını giderdikleri sosyal bir olgu olarak tanımlamaktadırlar.

Daha önce işletmelerin sosyal sorumlulukları konusunda, zamanla gelişen ileri düzeydeki görüşlere değinmiştir. Bu gelişen görüşlerin temelinde de sosyal sorumluluğu gerektiren nedenlerin yattığı düşünülmüştür. Bu değişen görüşleri ileri sürerler için işletmelerin sosyal sorumluluk duyması gereken nedenleri de şöyle sıralamaktadırlar. (Bu nedenlerin daha önce yukarıda saydığımız nedenlerle temelde birleştiklerini göreceğiz. Aradaki fark, konu üzerinde devanlı gelişen farklı görüşlerden dolayı farklı yaklaşımlarla daha açık ve geniş bir şekilde çalışmış olmasındadır.) (49).

(49) Green Wood, a.g.e, s.

1- Nüfus artışına bağlı olarak artan ihtiyaçların karşılanması için daha fazla çeşitte hizmet veren büyük gelişmiş işletmelere ihtiyaç hissedilmesidir. Bunun sonucu olarakta büyük ölçekli işletmelere dayalı bir ekonomik düzen ortaya çıkmaktadır.

2- Toplumun yapısında meydana gelen değişikliklerle çoğu iş sahipleri topluma karşı hizmetlerinde yalnız ekonomik açıdan değil sosyal açıdanda birtakım sorumluluk taşımaları gerektiğine inanmışlardır.

3- I.ci Dünya savaşının başlamasıyla bu görüşlere bir üçüncü görüş daha katılmıştır.

Savaş sadece olağanüstü bir özveri ve ulusa hizmet ruhunun ortaya çıkmasına neden olmamış aynı zamanda kitlesel bir sosyal yardımlaşma programı için istekleri beraberinde getirmiştir.

Bir ordunun bakımı ve iâşesi binlerce sanayi işçisinin yer değiştirmesi yardım faaliyetleri için bir gereklilik yaratmıştır. Yani toplumsal yardımlaşmaya ihtiyaç hissedilmekte ve ortaklaşa bir uygulama tesis etmeye çalışılmaktadır. Bu tür çalışmalarda en önemli yeride işletmeler almaktadır. Savaş yıllarının istek ve zorunluluğu gevşedikten sonra bile bu tür çabalar tüm ticari işletmelerde geçerliliğini sağlamasada çoğunda zamanla bir politika olarak benimsenmiştir.

Her ne kadar savaş sonrası koşulları bu görüş ve davranışlarda bir düşüş getirmişse de bu durum yeni sorumlulukların kabul edilmesine tamamen son vermemiştir. Çoğu işletmede yinede sosyal ilişkilerde gelişmeler izlenmiştir.

Şimdiye kadar açıklamaya çalıştığımız nedenler için tüm görüşlerde ortak olan en önemli nedeni özlü olarak toplumun değişmesine bağlayabiliriz.

Yalnız teknik ve ekonomik yönüyle düşünülen bir işletmede kâr için üretim söz konusu iken, sosyal yönüyle düşünülen bir işletme ise toplumun sosyal, politik, ekonomik, toplumsal ve benzeri tüm sorunlarına cevap vermesi gereken bir kurum olarak görülmektedir.

Sosyal sorunlar ve sorumluluklar ya işletmenin bir faaliyeti sonucu ortaya çıkar veya işletme dışındaki nedenlerden kaynaklanabilir. Bu sorunların ortaya çıkış şekillerinden çok işletmelerin toplum ihtiyaçlarını karşılamak için var oldukları düşüncesi daha önemlidir(50).

İşletmeler birer sosyal varlık olarak geniş bir çevrede (uluslararası boyutlarda) hizmet vererek yaşamlarını sürdürürler. Bunun içinde ihtiyaç duyacağı birtakım unsurlarla, dış çevreye vermek zorunda kalacağı unsurlar oldukça fazladır.

Bir işletme herşeyden önce hizmet üretmek için birtakım kaynaklardan faydalanmak zorundadır.

Bunun içinde hizmet verdiği çevrede yalnız olmadığını düşünerek kaynak temininde de önemli ölçüde sorumluluk duymak zorundadır. Ayrıca faaliyetleriyle fayda yaratırken meydana getireceği zararlar ve tehlikeler içinse topluma karşı duyması gereken sorumluluklar çok daha fazla olacaktır.

İşletmelerin sorumluluk duymasını gerektiren nedenleri saymak mümkün değildir. Çünkü hızla ve sürekli olarak değişen ve gelişen bir dünyada sorumluluklar da her geçen gün gelişerek genişleyecektir. Fakat biz burda tüm işletmeleri zorunlu olarak ilgilendiren varlıklarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan unsurlardan dolayı (ki bu unsurlar tüm insanlık için geçerli ve etkili olan unsurlardır.) bazı sorumlulukları ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Kıt kaynakların etkin kullanımı,
 - Çevre kirliliğini önleme,
 - Toplumun istediği mal ve hizmetleri üretme,
 - İşletmelerin neden oldukları toplumsal maliyetleri ortadan kaldırma,
 - Yardımsever faaliyetler gibi,
- Şimdi bu sorumlulukları daha ayrıntılı olarak görmeye çalışalım.

(50) Şahin, a.g.e, s.106.

1 - KİT KAYNAKLARIN ETKİN KULLANIMI

Günümüzün en önemli sorunlarından birisi geleceğide tehdit eden kaynakların kıtlığı ve etkin kullanılmamasıdır.

Konuya önce doğadaki mevcut doğal kaynakların yapılarından söz ederek gireceğiz.

Doğadaki kaynakları özelliklerine göre iki kısımda inceleyebiliriz: Bunlar (51).

a- Canlı Kaynaklar : Bu kaynaklar yenilenebilme özelliğine haiz olan kaynaklardır. Yani yeniden oluşabilen kaynaklar (şu kaynakları gibi üreyip çoğalan kaynaklar.)

b- Cansız Kaynaklar : Bunlar yenilenemeyen kaynaklardır. Kısa zamanda kendi yerini dolduramazlar. Çünkü çok ağır bir hızla oluşmaktadır. Bu kaynaklar bu özelliklerinden dolayı kullanıldıkları zaman yok olurlar. (maden, kömür, petrol gibi.)

Canlı kaynaklar birbirine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Yani bir canlıyı etkileyen herhangi bir şey zincirleme olarak diğer bir canlıya da etkilemektedir. Örneğin, Tarımsal mücadelede kullanılan tarlalara verilen ilacın insan ve hayvanlarda etkisi görülmektedir. Yani gıda zinciri yoluyla birinden diğerine geçmesi gibi tehlikeli durumlar yaratmaktadır.

Cansız kaynaklarda ise birindeki etki diğerini etkilemez. Bir maden ocağında maden çıkarılması işi diğer bir yeraltı mineralini etkilemez.

İnsan doğasını oluşturan canlı ve cansız kaynaklar birbirleriyle yakinen ilgilidir. Birbirini bütünler.

Son yıllarda teknolojinin gelişmesi yaşam tarzını tamamen değiştirmiştir. Gelişmiş müreffeh bir toplum karşımıza çıkıyor.

(51) Mustafa Aylıydız, "Uygarlığa Karşılık Ödenen Fatura Çevre Sorunları" Peyzaj Mimarlığı Dergisi 1978 1-2 sayı cilt 8 Ankara s.9.

Fakat bu gelişmişliğine karşın bunalımlı, kıtlık, açlık sorunlarıyla iç içe yaşayan bir toplumdur. Çünkü doğadaki temel kaynaklar kirletilerek özellikleri kaybolmuştur. Bu durum zamanla çeşitli ciddi sağlık sorunlarına da neden olmaktadır (52). Artık doğada denge kendiliğinden sağlanamıyor. İnsanlık çevre bozulmasının farkındadır.

Genelde çevre bozulmasının etkilerini üç temel esasa bağlıyoruz (53).

a) İnsanların bedensel ve ruhsal sağlığına zararı

b) Kıtlaşan doğal kaynakların ekonomik yaşam üzerindeki olumsuz etkileri,

c) Bu iki etkinin yarattığı sosyal ve siyasal huzursuzluklar

Görüldüğü gibi çevre bozulmasının yarattığı sorunlar son derece önemlidir. Çünkü toplumda meydana gelebilecek tüm huzursuzlukların temelinde de bu nedenler yatmaktadır.

Bugün sürekli nüfus artışı, ilerleyen teknoloji ile birlikte toprağın zayıflaması, yapranması ve erozyonların sık görülmesi büyük bir sorundur. Hatta gelecekte büyük bir sahanın çölleşeceği tehlikesinden bile söz edebiliriz.

Toprak salt bir üretim aracıdır yoksa bunun ötesinde kendi başına amaç olan bir şey midir?

Toprağa ve üzerinde yaşayan yaratıklara yalnız üretim faktörü olarak bakmak insanı bir karmaşıklığa sokar. Üretim faktörleri aynı zamanda başka amaçların araçlarıdır. Her şeyden önce birer amaçtır. Bu tür doğal kaynakları insanlar yaratmıştır. İnsan bunlardan yalnız faydalanmasını bilmıştır. Bununlada doğadaki dengeyi bozmuş ve çözüm içinde çaresizliğe düşmüştür. O halde bu tür kaynaklara kutsal olarak bakabiliriz. (54).

İnsan yaratıkların en yücesi olarak dağaya hükmetme yetkisine sahiptir.

(52) Hyson, Bolce, a.g.e, s.405

(53) Kemal Tosun, "Çevre Sorunları ve İşletme Çevre İlişkileri" İ.Ü.İ.F.İ.İ.İ Der. yıl 4 sayı : 14 (Mart 1982), s.6.

(54) E.F.Schumacher, Küçük Güzeldir. İstanbul (Haziran 1979) s.

Fakat temelde tamamen yaratamadığı, bozup yeniden yapamadığı şeyleri bilmeli ve bunlardan en rasyonel biçimde, zarar vermeden, yok etmeden faydalanmalıdır. Yani doğaya karşı olma yerine doğa ile beraber olmanın yollarını aramalıdır.

Şurası bir gerçektir ki bugün insanın yaptığı makina ve cansız etkenler, canlı etkenlere oranla sanayide üretim sürecini hızla eline almıştır. Buna insanda dahil edebiliriz. Fakat insan bu gücüne güvenerek asıl temelde yaşayabilmesi için gerekli olan ana kaynakları yok etmektedir. Yani gücünün sınırlarını tayin edememekte veya nereye kadar kullanması gerektiğini bilememektedir.

Uygarlığın tümünü tehdit eden en önemli sorunlardan birisi kentli insanın sanayinin ilkelerini herşeye, tarıma dahi sorumsuzca uygulamaya direnişidir. Halbuki tarımın temel ilkesi yaşamla ilgili oluşu ve canlı maddeleri konu almasıdır. Ürünleri yaşam süreçlerinin sonucu, üretim aracı ise topraktır (55).

A.B.D. doğal kaynakları bakımından son derece zengin bir ülkedir. Fakat sanayi düzeni iç kaynaklarla yetinememekte Ham madde ihtiyacı için dışardan faydalanmaktadır. Dünya nüfusunun aşağı yukarı %6'sı kaynakların %40 kadarından faydalanmaktadır. Hal böyle iken diğer %94'lük kesim için kalan %60lık dünya kaynakları yeterli olacak mıdır? sorusu akla gelmektedir.

Verilen oran düşünüldüğünde şüphesiz ki bu sorunun cevabıda imkansız olacaktır.

A.B.D. Başkanının Ekonomik Danışmanlar konseyine başkanlık etmiş olan Profesör Walter Heller "Bir ekonominin büyümeden başarılı olabileceğini düşünemiyorum" diyor.

Fakat dünya kaynaklarının bu kadar çok tüketilmesiyle büyüyen bir ekonomi ülke açısından bir kazanç mıdır?

"Büyümenin Sırları"nı hazırlayan araştırma grubu Dünya kaynaklarının bugünkü evrensel tüketim oranlarıyla kaç yıl dayanacağını ve hatta bilinenden beş katı daha fazla olsa idi yine kaç yıl karşılayabileceğini konu alan bir rapor hazırlamışlardır. Sonuç olarakta o andaki kaynak tüketimi oranlarıyla ve tahmin edilen artışlarla yenilemez kaynakların 100 yıl sonra aşırı pahalı hale geleceği ve büyük bir kıtlık doğacağı sonucunu çıkarmışlardır (56),

Son yıllarda Amerika'da enerji azalımına karşın (Arapların koyduğu amsargodan dolayı) bir takım önlemler düşünülüyor. Şöyleki enerji kullanımını azaltmak veya değişik enerji kaynakları bulmak gibi (petrolden mazot, kömürden benzin elde edilebilir.)

Ulaşım hizmetlerinde birçok şekillerde transit gidiş geliş sağlayan araçlar ve toplu taşıma ile bir bakıma kaynak israfı önenebilir (57).

Enerji kriziyle birlikte çeşitli malzemelerde azalıyor. Çelik ve alüminyum üretimi gittikçe düşüyor. Bakır ve çinkonun eritilmesi, rafine edilmesi gittikçe azalıyor. Bütün bunların üzerinde olan bir sorunda her geçen gün suyun azalmasıdır. Bu sorunda diğerleri gibi yalnız Amerika'da görülen bir sorun değildir. Tüm dünya devletlerinde rastlanan bir sorundur.

Sınırları olan bir dünyada maddesel tüketimin sınırsız artmasının çadaş sanayi düzenini ciddi bir biçimde tehdit ettiğini söyleyebiliriz. Doğada var olan enerji kaynaklarının gittikçe artan enerji talebini karşılayamayacağı kuşkusuna karşı beliren bir ümit nükleer enerjidir. Fakat nükleer enerjinin radyoaktif artıklarının (zehirli bir birikim) insan hayatını tehlikeye sokması gibi bir sorunla karşı karşıya kalınmaktadır. Bu keşmekeş içinde insanoğlu neye dur diyeceğini bilemez bir halde gelişmeye mi dur demeli? savurgan bir toplumun tutumuna mı dur demeli?

(56) a.e, s.146

(57) Hyson, Belce, a.g.e, s.407

Temel kaynakların böyle hiç bitmiyecekmiş gibi sorumsuzca kullanılması zararlı artıkların dökülmesiyle kullanılmaz hale getirilmesi dışında toprağın tamamen kullanılmaz haldé bırakılması gibi sorunlar gün geçtikçe artmaktadır. Bugün endüstriyel kentsel büyüme sonucu tarım arazilerinin endüstriyel kuruluşlarla durdurulması ile tarım alanlarının azaldığı bilinen bir gerçektir.

Doğanın kirletilmesi sonucu ulaşılacak felâketler arasında hammadde kaynaklarının kıtlığı toplu ölümler, kıtlık ve açlık beklenmektedir. Bunların önüne geçmek için yapılan bilgisayar çalışmalarına göre hammadde üretimi, nüfus artışı endüstri üretiminde stabilizasyona gerek olduğu görülmüştür.

Bugün temel kaynakların sorumsuzca kullanılmasına karşın birtakım önlemler düşünülmekte ve çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin toprağın tarım için kullanışlılık özelliğine karşın tarımda zararlı hayvanlarla mücadele ve toprağın gübrelenmesi için biyolojik yöntemlerden faydalanma küçük bir çabadır. Fakat bu çaba gelecekte ortaya çıkabilecek bazı sorunlara meydan vermeyebilir (58).

En önemli doğal kaynaklarımızdan birisi olan akarsular, göller, ve denizler ve bunların desteklediği canlı varlıklar insanlık için hayati önem taşımaktadır. Bu kaynakların da sorumsuzca kullanılışı zehirli, pis sanayi artıklarının sürekli dökülmesiyle her geçen gün özelliğini kaybetmesi insanlık için fayda yerine zararlı olmaya başlamıştır. (İzmit sanayi tesislerinin denizdeki balıkların ölümüne neden oluşu gibi)

Ayrıca bu kaynaklar doğal özellikleriyle de kullanılmaz hale gelmektedir. Bugün kıyılarımızda denize girebilecek yerlerin sayısı her geçen gün azalmaktadır.

Bütün bunlardan daha önemlisi canlıların solunum ihtiyacını karşılayan havanın kirlenmesi, özelliğini kaybetmesini düşünürsek bu sorunun insanlık için ne denli önemli olduğunu bir kat daha vurgulamış oluruz.

(58) Larry E.Ruff, "Çevre kirlenmesinin ekonomik anlamı" i.Ü.i.F. İş.İk.Entitisi Yönetim Der., yıl:2 sayı:8 s,12

Kaynakların azalması sonucu kaynak kıtlığı ile birlikte bedelleri de artmaktadır. Fiyatların artmasıyla da ekonomik krizlere neden olmaktadır.

Tüm dünya devletlerini ilgilendiren bu sorun kaşısında çok çeşitli önlemler düşünülmekte ve bu konuda araştırmalar yoğunlaşmaktadır.

Kıt kaynaklara karşın genel olarak şu önlemler düşünülmüştür (59).

1- Tutumlu davranma, kullanımı kısıma

2- Rasyonel tarzda kullanma. Böyle normal bir kullanmayla da tutumlu davranılmış olunacaktır denmektedir. Bunun içinde üç temel basamaktan söz edilir.

a) Bu konuda araştırma ve geliştirme için yatırımlar yapmak,

b) Kullanılan malzemeleri daha fazla kullanışlı hale getirmek,

c) Değişik enerji kaynakları ve malzeme kullanımını arttırmak.

Çevre korunmasından maksat, kaynakların kullanılmaması değil, kaynakların en rasyonel biçimde kullanılmasıdır.

Doğal kaynakların korunmaması, yalnız sorumsuzca hiç bitmiyecekmiş gibi kullanılmasıyla ve endüstri artıklarıyla kirletilmesiyle oluşmamakta; daha ziyade kaynakların yanlış kullanımından doğan sorunlarda insan sağlığını tehdit etmektedir. Toprak ve suyun kirletilmesi insan sağlığını tehdit ettiği gibi gelecek nesilleri de tehdit etmektedir.

Nasıl ki çok fazla ağaç kesilmesi ormanın biyolojik düzenini bozuyorsa çok fazla artık bırakılmasında yeryüzünün emme kapasitesini yıpratarak biyolojik düzenini bozmaktadır. Bu düzenin aşırı şekil de bozulmasıyla da (yanlış kaynak kullanımı, sorumsuzca kullanma, kirletilmesi) yalnız varolanları değil, gelecek nesilleri tehdit edecek sorunlar yaratmaktadır.

1972 yılında birleşmiş Milletler örgütünün düzenlediği 100 den fazla örgütün katıldığı Stocholm Konferansında Çin Halk Cumhuriyetinin geri kalmış ülkelerin savunuculuğunu yaptığı 10 maddelik bildiride maddelerden birisi ülkeler için büyük önem arzeden kaynak kullanımı konusuyla ilgili olup "Kaynakların Korunması" başlığı altında şöyle bir önlem dile getirmiştir. Her ülke kendi kaynağını kendi ihtiyaçları için kullanmalıdır (60).

Hemen bu cümleden sonra insanın aklına şöyle bir soru gelmektedir.

O ülkenin kaynakları istenilen seviyeye gelebilmesi için yeterli olacak mıdır? Bu soruya hiç bir zaman kesin bir cevap vermek mümkün değildir.

Doğal olan şudur ki her ülke için ekonomik büyüme zorunluluğu söz konusudur. Gelişmiş ve gelişmemiş olsun hiç bir ülke bu büyümenin hızına son veremez. Ayrıca hiç bir ülke tek başına kendi kaynaklarıyla yetinemez.

Ülkeler birbirlerinin, kaynak bilgi ve becerilerine muhtaçtır. Tıpkı insanların birbirlerine muhtaç olduğu gibi,

Fakat bütün bunlar nereye kadar?

Bütün bu değişme ve gelişmeler insanlığın refah ve huzurunu bozucu, kısaca yaşamını tehdit edici boyutlara ulaşınca kadar mı?

Kanımca doğanın dengesini değiştirecek güce sahip olan insan isterse bunu da başarabilir. Yeter ki bu büyüme tutkusunun esiri olmasın. Bugün tüm dünya devletlerini ilgilendiren bu denli büyük bir soruna nasıl oluyor da çözüm getirilemiyor?

Sorunun nedenleri ve kaynağı çok iyi bilinmekte fakat çözüm getirilememekte. Bu konuda önlemler ileri sürülmekte, fakat uygulanmamakta.

(60) Fehmi Yavuz, Çevre Sorunları Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. Ankara, 1975, s.19

İnsan bunları yapamıyacak güçte değildir. Kanaatimizce asıl düşünmemiz gereken konu, gücümüzün neye elverip elvermediği konusu değil neye ve ne ölçüde sarfetmemiz gerektiğidir.

Sanayi tesislerinin yerleşim bölgeleri dışında tesis edilmesi, üretim ve tüketimde rasyonalizasyonu egemen kılmak. (israfı azaltan, verimi arttıran yöntemler, lüks mallardan kaçınmak kullanılmış malları yeniden üretime koymak gibi.) doğal enerji kaynaklarını hiç bitmeyecekmiş gibi sorumsuzca kullanma yerine karşılanabilecek bir başka yol varsa bunu deneyebilmek Örneğin; Güneş enerjisinden faydalanma, Biyogaz tesislerinin yaygınlaştırılması v.s.

Her yeniliğin getirebileceği sorunları önceden tatmin edebilmek ve bu konuda çözüm için geleceğe yönelik plânlar yapabilmek (her yenilik mutlaka beraberinde bir takım sorunlar getirir.)

Bütün bu saydıklarımız insanlık için yapılmayacak şeyler değildir. Yeterki, insan gelişme ve değiştirme hızının verdiği sarhoşluktan uyanabilsin, bu tutkunun esiri olmasın.

Yukarıda açıkladığımız gibi ölçü olarak kabul ettiğimiz en ileri ülkelerden biri olan A.B.D bu seviyeye gelirken kendi kaynaklarıyla yetinmek bir yana tüm ülke kaynaklarına el uzatmış ve halâ doyuma ulaşamamıştır. O halde büyümenin sınırı yoktur

İnsan kendine dur demesini bilmeli en azından yöntemlerini değiştirmeli.

Biliyoruz ki kaynaklar sınırlı ihtiyaçlar sınırsızdır. O halde bu kaynaklardan en rasyonel şekilde faydalanma yollarını bulmak gerekir.

Bugün bu sorun yeni bir boyuta ulaşmıştır. Doğal kaynaklar tükenmektedir. İnsanlık enerji üretiminde ilkel maddeleri kullanmaktadır.

Büyük bir kısmını fosil yakacaklar oluşturuyor. Artan enerji üretimini karşılayamayan enerji kaynakları yerine güneş enerjisi, rüzgar veya deniz kabarmalarıyla elde edilen enerji üretimi yolları aranmaktadır.

Görüldüğü gibi çevre sorunu yalnız sosyal bir sorun olmakla kalmıyor, teknik yönleri alan bir sorun haline geliyor.

Bu konuda insanın en fazla duyması gereken sorumlulukta gelecek kuşaklara karşı olmalıdır.

Kaynaklar yalnız halihazırda yaşayan insanlar için değildir.

İnsanlığı bu denli tehdit eden bir konuda işletmelere büyük görevler düşmektedir. Direkt olarak tüketimde bulunan insanlar doğal kaynaklara dokunmadan son elden ürünü alırlar.

İşletmeler ise doğal kaynakları çeşitli mal üretimi için hammadde alarak en fazla kullanan kuruluşlardır.

Bu yüzden bu konuda da duymaları gereken sorumlulukta çok büyüktür. Bir yandan insanlığa hizmet etmeyi düşünürken diğer taraftan asıl temel ihtiyaç maddelerini bitmiyecekmiş gibi kullanmaları yapacakları faydaya hiç bir zaman değer olarak kabul edilmez.

2- ÇEVRE KİRLİLİĞİNİ ÖNLEME

Biliyoruz ki, bugün çevre kirliliği . tüm dünya devletlerinin en önemli sorunlarından biridir. Bizi ilgilendiren asıl konuda işletmelerin neden oldukları çevre kirliliğine karşı ülke çapında alınabilecek önlemlerdir. Çünkü günümüzde tüm insanlığın yaşamını tehdit eden bir konu olması açısından büyük önem arz etmektedir. Asıl konuya geçmeden önce konunun önemi açısından çevre, çevre bozulması, çevre kirliliği konularıyla işe başlayacağız.

Çevre terimi genel anlamada insanın tüm sosyal, biyolojik, fiziksel ve kimyasal faaliyetlerini sürdürdüğü ortam olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifade ile, çevre yerküresinin doğal kaynaklarından oluşan ve insanın bu kaynaklar üzerinde yaptığı kültürel değişmelerde kapsayan bir düzen olarak belirlenmektedir (61).

Çevre bozukluğu ise çevrede bazı maddelerin istenmemesi veya zararlı ölçüde birikmesidir.

(61) Ayyıldız, "Uygarlığa karşı ödenen fatura" Çevre Sorunları" a.g.e s.9

İnsanlık, varolduğu tarihten günümüze dek doğal çevreye olumlu ve olumsuz etkilerde bulunmuştur. En önemlisi bu etkilerin bir kısmı doğal dengeyi bozmuştur. Doğadaki denge bozukluğu belli bir ölçüyü aşmadığı sürüce zamanla doğa kendini yeniler. Ancak gelişmenin hızıyla insanların doğaya yaptığı müdahale artmıştır. Bunun sonucu olarakta doğa kendini yenileyemez hale gelmiştir. **Önceleri** bedelsiz olan hava, su, toprak, deniz (serbest mallar) son zamanlarda bedeli ödenemeyecek kadar önem kazanmıştır. Çünkü üretim ve tüketim sonucu bu kaynaklar kirletilmekte ve bozulmaktadır (62).

İnsan; akıllı, zekâsı, teknolojik ve yönetselgücü ile doğanın dengesinin değiştirerek doğaya hakim olmuştur. Günümüzde teknik başarılar insanı doğayı küçümseyen ve önemsemeyen davranışlara itmiştir. Bunu, ünlü Romalı filozof Çiçero, şöyle ifade etmektedir (63).

"Biz dünyanın bize verdiklerinin kayıtsız, şartsız sahipleriyiz. Dağlara, ovalara sahipiz. Tohumları ekiyor, bitkiler ve ağaçlar yetiştiriyoruz. Nehirler bizimdir. Onları tutuyor, yöneltiyoruz. karnaları, denizleri fethetmekteyiz. Biz bu dünyadan başka bir tabiat yaratıyoruz."

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi insan kendini tabiatın efendisi görüyor. Bu anlayışın sonucu olarak doğayı sorumsuzca kullanarak üstesinden gelemeyeceği sorunlar yaratıyor.

İnsanlık bugün başdöndürücü bir hızla gelişme sonucu ümit edemeyeceğimiz bir refah düzeyine ulaşmış durumdadır. Bu durumun verdiği sarhoşlukla bu değişme ve gelişmenin yarattığı olumsuz etkilerin ya farkına varamıyor; veya farkına varsa bile geç kalıyor. Çünkü ortaya çıkan sorunlar insanlığın üstesinden gelemeyeceği bir seyir izlemektedir. Bütün bunların sonucu insanlık uygarlık uğruna geleceği tehdit eden birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Doğadaki dengenin bozulması ve uygarlık uğruna yapılan şeylerin yarattığı çevre sorunları insanlığın en önemli sorunu haline gelmiştir.

(62) Ruff, "Çevre Kirlenmesinin Ekonomik Anlamı." a.g.e, s.6

(63) Güner Agarcık ve Emel Gamsız, "Endüstri artık sularıyla nehirlerin kirlenmesi" A.Ü.Ziraat Fak.Peyzaj mimarlığı Dergisi özel sayı 1975-1 Pey.Mim.Der Yayın Organı, Ankara s.10

Çevre bozulmasının çevrede istenmeyen bazı maddelerin zararlı bir biçimde toplanmasıyla meydana geldiğini yukarı da ifade etmiştik. Bugün büyük insan kütlelerinin yoğunlaştığı şehirlerin hava, su, doğal yaşam ve sağlık unsurları açısından kısır bir döngü içine düştüğü bir gerçektir. Böyle yerlerde sosyal güven huzur ve olumlu beşeri ilişkiler için çok büyük bedeller gerekmekte ve bu bedeller her geçen gün artma eğilimi göstermektedir.

Kısaca bu konu çalışmamızın sınırlı çerçevesi içine sığmayacak kadar önemli ve geniş kapsamlıdır. Bugün bütün uluslar bu konuya önemle eğilmekte, fakat hiçbir ülke henüz arzulanan uygun bir çözüme ulaşmış bulunmamaktadır. Buna rağmen bu konuda birçok araştırmalar yapılmakta ve çözüm için çeşitli yaklaşımlar ileri sürülmektedir. Bizde konuyu, bugüne kadar bu alanda ortaya atılan fikir ve görüşler ışığında sergilemeye çalışacağız.

Endüstriyel devrimle ortaya çıkan hava kirliliği son 20 yılda kırsal alandan kentsel alana hızlanan insan akımıyla paralel olarak sosyal ve ekonomik sorunlarla birlikte çevre kirliliği (özellikle su ve hava kirliliği) sorununda beraberinde getirmiştir.

Çevre kirlenmesi; doğadaki ekolojik dengenin çeşitli nedenlerle bozulmasıdır. Biliyoruz ki doğada canlılar ile çevre koşulları arasında bir denge mevcuttur. Bu dengeye ekolojik denge denir. Canlıların biyolojik ve fizyolojik hayatının devamı bu dengeye bağlıdır.

Ancak bugün endüstrileşme ve teknik gelişmeler doğayı bozup çevreyi kirlettiği gibi doğadaki varlıkları azaltmakta ve dağayı tahrip etmektedir.

Endüstrinin çevreye yaptığı olumsuz etkileri genel olarak üç grupta inceleyebiliriz.

- a) Havaya olan olumsuz etkileri (Hava kirliliği)
- b) Su ve Gıda Maddelerine olan olumsuz etkileri (su kirliliği)
- c) Toprak ve Bitkilere olan olumsuz etkileri

a) HAVA KİRLİLİĞİ

Hava kirliliği kavramı, atmosferde toz, gaz, duman, koku, su buharı şeklinde bulunabilecek olan kirlleticilerin insan, değer canlılar ve eşyaya zarar verici miktarlarda yükselmesidir (64).

Hava kirliliği doğada her zaman görülür. Hayvan ölümleri, bitkilerin çürümesi, orman yangını ve duman eskiden beri havayı kirletir. Bugün ise bu kirlilik teknoloji ve enerji üretimi ile artmıştır. Öyleki bugün endüstrinin toplandığı kentlerde nüfusun artışı hava kirliliğini bir sorun haline getirmiştir. Başka bir ifade ile bugün çağımızın en önemli sorunu hava kirliliği sorunu olduğu seylenebilir. Gelecekte bu sorun daha da önem kazanacaktır. Çünkü her geçen gün endüstriyel faaliyetler artacak, yeni endüstri kolları açılacak ve yeni kentler kurulacaktır.

Hava kirliliğinin asıl sebeplerini iki grupta inceleyebiliriz (65)

i) Çarpık Şehirleşme: Hava kirliliğinin en önemli nedenlerinden birisidir. Şehirlerde hava kirliliğine neden olan unsurlar ise nüfus yoğunluğu, topoğrafik ve meteorolojik koşullara göre yerleşme, yanlış parselasyon, düşük vasıflı yakıt ve yanlış yakıt teknikleri, yeşil alan yetersizliği, taşıt sayısının artması ve çöplerin yeterince zararsız hale getirilmemesini sayabiliriz. Bilindiği gibi bugün şehirlerdeki ısınma sisteminin meydana getirdiği hava kirliliği önemli boyutlara ulaşmıştır.

ii) Endüstriyel Gelişme: Endüstriden doğan hava kirliliği yanlış yer seçimi ile atılan gazların yeterli önlemler alınmadan havaya bırakılması sonucu doğmaktadır.

Endüstrideki gelişme hızı düşünüldüğünde neden olacağı sorunun her gün artan oranlarda seyrettiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

(64) Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Türkiyenin Çevre Sorunları, Ankara (Ağustos 1981), s.39

(65) a.e., s.41

Nitekim ülkemizde hava kirliliğine neden olmayan endüstri kuruluşları toplamı içindeki payı yalnızca %6,3 oranındadır. Tersine bir ifadeyle ülkemizde endüstriyel kuruluşların %93,7 si hava kirliliğine neden olmaktadır.

Ülkemizde düşünebildiğimiz tüm endüstri dallarının ayrı ayrı neden olduğu kirlilik hakkında vereceğimiz özlü bilgilerle konunun önemini biraz daha açık şekilde ortaya koymanın mümkün olacağını sanıyorum.

Gübre endüstrisinin havayı kirletici olarak SO_2 , H_2S , CO , NH_3 , fluorlu gazlar, gübre tozları, ucucu küller ve diğer partikülleri üretimleri sırasında çıkardıkları bilinmektedir.

Demir ve çelik endüstrisinde baca gazları, duman aromatik Hidrokarbonlar, katran bileşikleri ve SO_2 kirlenme kaynağı olmaktadır.

Kağıt ve selüloz endüstrisi ise baca gazları, toz ve dumanla kirlilik yaratmaktadır.

Çimento endüstrisine dahil fabrikalar genellikle şehir merkezinden uzakta kurulur. Doğal olarakta kırsal alanlarda bitki örtülerini zedeleyici kirliliğe neden olmaktadırlar. Bacalardan çıkan SO_2 toz ve çimento önemli kirlilik yaratmaktadır.

Şeker fabrikalarının buhar santrallerinden çıkan SO_2 , duman ve tozlar havayı kirletmektedir.

Tekstil endüstrisinde havaya duman, toz ve SO_2 bırakmaktadır.

Petrokimya tesislerinde üretim esnasında SO_2 , duman ve hidrokarbonlarla havayı kirletmektedir.

Tarımsal mücadele ilaçlarının üretimleri esnasında çıkan baca gazları havada kirliliğe neden olmaktadır.

Deri endüstrisi rahatsız edici kokularla birlikte çeşitli kirleticiler yaymaktadır.

Endüstri üretim araçları termik santraller ve gaz türbinleri üretim sırasında kükürt dioksit ve büyük hacimli tozlarla havayı kirletmektedir.

Hava Kirliliğinin Etkilerini genel olarak 3 grupta inceleyebiliriz. Bunlar insan sağlığına olan etkileri, Doğaya ve eşyaya olan etkileridir. Şimdi bunları kısaca açıklamaya çalışalım:

(1) İnsan Sağlığına Etkisi : Biliyoruzki solunum imkanını yaratan hava insan için hayatın temel unsuru olmaktadır. Havadaki karbon zerrecikleri, ozon, karbon monoksit, kükürt dioksit, doymamış hidrokarbonlar, aldehitler ve kanserojen gibi kirleticiler insanın solunum yollarını etkileyerek normal mekanizmayı bozar, nefes darlığı ve kansere kadar yol açar (66).

Hava kirliliğinin insan üzerindeki etkilerini;

- Huzur bozucu etkiler,
- Ani ölümler,
- Müzmin tahriş edici etkiler,
- Kanser meydana getiren etkiler, şeklinde sıralayabiliriz.

Hava kirliliği ile ilgili kanunlar, insan sağlığı düşünülecek XIV.cü yüzyılın başlarından itibaren konulmaya başlamıştır. Örneğin İngiltere'de Kral fermanı ile 1306 yılında kömürün açıkta yakılması yasaklanmıştı.

XIX.cü yüzyılda çeşitli ülkelerde çeşitli cezalar öngören hava kirlenmesiyle ilgili kanunlar çıkarılmıştı.

Fransa'da Napolyon zamanında 15 Ekim 1810 da çıkarılan kanun da tehlikeli, sağlığa zarar veren gürültü yapan çeşitli müesseseler için birtakım cezalar öngörülmüştür. Tabii ki bu sorunun zamanla ağırlığının daha fazla hissedilmesiyle de İkinci Dünya Savaşından sonra çıkarılan kanunların sayısı artmıştır. Bütün bunlar her geçen gün sorunun daha fazla önem kazandığına işarettir (67).

(66) a.e, s.39

(67) Yavuz, a.g.e, s.51

(2) Doğaya Etkileri :

(a) İklim Etkisi : Şehirdeki ısı ortalaması kırsal alanlardan daha fazladır. Dolayısıyla rüzgar hızıda ısıyı ve nemi etkilemektedir. Bu durum büyük şehirlerde yağışlara neden olmaktadır.

Havayı ısıtan enerji sonucu ortaya çıkan maddelerin çokluğu bulutların meydana gelmesini kolaylaştırdığından yağışlar artan, şehirlerin üstünde meydana gelen kirli hava tabakası ultraviyole ışınlarının kaybına yol açmakta bu ise gün ışığını azaltmaktadır (68).

(b) Hayvan ve Bitkilere etkisi : İnsanlar gibi hayvanlarda da hava kirliliği aşağı yukarı aynı etkiyi yapmaktadır. Ayrıca hava kirliliğini oluşturan çeşitli gazlar bitkelere solunumları sırasında gözleneklerden içeri girerek fotosentezi yavaşlatır.

Çeyitli gazların bitkiler ve tahıllar üzerinde birtakım etkileri olur. (verimi düşürücü, büyümeyi engelleyici gibi)

Hepimizin bildiği bir kirletici olan ozan ağaçların yapraklarını erken dökmesine neden olmaktadır.

19.cu yüzyılda yaşamış olan Sarauer, Endüstrileşmenin sonucu olarak çevresel kirlenme sorununun ortaya çıktığını bunun çeşitli çevre besin ve yem bitkileri üzerinde zararlı etkilerinin olduğu gerçeğini büyük bir isabetle belirtmiştir (69).

Bütün kirleticiler içerisinde asit özellikle zararlı gazlardan olan kükürt dioksit, hidrojen fluorür, nitroz (azotlu) gazlar ve hidrojen klorürün bitki üzerinde büyük etkisi vardır. Ayrıca amonyak, kalsiyum oksit, ağır metaller, organik birleşikler, atıkların egzos gazları ve foto oksidantlar giderek önem arzetmektedir.

Bu kirletici gazların (emisyon) yayıcı olarakta 3 km. uzaklığa kadar şiddetli, 10 km. uzaklığa kadar ise gözle seçilmez zararlara neden olduğu saptanmıştır (70).

(68) Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, a.g.e, s.40

(69) Adolf Klope, (Çev. Yüksel Dizdar) "Kent Çevresindeki Alanlarda Kimyasal Maddelerin Tarım Ürünleri Üzerinde Zararlı Etkileri ve Arazi Kullanma Plânlamasını Etkilemesi" A.Ü. Ziraat Fak.Peyzaj Mimarlığı dergisi. 1978-1-2, Ankara 1979 s.13

(70) a.e,

Emisyonlar bitki üzerinde kaliteyi ve verimi düşürücü etkiler yapmaktadır. SO_2 , HF, HC isimli duman, ozen ve foto oksidantların bir kısmı verimi azaltıcı bir kısmı ise kaliteyi düşürücü etkiler yapar. Görünür zararlıları anıkkloroz ve nekrozdur. Flour, kurşun, civa ve kadmiyumun besin ve yem maddelerinde artması ciddi sorunlar doğar. Sanayi kuruluşlarının çevresindeki çayır otlarından alınan aşırı flour ve kurşun sığırların ölümlerine neden olmaktadır.

Kurşun birikimi dutsu meyvalar ile yaprak yüzeyi olan sebzelerde (lahana, marul, ıspanak) görülür. Bu yüzden yerleşim alanlarına yakın yerlerden alınan sebzeler, kırsal alanlara nazaran daha çok zararlı olmaktadır.

(3) Eşyaya Etkisi: Hava kirliliğinin iş olarak bildiğimiz bir kirletici ile eşyaları kirlettiği hepimiz tarafından bilinmektedir. Ayrıca kükürt dioksit gazı kireç taşının tahribine ve karbon dioksit ihtiva eden diğer yapı malzemelerinin bozulmasına neden olur. Yine kükürt dioksit demir ve çelik gibi metal kısımlar üzerinde aşındırıcı etki yapmaktadır (71).

b - SU KİRLİLİĞİ :

Su kirliliği, suya kalitesini düşürecek ölçülebilir miktarlarda kanalizasyon suyu, sanayi artığı diğer zararlı veya istenmeyen maddelerin karışmasıyla ortaya çıkar(72).

Bu kaynaklarının kirliliği ise kaynakların kullanımını bozacak, zarar verecek ve kalitesini düşürecek şekilde suyun içinde organik, inorganik, radyoaktif ve biyolojik maddelerin bulunmasıdır.

Suda bulunan organik maddeler Bakı bakterilerinin yardımıyla mineralizasyona uğrayarak zararsız hale geliyor. Bu olaya suyun kendi kendini temizlemesi denir. Fakat organik ve toksik maddelerin fazla olmasıyla sudaki erimiş oksijen azalmakta, bunun sonucu olarakta bakteriler ölmektedir. Dolayısıyla suyun kendi kendini temizlemesi mümkün olamayacaktır.

(71) Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, a.g.e, s.40

(72) a.e, s.75

Sudaki biyolojik oksijen miktarı (BİO) sudaki organik madde-
nin biyokimyasal olarak ayrışmasında tüketilen oksijen miktarının
bir ölçüsüdür. Fazla miktarda organik madde erimiş oksijenin bitme-
sine sebep olmaktadır.

Endüstri artıklarıyla nehirlerin kirlenmesi fiziksel, kimya-
sal, biyolojik ve radyoaktif yönden olmaktadır. Fiziksel kirlenme
sıcaklık, renk, bulanıklık, süspansiyon maddeler ve koku ortmasıdır.
Buna örnek olarak deri, tekstil ve şeker endüstrisini verebiliriz.

Kimyasal kirlenme ise toksik maddeler, anorganik ve organik
artıkları yoluyla olmaktadır. Örnek olarak petro-kimya, metal kapla-
ma, çelik, kağıt endüstri kuruluşlarının artıklarını gösterebiliriz(73).

Nükleer santrol artıklarından ise radyoaktif kirlenme meydana
gelir.

Toksit maddeler zehirlenmelerle ölüme neden olur. Suda çözül-
müş oksijenin bitmesi ve değişik tip bakterilerin faaliyeti ile su
bulanık ve pis kokulu olur.

Suda organik maddeler çözünmüş oksijeni devamlı harcayarak
balık ve sualtı bitkilerinin ölümüne neden olur. Daha sonra ölen ba-
lıklarda organik madde haline geldiğinden onlarında oksijeni kullan-
masıyla oksijenin azalmasına neden olur. Böylece sualtı yaşamı teh-
likeye girmektedir.

Ayrıca nehirlerle karışan sıvık sularda biyolojik ve kimyasal
oluşumları hızlandırır ve oksijenin çözünürlüğünü azaltarak canlıların
ölümüne neden olabilir (74).

Su kirliliği sebeplerine göre iki kısma ayrılır:

(a) Tarımsal çalışmaların neden olduğu kirlilik. Her türlü
tarımsal çalışma sonucu meydana gelen katı ve sıvı artıkların sebep
olduğu kirlilik.

Tarımsal kirliliği birkaç grupta inceleyebiliriz (75).

- Toprak erozyonundan gelen sediment kirlilik En önemlisi top-
raktaki fosforun sedimetlerle nehirlerle, göllere, taşınarak ötrofikas-
yon olayına neden olmasıyla olur.

(73) Ağarcık ve Gamsız, "Endüstri artık suları ile nehirlerin Kirlenmesi"
a.g.e, s.34

(74) a.e. s.35

(75) Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yay, a.g.e, s.86

- Bitki besin maddelerinin yarattığı kirlilik: Toprağın verimini arttıran kimyasal gübreler su kirliliğine neden olabiliyor.

(Ötrofikasyon olayı ile)

- Hayvansal artıkların yarattığı kirlilik: Hayvan gübrelerinin yağışlarla yüzey sularına karışması su kirliliğine neden olmaktadır.

- Tarımsal mücadele ilaçlarının yarattığı kirlilik.

(b) Endüstrinin sebep olduğu kirlilik :

- Kimyasal Kirlilik: Organik ve inorganik maddelerin bulunmasıyla oluşan kirlilik

- Fiziksel kirlilik: Suyun rengi, bulanıklığı, sıcaklığı ile ilgili kirliliktir.

- Biyolojik kirlilik: Tifo, kolera ve dizanteri gibi hastalıkları yapan organizmaların oluşturduğu kirliliktir. Endüstri artık maddeleri ve kanalizasyon suları daha ziyade bu kirliliğe neden olmaktadır.

- Fizyolojik kirlilik: Suyun tadını ve kokusunu etkileyen kirliliktir. Gıda sanayi artıkları bu kirliliğe neden olur.

- Radyoaktif kirlilik: Atom patlaması ve nükleer enerji santrallerinin yağışlar vasıtasıyla neden olduğu kirliliktir.

- Yerleşim alanlarındaki artıkların neden olduğu kirlilik

En önemlisi kanalizasyon artıkları ve çöplerdir.

Şurası bir gerçekki hava ve toprak gibi suyun önemi dünya nüfusunun artışıyla doğru orantılıdır. Bir litre petrolün bir milyon litre temiz suyu içilmez hale getirdiği bugün hesaplanmış bir gerçektir (76)

Durum böyle iken günümüzde göllerin, denizlerin ve nehirlerin ne kadar kirlenebildiği tahmin edilebilir. Çünkü her geçen gün artan nüfus ve ileri endüstriyle de nehirlere, denizlere ve göllere dökülen artıklar artmaktadır.

Yine 1972 yılında bir araştırmada Ren Nehrine 24 saatte 300 ton nitrat 500 ton amonyak döküldüğü ortaya çıkarılmış Bu durum yalnız bu nehir için geçerli değildir. Tüm ülkelerde buna benzer örnekler mevcuttur. Örneğin ülkemizde Murgul Bakır Fabrikasının çevredeki gölde balıkların ölümüne neden olduğu bilinen bir gerçektir. Aynı şekilde İzmit'te denizdeki kirliliğin zararlı etkileri her zaman gözlenebilir. Kütühya'da porsuk nehri azot sanayi artıklarıyla, nitrat tuzlarıyla kirleniyor. Bursa nilüfer çayı sanayi bölgesi artık sularıyla toksit elementlerle kirlenmektedir. Bu durum bitki ve hayvan sağlığına büyük ölçüde zarar vermektedir (77).

Kısacası ülkemizde tüm sanayi artıklarıyla göller, denizler ve nehirler sürekli kirlenmekte ve tüm canlıların sağlığını tehlikeye sokmaktadır.

Nehirlerin çeşitli amaçlarla kullanılması, içme suyu olarak insan sağlığını etkileyeceği gibi sulama suyu olarakta bitkilerin hayatını etkileyecektir. Bütün bunlara doğa güzelliğini ve doğa için gerekliliğini ilave edersek insan hayatı için ~~de~~ denli önemli olduğunu bir kez daha vurgulamış oluruz.

Bu konuda tıpkı hava kirliliğiyle mücadele gibi bir mücadele zorunludur. Ayrıca devlet kontrolleriyle, çeşitli kuruluşlar vasıtasıyla bu çalışmalar desteklenmelidir.

c- TOPRAK VE BİTKİ

Toprak kirlenmesi toprağın yüzeyinin ve toprak örtüsünün kirlenmesidir. Bu kirlenmeye endüstri, depolama yeraltı taşımacılık (gaz ve likit) likitlerinin yüzeyde taşınmasından doğan kazalar, hayvancılık tarım ve yüklenmeler neden olur (78).

Toprak oluşması olayı çok yavaş ilerler. Oluşumunda ana materal relief zaman, iklim ve biosferin çeşitli kanbinasyonlar gösteren etkileri gerekir.

(77) a.e, s,37

(78) Nuri Tortop, "Yönetim Bilimi" Ankara İ.T.İ.A. Yay, Ankara 1978 s.228

Tüm gıda maddelerimizden tutun da yiyecek, giyecek, barınacak, yakacak gibi tüm ihtiyaçlarımızı toprakla karşılıyoruz. Bu nedenle toprak nüfûs artışına paralel olarak büyük önem arzeder (79).

Toprak kirliliğinin insan ve çevreye etkilerini şöyle sıralayabiliriz (80).

- Toprak kayıplarında artma
- Üretkenlik potansiyelinde azalma (Erozyon üretkenliği azaltır. Zira toprağın verimli kısmı gidiyor.)
- Bitki besin maddeleri kaybı (Erozyonla.)
- Ürünlerde kalite düşmesi : Topraktaki bitki besin elementlerinin taşınması verimi düşürür.
- Su tutma kapasitesindeki azalmalar : Altındaki toprak daha az organik madde ihtiva eder ve suyu daha az tutar.
- Verimli toprakların sedimentlerle örtülmesi : Erozyonla gelen çakıl, kum v.s üst toprağı kopartarak üretkenliği azaltır.
- Toprak yapısının bozulması.
- Çeki gücüne duyulan ihtiyaç : Alt toprak daha fazla çeki gücü ister.
- Sel oyunları ile arazi kaybı.
- Sedimentasyon.

Bugün yanlış tarım tekniğı ile toprağın istenilmeyen sorunlarla karşı karşıya geldiğı gerçeğı artık gözden kaçmamaktadır. Zira tarımsal uğraşlar gittikçe sanayileşmekte ve sanayileşmiş bir tarım gelişmektedir. Yanlık toprak temel öge olarak değişmemekte ve değişen gelişen teknikle de her geçen gün tarımsal alan azalmaktadır.

Buraya kadar çevre kirliliğı hakkında açıklamalarda bulunduk. Daha sonra konunun önemi açısından kirliliğı önleme faaliyetlerine değineceğiz. Yalnız bu konuya geçmeden önce çevre bozulmasının bir toplumda ne gibi olumsuz etkileri olabileceğine genel olarak değinmek istiyoruz. Söz konusu olumsuz etkileri birkaç madde halinde şöyle sıralayabiliriz (81).

(80) Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, a.g.e, s.133

(81) Kemal Tosun, "Çevre Sorunları ve İşletme Çevre İlişkileri." İ.Ü.İ.F.İ.Ş.İ.k.Enst. Der. yıl:4 sayı:14 (Mart 1982), s.6

- Çevre bozulmasının bedensel ve ruhsal yönden insan sağlığına doğrudan etkileri.

- Her geçen gün sorumsuzca kullanılan doğal kaynakların kitleleşmesiyle ekonomik hayata olumsuz etkileri.

- Tüm yattığı bu etkilerle sosyal ve siyasal yaşamda yaratacağı huzursuzluklar.

Genelde düşünülen bu etkiler için ilk önce gelebilecek önlemleri ise şöyle sıralayabiliriz.

- Nüfus artış hızını azaltmak.

- Ekonomik büyüme hızını azaltmak

- Üretim ve tüketimde rasyonalizasyonu egemen kılmak.

- Doğal çevreyi koruyucu önlemler.

Bilindiği üzere çevre sorunları ulusal sınırlar tanımamaktadır. Bunun için çözümünde de uluslararası ciddi önlemlerle konuya yaklaşmak gerekir.

Yalnız ülkemiz açısından düşündüğümüz zaman bu önlemleri şu şekilde sıralayabiliriz.

- Ekonomik ve Sosyal kalkınma plânlarımızı çevre sorunlarını gözönüne alarak düzenlemek.

- Bu konuyla yakinen ve ciddi şekilde ilgilenecek bir bakanlık kurmak.

- Konuyla ilgili eğitim kurumları oluşturmak ve konuyu bu kurumların yardımıyla ele almak.

- Tarım ve Turizme öncelik tanımak gerekir.

Çevre kirliliği hakkında genel olarak açıklamalardan sonra çevre kirliliğinin önlenmesiyle ilgili çalışmalara geçebiliriz.

Çevre sorunlarının incelenmesi 19.cu yüzyılda Endüstrileşme devrinin açılmasıyla başlamıştır.

Bu devirde insanlığın doğaya müdahalesi ile yaptıklarının yanında yıktıklarını da görebiliriz.

Çevre kirliliği sorunu başlangıçta hissedilmeyecek derecede azdı. Zamanla artarak çeşitlendi. Çevre sorunları geçmişin ürünüdür. Çünkü bugünkü davranış ve yaşantımızla hem kendi koşullarımızı etkiliyoruz hemde geleceğe yön veriyoruz.

Bugün gelişen ulaşım araçları ve kolaylıkları ile ileri ülkelerin sorunları bizi ilgilendirmeyebilir. Fakat seyirci kalamayız. Bugün bizi ilgilendirmeyen sorun yarın ilgilendirecektir.

İnsanın var olması ve yaşamını sürdürebilmesi çevrenin bazı koşullara cevap verebildiği ölçüde olanaklıdır. Şayet bu koşullar sağlanmaz ve çevre insanın yaşamını tehlikeye sokacak tarzda bozulursa insanın yaşamını sürdürebilmeside olanaksızlaşacaktır.

Bugün ise insan kendi yaşamını tehlikeye sokarak varlığını sürdürmek için gerekli olan temel kaynaklara sorumsuzca saldırmakta ve sonuç olarak ciddi çevre sorunlarının doğmasına neden olmaktadır.

Tüm insanlığı bu şekilde tehdit eden bu sorun üzerinde, her ülkede önemle durulmakta ve çözüm için birtakım önlemler önerilmekte ve mümkün olduğu kadar da uygulama çalışmaları yapılmaktadır.

Çevre kirliliğinin önüne geçme konusunda iki ayrı görüş bulunmaktadır (82).

(1) İyimser Görüş: Bu görüşe göre çevre sorunu endüstrinin kirliliğidir ve geçici bir olay sayılmaktadır.

Bu görüş, insanlığın bu olayı görebildiğini ve zorunlu olarak alınacak önlemlerle de durdurulabileceğini işlemektedir. Yani bu görüş taraftarları insanın bu sorunun üstesinden geleceğine inanmaktadırlar.

(2) Kötümser Görüş: Bu görüşe göre insanlığın sonu yaklaşmaktadır. Çünkü bu sorun, önlenmesi mümkün olmayan bir sorundur. Bu sorunun asıl sorumlusu modern toplumdur. Bu toplumda bu soruna karşı koyacak güçte değildir.

İster iyimser görüş ister kötümser görüş geçerli olsun her ülkede bu sorunla ilgili birtakım önlemler düşünülmekte ve çalışmalar yapılmaktadır.

Bu konuda alınabilecek önlemleri şöyle sıralayabiliriz

(a) Endüstri ve çevre kirliliği arasında bir tercih yapmak yerine ikisi arasında uygun bir düzen ve denge oluşturmaya çalışmak.

(b) Endüstrileşmede çevreyi en az kirleten yöntemler bulmak ve uygulamak.

Bu önlemler ilk bakışta tarım arazilerinin uygun kullanılması ve çevre kirliliği için düşünülebilir. Fakat daha ayrıntılı bir düşünce tarzıyla ekonomik gelişme açısından son derece önemli olduğunu görebiliriz. Çünkü tarımsal alanların hem tarım amacıyla kullanılması hende bu alanlardan en verimli şekilde faydalananmanın doğal olarak ekonomik kalkınmaya katkısıda fazla olacaktır. Aksi şekilde kullanılması ise ekonomik kalkınma açısından bir kayıp yaratır (83).

(c) Tarım ve Orman alanları devlet stratejisi ile korunmalı (84).

(d) Sanayi tesislerinin nebelere yerleştirileceğine ait en uygun sınıflamayı yapmak.

Bu konuda örnek olarak İngiltere'de yapılan şehir plânlama başkanlığının yaptığı sınıflamayı verebiliriz (85).

i) Hafif sanayi binaları : Genellikle zararsız sayılır.

ii) Özel sanayi binaları : Hepsi zarar vericidir.

- Zararlı sanayi: Üretimi; tabakhane, deri, mezbaha gibi,

- Üretim sanayi ; Tuğla, kireç odaları, kömür ve tuz madenleri

- Ağır sanayi; Demir-Çelik sanayi gibi, genellikle şehir dışında kurulması gerekir.

(e) Sulama projelerinin inşa edildiği yer ve turistik tesislerin yapıldığı yöreler endüstriyel yerleşimlerden korunmalı (86).

(f) Çevre düzenleme ve koruma faaliyetleri makro seviyede yapılmalı,

(83) Ralph Nader, "İşletmeler ve Çevre Kirlenmesi" İ.Ü.İ.F.İ.İ.E. Yönetim Der. yıl:2, sayı:8, s.8

(84) Ayyıldız, "Uygarlığa karşılık ödenen Fatura Çevre Sorunları a.g.e s.11

(85) Gündüz Özdeş, Şehir Bölgeleri şehirlerde zoning kavramları ve çalışma Bölgeleri" İ.T.Ü.Mim.F.Yay. 1974, s.128

(86) Ayyıldız, "Uygarlığa Karşılık Ödenen Fatura Çevre Kirliliği a.g.e, s11

(g) Kirlenmeyi azaltma masraflarının nasıl ve kim tarafından karşılanacağını saptanması,

(h) Çevre kirliliği için devlet ile sanayicilerin işbirliği yapması gerekir,

(ı) Sanayicilere artıkları temizlemede uygun yol gösterebilecek teknik uzman gruplar yetiştirilmelidir.

Çevre kirliliğinin tüm yönleriyle incelenmesi sonucu bu konuda alınabilecek birtakım önlemlerden söz ettik. İlk bakışta bu önlemlerin kolayca alınabilecek önlemler olmadığını düşünebiliriz. Bunun için önlemlerin alınmasını yalnız bir gruba ait bir görev olarak düşünmeyip fert olarak hepimize bir miktar sorumluluk düştüğünü kabul etmemiz gerekir. Çevrenin korunması için hepimizin yapabileceği bu önlemleri daha açık bir şekilde şöyle sıralayabiliriz.

- Önce tam canlı ve bitki örtüsünün ve manzaraların dökümü yapılmalı,

- Nesli tükenecek canlılar korunmalı önlemler alınmalı,
- Korunması gereken doğal bölgeler korunmalı,
- Doğal parklarda veya yakınında yol yapımı önlemeli,
- Parklar içinde bina yapılmamalı,
- Doğa bilimi yönünden yararlı olan yerler korunmalı,
- Dinlenme için uygun olan sessiz yerler korunmalı,
- Enerji üretimimizin doğayı bozacağı düşüncesiyle enerji tüketimini olanaklar ölçüsünde uygun şekilde ayarlamak,
- Isıtma tesisinin çalışmalarını topluma zararını azaltacak tarzda ayarlamak,

- Çöpleri zararsız biçimde değerlendirmeli,
- Çevreye zarar veren şeyleri belirleyip haritalarla hazırlamak
- Çöp ve artıklar açık havada yakılmamalı,
- Kanalizasyonların çalışmaları denetlenmeli,
- Havayı kirlütenlerden ceza almalı,
- Özel ulaşım araçlarının kullanımını sınırlamalı,
- Kimyasal gübre merkezlerinin denetimini sağlamalı,

- Sentetik kullanma maddelerinin kullanımı azaltılmalı,
- Kirlenmeye karşı kavaş açılmalı ve bu konuda yatırımlar desteklenmeli,
- Gerekirse aşırı kirlenmeye neden olan kuruluşlardan izin belgeleri geri alınmalı,

Şimdiye kadar çevre bozulması, çevre kirliliği hakkında anlatıklarımızdan anlaşıldığı gibi çevre kirliliği insanlar varolduğu ve ekonomik süreç devam ettiği sürece devam edecektir. Üretim ve tüketim hareketi devam ettikçe artıklar oluşacak ve seçilen tekniklerle bu kirlilik devamlı artacaktır. Çevre çöküntüsü; direkt olarak insanın hayatı tehliye sokması ve bu sorunun son yıllarda ciddi bir şekilde farkedilmiş olmasıyla henüz geçerli önlemlerin alınmaması gibi nedenlerle son derece önemli bir sorundur.

Kirliliğin çeşitleri ve dereceleri vardır. Buda üretim ve tüketimle orantılı olarak değişir. Bir işletmenin çevreye verdiği artıklar giren malzeme, kullanılan teknoloji ve yöntemlere bağlı olarak değişecektir. Biliyoruzki kirlilik istenen bir şey değildir. İnsanların amaçladığı birşey hiç değildir. Yalnız üretim sırasında ortaya çıkan istenmeyen bir şeydir. Bunu tüm insanlar gibi işletmelerde bilmekte ve bu sorunun ortaya çıkmasında paylarının olduğunu farkındalardır. Bunun için bu sorunun çözümünde kendilerine düşen görev son derece önemlidir. Herşeyden önce kendi faaliyetleriyle neden oldukları çevre kirliliğine engel olmak işletmelerin en önemli sorumluluklarından biri olmalıdır. Artıkların ortadan kaldırılmasıyla toplumun sağlayacağı fayda için bizzat kendilerini sorumlu hissetmeleri gerekir (87).

Daha önce çevre kirliliği konusunda sanayide çeşitli faaliyet dallarında hizmet veren çoğu işletmenin üretimleri sırasında çevreye tüm insanlığa verdikleri zararlardan ve üretimleriyle çevreye yaydıkları zehirli gazlardan ve artıklardan söz ettik.

(87) James W. McKie ve diğ, a,g,e, s.196

Görülüyorki çoğunun üretim esnasında olumsuz etkileri kaçınılmazdır. Bunun içinde henüz geçerli bir çözüm getirilmemiştir. O halde topluma mal ve hizmet veren bu işletmelerin varlıkları insanlar içinse olumsuz etkilerindeki çabalarının istenilen, beklenen şekilde olmaması neden? Acaba yalnız kendi yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla bunu gerçekten istemiyorlarmı diye düşünülebilir. Fakat gerçek şuki işletmeler artık eskisi gibi dar bir çerçevede hizmet vermiyor; uluslararası bir çevrede zorunlu olarak insanların istediği doğrultuda hizmet vermekte, yasalar, bunu zorlamakta herşeyden önemlisi bu zararlar kendilerininide etkilemektedir.

Artık işletmeler halk ve hükümet çevreye eskisisine oranla daha çok önem veriyorlar. Daha doğrusu endüstrinin çevreyi kirletmesiyle doğada dengenin bozulacağı ve insan sağlığının tehlikeye düşeceği gerçeğinin farkındadırlar.

Bir görüşe göre iyi yaşayabilmek için kimyasallara ihtiyaç vardır. Buna karşın bugünün gerçeğide şudurki kimyasallar zararlıdır. Bunlar havanın ve suyun kirlenmesine neden olmaktadır. İnsanlık mademki endüstriye dur diyemiyor. O halde bu zararların azaltılması için uygun yöntemlerin seçilmesi fikri kalıyor. 1980 lerde bu konuya halk, devlet, işletmeler ve çeşitli kuruluşlar önemle eğiliyor. Hatta bazı ileri ülkelerde bu zararları azaltmak için işletmeler hükümetlerle birlikte artıkların tehlikesini azaltmak için çalışıyorlar. Çünkü günümüzde halk her türlü teknik gelişmeye, enflasyona, enerji krizine rağmen çevre korunmasına herşeyden daha fazla önem vermektedir (88).

(88) Hysom, Bolce, a.g,e, s.420

3 - TOPLUMUN İSTEDİĞİ MAL VE HİZMETLERİ ÜRETME

İşletmelerin sosyal sorumluluk alanlarından biri ve belkide en önemlisi olarak toplumun istemlerine uygun mal ve hizmetler üretme işlevidir.

Üretim insanlar içindir. İşletmelerin asıl amacında topluma faydalı mal ve hizmet vermektir. Ekonomik anlamıyla fayda yaratmak veya var olan faydayı arttırmaktır.

İşletmelerin en geçerli amacının "tüketici yaratmak" olduğunu savunan iş sahipleri insan ihtiyaçlarının tatmininin önemine değinerek amaçlarının bu doğrultuda olması gerektiğine inanırlar (89).

Hangi tür üretim faaliyeti düşünülürse düşünülün ve koşullar ne olursa olsun bu amaç değişmez.

İnsan ihtiyaçları sınırsızdır. İhtiyaçlar giderildikçe yeni ihtiyaçlar doğmaktadır. Bu durum insanlığın gelişme ve değişmesiyle daha fazla artarak önemli bir sorun halini almıştır.

İlk dönemlerde işletmeler insanların zorunlu ihtiyaçları için mal ve hizmet vermekteydi. Kalıcılık fikri hakimdi. Yani insan bir malı uzun süre kullanıyordu. Fakat zamanla kalıcılık fikri kaybolmuştur. Yanlız bir defaya mahsus olmak üzere kullanılacak mallara ihtiyaç hisseden toplumlar gelişmiştir. Böyle bir toplumda ise işletmeler açısından üretimde istikrardan söz edilemez. Çünkü işletmeler sürekli olarak toplumun beklentileri doğrultusunda üretimde bulunmak zorundadır. Değişme ve gelişmelerde bu beklentiler doğrultusunda uyum sağlamaya çalışmalıdır.

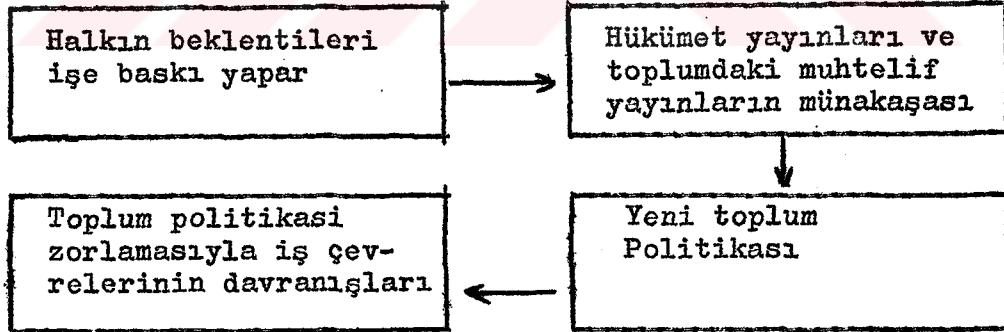
Ekonomik gelişmenin ilk yıllarında işletmeler toplumun ihtiyaçlarını yalnız emek-yoğun bir üretim ile karşılayamayacağını anlayarak sermaye-yoğun bir üretim yolu izlemeye başlamışlardır. Fakat zamanla gelişmenin hızı artmış ve toplumun yapısı da değişmiştir.

Bu koşullar altında sermaye -yoğun bir üretim bir çözüm olmaktan çıkmıştır. Asıl önemli olan değişen insan ihtiyaçlarının neler olabileceğinin bir tahmini ve bunlara cevap verebilmektir.

Toplumu bir sisteme benzetirsek işletmeleri de bu sistemin birer alt sistemi olarak düşünülebiliriz. Dolayısıyla varlığı da toplum içindir. Amaçlarını ve araçlarını içinde bulunduğu toplumun değer ve hedefleri doğrultusunda şekillendirmek zorundadır. Aksi takdirde işletmeler toplumun isteklerine cevap veremeyecek, toplumun inanç ve değerlerine ters düştüğü içinde toplum baskısıyla karşı karşıya gelecektir (90).

Zorunlu ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü karşılamış olan günümüzün insanı isteklerine sınır çizemediği gibi bu istekleri, miktar çeşit ve kalite bakımından da sık sık değişmektedir. Bu koşullar altında toplum beklentilerinin anlaşılması gereği işletmeler için zorunlu bir ihtiyaçtır. **Çünkü** işletmelerinde kendileri açısından sosyal refâha ulaşmaları toplumun refâha ulaşmasıyla mümkün olacaktır. Bu nedenle işletmeler kendi refâh yollarının toplumun beklentilerine cevap verebilecekleri yol olacağını bilmek zorundadır.

Daha kesin bir ifade ile bu açıklamalarımız için diyebiliriz ki işletmelerin yaşamlarını sürdürebilmeleri en azından içinde bulundukları ortamda toplum tarafından kabul görmelerine bağlıdır.

Şekil : 5 Halk politikası, işi nasıl değiştirir.

Kaynak: Hysom, Bolce, a.g.e, s.8

(90) Cooper ve Mitchell (çev. Nur Erengüç) "Şirket Sorumluluğunun Muhasebesi" a.g.e, s.240

Şekildende görüleceği gibi halkın beklentileri işe baskı yaptığı gibi halk politikasının zorlamasıyla sonuçta iş çevrelerinin davranışları değiştirilmekte veya şekillenmektedir.

Toplum değerlerinin her zaman kolayca anlaşılması mümkün değildir, demiştir. Bu değerlerin kolayca anlaşılmasına engel teşkil edecek birtakım nedenler vardır. Şöyleki (91):

a- Sosyal ve fiziksel çevredeki değişiklikler. İşletmeler toplum ihtiyaçlarının nasıl değiştiğini tahmin edemezse buna karşı ihtiyacı çok zor karşılar.

b- Yöneticilerin görüşlerinin değişmesindeki gecikmeler. Yöneticiler toplumu kısa zamanda değişmez olarak düşünür veya öyle kabul edebilirler. Bu durumda değişen gelişen koşullara da kendilerini uydurmaları olanaksızdır.

c- Birçok işletmeler bugünün toplumunda sorunları birbirinden ayrı olarak çözmeyi düşünürler.

d- Çoğu yöneticiler işletmelerin toplumdaki rolünün ne olduğuna nadiren değer verirler.

e- Yöneticiler toplumun bugünkü talebinden sonraki talebinin ne olacağını değerlendirmekte güçlük çekerler.

Toplum değerlerine uyma zorunluluğu görülüyorki işletmelerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için zorunludur. Ayrıca toplum değerlerinin çoğu kez yasalardan daha fazla zorlayıcı olduğunda bir gerçektir. İşletmeler bunun bilincindedir. Toplum baskısının hisseden işletmeler doğal olarak bu davranışlara karşı birtakım davranışlar gösterecektir. Bunları şöyle sıralayabiliriz (92).

(91) Monsen, a.g.e, s.107

(92) a.e, s.113

a) İşletmeler kendi imajlarını reklâmlarla halka iletmeye çalışırlar. Tepki gördükleri zamanda bünyelerinde oluşturdıkları halkla ilişkiler kısmını kullanarak kendilerini savunurlar.

İşletmelerin bu tür davranışlarına toplumu etkileme ve değiştirmeye çalışma davranışları diyebiliriz.

b) Kanuni Tepki : İşletmeleri yalnız kâr gayesinden uzaklaştıracak baskılara karşı sık sık kullandıkları bir tepkide kanuni yollarla mücadele olmaktadır.

c) Uzlaşma Tepkisi : Büyük işletmeler çevre korunması konusunda gelebilecek her türlü tepkilere karşı en uygun yolun uzlaşma olduğunu düşünürler.

Konuyu işletmelerin duyması gereken sorumlulukların en önemlilerinden birisi olarak inceledik.

O halde sonuç olarak diyebiliriz ki; bir işletme toplumu anlıyor, kendisinin neler beklendiğini biliyor ve bu talepleri toplumun eleştirilerine hedef olmadan yerine getirebiliyorsa, bu konuda sorumluluğunu da yerine getiriyor demektir (93).

4- İŞLETMELERİN NEDEN OLDUKLARI TOPLUMSAL MALİYETLERİN ORTADAN KALDIRILMASINA PARASAL OLARAK KATILMA

Bir insanın, varlığıyla toplumda görünür şekilde fayda yaratmaya başladığı ana kadar topluma neye mal olduğu pek düşünülmez, sözü edilmez. Çünkü bu insanlığın yaşam sürecinde doğal olarak kendiliğinden seyreder.

Bir insanın daha sonra topluma vereceği fayda ise yapacağı hizmetlere bağlıdır. Yani insanın topluma yüklendiği maliyetinin kayda değer olup olmaması da topluma vereceği fayda ile ölçülebilir.

Bir işletme herşeyden önce varlığı ile topluma birtakım maliyetler yükler.

Ayrıca faaliyette bulunurken topluma yapacağı olumlu ve olumsuz etkilerle yükleyeceği maliyetler her geçen gün artacaktır. İşte bir işletme, en azından topluma yükleyeceği maliyetin topluma yapacağı fayda ile karşılaşması gerektiğini düşünmelidir. Yani maliyetle fayda eş değere yakın olmalıdır.

İşletmelerin faydalarını görünür maliyetlerle ölçmek her zaman doğru sonuç vermeyebilir. Görünürde maddi olarak ölçülemeyen gelecekte çok daha büyük maliyetler ortaya çıkabilir. Yani bir işletmenin kayda değer olup olmaması yalnız var oluşu ve üretimiyle ölçülemez. İşletmeler zamanla geç farkedebileceğimiz toplumsal maliyetlere neden olur ki bunların bedeli çok daha fazla olabilir.

İşletmeler, yaşam tarzından, insanların görünüşünden tutun toplumun tümünden değişmesine ve toplumda derin izler bırakan toplumsal kargaşaya değin birtakım sorunlar yaratabilirler.

Örneğin; kağıt fabrikaları, gazete, dergi ve benzeri hususların basımına olanak sağlayan kağıt üretmekle toplumsal bir fayda yaratırlar. Bunu yaparkende ulusal servet alan ormanları ve diğer kaynakları kullanmaktadırlar. Burda asıl önemli olan konu kaynakların sınırlı olduğunu düşünerek en rasyonel şekilde kullanmaktır. Çünkü doğal kaynaklar sorumsuzca kullanılması sonucu kıtlaşacaktır. Dolayısıyla insanların her geçen gün bu kaynaklara ödeyeceği bedel ise bir önceki günden daha fazla olacaktır.

İşletmelerin gelişmek için ileri tekniği, kullanma tutkularıyla gereğinden fazla teknikten faydalanmaları da topluma ek maliyetler yüklemektedir.

Bir işletme topluma hizmet verirken yalnız toplumun isteklerini vermiyor. İnsanlarda yeni yeni imajlar yaratıyor. Bu şekilde insanlarda değişik imajlar yaratarak gereksiz bir tüketime yönlendirmenin topluma yükleyeceği maliyetler hepsinden daha fazladır.

Her işletmenin varlığıyla topluma bir fayda sağlayacağı söylenemez. Ekonomik bir değer taşımayan işletmelerin de var olabileceğini düşünmek gerekir. Örnek olarak sakız fabrikalarını verebiliriz. Bunlar yalnız alıcının dikkatini çekerek süslü ambalajlar, değişik mak-kalarla insanları lüzumsuz tüketime itmektedir.

Denebilir ki; işletmelerin hayatiyetini devam ettirebilmesi için bu yol zorunluysa neden seçmesin? Sorusuna yalnız işletme açısından bakıldığında soruya olumlu cevap verilebilir. Fakat ülke açısından düşünülürse ekonomik değer taşıyıp taşımadığına bakmak gerekir.

İşletmelerin topluma yüklediği maliyetler değişik konularda olmaktadır. Bunlardan günümüzde çevreye verdiği zararlarla toplumu yüklediği maliyetler büyük önem arzeder. Çevre kirliliği konusunda da açıkladığımız gibi çevre sorunlarının asıl nedeni endüstrileşmedir.

Bu konuda işletmelerin gerek soruna neden olan ve gerekse dışardan gelebilecek sorunlardan yine sonunda etkilenen kuruluşlar olarak sorumluluk duymaları gerekmektedir.

İşletmelerin meydana getirdikleri sorunu kolayca önleyebilmek için ekonomik bir sorun olarak kabul etmeleri gerekir. Fakat her sorunun ekonomik olmayan yönleride mevcuttur. Bir faaliyetin maliyeti ile yararları arasındaki fark net kazanç olarak bilinir. Faaliyetler arttıkça maliyetler ve yararlar artacaktır (94).

İşletmelerin çevreye yükleyecekleri maliyetler her zaman kolayca hesaplanamaz. Çünkü üzerinde tahmin yürütülmesi dahi son derece güç olan toplumsal maliyetler vardır. Bunu bir örnekle şöyle açıklayabiliriz. Denizlerimizdeki balıkların azalmasına (ki bunlar ülke için birer gıda ve kazanç kaynağıdır.) neden olan bir sanayi kuruluşunun diğer taraftan topluma verecekleri kayda değer midir? Bu konuda asıl önemli olan topluma vereceği faydanın yanında balıkların kaybolmasıyla ortaya çıkan kaybın önemli ölçüde olup olmadığına karar vermek olacaktır.

(94) Ruff, a.g.e, s.67

İşletmeler için soyut yada ekonomik olmayan maliyet hesapları oldukça güçtür. Bunlara parasal olmayan maliyetler denebilir. Bu tür konularda ölçüm için tahmini yaklaşımlar yapılabilir. Çevre kirliliği konusunu ele alırsak şöyle bir soruyla işe başlayabiliriz.

Çevre kirlenmesindeki % x bir azalmayı hayat pahalılığında % y bir artışa karşın istermisiniz?

Fakat hepimizin bildiği bir gerçek şuki; günümüzde insan hayatını tehdit eden bu sorunun maliyeti hiçbir şekilde kesin olarak hesaplanamaz.

Tüketicie yönelik her toplumda üretilen her şey artışa yol açar. Başkan Nixon ülkenin Durumu adlı konuşmasında malların fiyatını şöyle tanımlıyor.

"Malların fiyatı çevreye zarar vermeden üretme, yok etme maliyetlerini içermektedir." (95).

İşletmeler üretimleri sırasında çeşitli zehirli artıklarla veya toplumsal değişmelerle içinde bulundukları topluma çok fazla miktarda maliyetler yüklüyor ise bunları üstlenmek zorundadır.

Şöyle ki bir sanayi işletmesi zararlı artıklarını kendisine maliyeti az olacak diye yakın çevreye dökerek ortadan kaldırması çözüm değildir. Çünkü böyle bir sonuçla ilerde topluma üstesinden gelemeyeceği zararlara ve çözümü içinde maliyetlere neden olacaktır. Bu yüzden işletmelerin daha önce biraz daha fazla masrafla, çevreye zarar veremeyecek şekilde artıklarını yok etmesi topluma daha az maliyet yükleyebilir. Böylece en azından topluma yükleyeceği maliyeti kendisi yüklemiş olacaktır.

Bütün bu tür sorunlar gerekiyorsa yasalarla denetlenmelidir. Hatta her kaynak için belirli bir kirlenme düzeyi belirlenmeli ve kirlenici kaynaklardan bu düzeye inmenin en ucuz yolunu bulmaları istenmelidir.

(95) Ruff, a.g.e, s.98

Çoğu ülkede işletmelerin çevreyi kirleterek topluma yüklediği maliyetin üstesinden gelemeyen devlet otoriteleri bu işletmelerin kapatılmasına karar vermiştir. Bu tür örnekler mevcuttur. California'da 9, Michiganda 11, Newyork'ta 13 ve Ohio'da 10 işletmenin kapatıldığı bilinmektedir (96).

Bu çözüm uygun bir yol olarak düşünülemez. Çünkü bu tür işletmelerin ortadan kaldırılmasında topluma belli bir miktar daha maliyet yükleyecektir. Bu yüzden işletmeleri meydana getirebilecek zararları asgariye indirecek yöntemlerle çalışmaya yönlendirmek gerekir.

Bir görüşe göre çevre kirlenmesi maliyetini "kirleten ödesin" anlayışı bir bakıma toplumun bu sorunlara karşı korunmasını sağlar. Fakat işletmelerin daha sonra yüklediği bu maliyetleri fiyatlara yansıtmasıyla maliyeti yine topluma yüklemiş olacaktır. İşletmelerin bu şekilde topluma yükleyeceği maliyetleri üstlenmesi ise çözüm değildir(97).

Günümüzde çoğu ülkede müşterek sosyal sorumluluktan söz edilmektedir. Kanunlarla belirtilen ve ortakların birbirlerine karşı duydukları sorumluluklar dışında topluma karşı duymaları gereken sorumluluk daha fazla önem kazanmıştır.

Bu nedenle işletmeler kendi kararlarının sonuçlarını analiz ederek, meydana getirecekleri zararları asgariye indirmek zorundadır(98).

İşletmelerin neden oldukları toplumsal maliyetleri ortadan kaldırmaları için çeşitli şekillerde baskılardan söz edilebilir. Şöyleki devlet baskısı, gönüllü kuruluşların teşvik ve desteklemeleri ve hepsinden etkili olan toplum baskısı işletmeleri olumlu davranışlara zorlayabilir.

Bu cümleden sosyal sorumluluk yüklenme konusunda işletmelerin hiçbir istek duymadıkları veya girişimde bulunmadıkları anlamı çıkabilir.

(96) Thomas W.Wilson-Jr.(Çevre Korunması Kurumu) "Çevre Kirlenmesi ve Endüstri Büyüyen Kavganın Sonucu ve Eleştirileri" I.Ü.İ.F.İş.İk. Ens.Yöne.Der.Yıl:2 sayı:8 Sayfa 44

(97) Ruff, "Çevre Kirlenmesinin Ekonomik Anlamı", s.6

(98) Kritner a.g.e, s.579

Bugün bunun kesin olarak tüm işletmeler için geçerli olduğu söylenemez. Çünkü artık işletmelerdeki sorumluluk anlayışı değişmiştir. Azda olsa bu sorumluluğu bizzat duyan işletmeler de mevcuttur.

Hatta bazı işletmelerin çevre bozulmasına karşın önlemler alma isteğindende söz edebiliriz.

İşletmelerin çevre kalitesine katkıları şu şekillerde olabilir(99).

- İşletmeler tabii güzellik, ekolojik denge ve halk değerlerinin bozulmaması için çalışır.

- Tabii değerleri korumak, ellerinden geldiği kadarıyla restore etmek,

- Mümkünse iş yerleri yanında park, bahçe ve dinlenme yerleri yapmak,

- Çekici ve güzel binalar inşa etmek,

- Çevre korunması projelerine yatırımda bulunmak,

İşletmelerin bizzat toplum yararına bu sorumlulukları duymaları ve bu konuda çalışmalarını bir kısmı tarafından gedakarlık olarak düşünülebilir. Böyle düşünenler işletmelerin yapabilecekleri fedakarlıkları şöyle sıralamaktadır (100).

a) İşletmelerin kendi artıklarını kendinin ortadan kaldırması, Bu husus işletmeler için büyük bir fedakarlık olarak görülse bile günümüz koşullarında sorunun önemide gözönünde alındığından, bunun işletmelerce bizzat duyulması gereken bir sorumluluk olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.

b) İşletmelerin kendi artıklarını bizzat kendilerinin ortadan kaldırılması konusunda koordineli çalışmaları gerekir. Koordineli çalışmayacakları konularda sorumluluk duymalarını teşvik edebilirler.

c) Toplumda çevre kirliliği konusunda işletmelerde çalışacak bir grup oluşturmak.

(99) Hysom, Bolce, a.g.e, s.436

(100)James W.Mckie ve diğ. a.g.e, s.200

İşletmeler bu faaliyetleri yaparken masraflarının asgari seviyede olmasına dikkat ederler. Bunun içinde şu iki hususu gözönünde bulundurmaları gerekir.

(1) Kirliliği önlemede sosyal maliyeti düşük olan yöntemleri seçmek.

(2) Kirliliği bir birim azaltmak için ortaya çıkacak maliyetin düşük olmasına dikkat etmek. Bu konuda işletmelerin kendileri için maliyeti az olan yolu seçmeleri kaçınılmazdır. Aynı zamanda işletmelerin topluma yükleyeceği maliyetlerin kesin olarak hesaplanması mümkün değildir. Sağlıklı bir tahmin yeterli olarak kabul edilir.

5 - DİĞERLERİ

İşletmeler için toplumda fayda yaratan veya var olan faydayı arttıran kuruluşlardır, demistik. Bu ifade ile işletmenin faydaları çok daha geniş düşünülebilir. Yalnız görünürdeki mal ve hizmeti vermekten öte çok daha farklı hizmetlerde düşünülmektedir.

İşletmelerin hizmet anlayışları sorumluluk anlayışları ile paralel yürür. Yani topluma sorumluluk duyduğu konularda hizmet verir.

İşletmeler ve sosyal sorumlulukları konusunda gördük ki işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışları zamanla değişmiştir. İlk önceleri sorumluluk duymadıkları konularda bugün sorumluluk duymaktadırlar.

Gerçekten de zamanla gelişen, değişen dünya koşulları gözönüne alındığı zaman bir noktada işletmelerin daha fazla sorumluluk duymaları zorunlu olmaktadır.

Günümüz işletmeleri artık uluslararası bir ortamda hizmet vermektedir. Bu nedenle varlıklarını düdürebilmeleri içinde bu geniş ortamda kabul görmeleri gerekir.

Günümüz insanı hep daha rahat bir yaşam arzu etmekte ve millet olarakta bunun için çaba göstermektedir.

İnsanlar artık eskisi gibi az şeylerle mutluluk duymuyor. Artık çeşitli sosyal tesislere, sosyal girişimlere ihtiyaçları da önem kazanmaktadır.

Bunu tüm toplumlar istemekte ve çaba göstermektedir. Ülke olarak düşündüğümüz zaman nüfusun büyük bir hızla artması karşısında bu tür ihtiyaçların hemen hepsini devlet karşılayamaz, İşte bu noktada işletmelere de büyük işler düşmektedir. İşletmeler, devlete, çeşitli sosyal tesislere yatırım yaparak yardımcı olmalıdır. Diyebiliriz ki toplumun işletmelerden istedikleri en büyük hizmettir. Çünkü toplum için bir işletmenin yaptıracığı hastahane, okul, kitaplık, yurt bakım evi vs. son derece önemli bir hizmettir.

Nasıl ki bir toplumda hayırsever bir vatandaşın bu tür yatırımlarda bulunması övünülecek bir vatandaşlık görevi ise işletmelerinde topluma yapacağı bu hizmetler övünülecek bir hizmet olacaktır. Aynı zamanda ülke kalkınması açısından işletmeler bunu bir vatandaşlık görevi olarak kabul etmelidirler. Bu tür faaliyetleri sorumluluk olarak duymaları gerekir. Bir işletmenin gerçek amacı topluma hizmet vermek ise ve bu hizmetlerin bilincinde ise bu sorumluluğu kendiliğinden duyacaktır.

Bir hastahane, yurt, okul, bakım evi yaptırmanın toplumun ne kadar önemli ihtiyaçlarını gidereceği hepimiz tarafından bilinmektedir. İlk bakışta bunun karşılığında işletmelerin birşey kazanmadıklarını düşünürüz Halbuki kazanacakları taktır, prestij hepsinden daha tatminkar olabilir.

Hatta denebilir ki bu tür davranışlar işletmeler açısından değişen koşullara ayak uydurabilmenin en etkin yollarından birisidir. Çünkü insan isteklerinin fazla, çeşitli ve güç tahmin edilebilir olduğu bir toplumda işletmelerin rakipleriyle rekabet etmeleri çok daha güçtür. Bu yüzden toplum tarafından uzun zaman benimsenme ve kabul görmede işletmeler için kalıcı reklâmlar en etkin yoldur. Toplum tarafından benimsenen bir işletmenin çok daha uzun ömürlü olacağı kaçınılmazdır. Bu nedenle kalıcı reklâmlara ihtiyaç hissederler. Bunu yapabilmenin en etkin yollarından birisi de hayırsever faaliyetler le geniş bir çevrede isim yapabilmektir. Bu tür faaliyetleri sağlıklı temeller üzerine oturtan bir işletme varlığını gelecek nesillere de duyurmuş olacaktır.

İşletmelerin sosyal sorumlulukları konusunda ileri sürülen fikirlerle de zaman zaman bu tür düşünce tarzının çoğu işletmeler tarafından çok daha ağır bastığı görülmektedir.

Zengin bir iş adımı olan Cargegie "zengin olmanın yegane amacı hayırsever olmaktır" der. (101).

Aynı doğrultuda Rosenwald'da "aşarmak için iyilik yapmaya muktedir olmalısınız" der (102).

Bu iki iş sahibi bu görüşleriyle zenginlik ve ekonomik güçlerinin topluma karşı getireceği sorumlulukları arttıracacağını düşünürler. Maddi güçlerinin bir kısmını hayırsever faaliyetlere yatırmanın topluma karşı en büyük sorumluluğu olduğuna inanmaktadırlar. Çünkü bu iş sahipleri topluma hizmet için zenginliğin paylaşılması yoksullara yardım edilmesinin gerektiğine kuvvetle inanmaktadırlar.

Diğer bir ifade ile toplumsal yardımlaşma duygularından kaynaklanan bu davranışlar bir işletmenin, ülkesinin kalkınmasında en etkili bir görevi olacaktır.

Yine aynı şekilde Ghent, insanlığın gelişmesiyle kamu oyundan gelen eleştiriler ve işletmelerden beklenenlerin artmasının işletmelerin hayırsever davranışlarında da bir artışa neden olduğunu savunur. Bu düşünce tarzının sonucu olarakta çoğu iş adamları hayırsever davranışlara büyük bir ilgi duymuşlardır (103)

Bu şekilde düşünen ve davranan iş adamlarına genelde toplumun sosyal sorunlarını tamamen devletin yetkili organlarına bırakmayan paylaşmayı düşünen kişiler gözüyle bakabiliriz.

Günümüz koşullarında işletmelerin varlıklarını devam ettirebilmek için daha fazla sorumluluk duymak ve yerine getirmek zorunda olduklarını belirtmiştir. İşletmeler büyümek ve kâr elde etmek için yapmak zorundadırlar. Ancak bu tür davranışlarda işletmelerin tek amaçları yalnız kendi çıkarları olmamalıdır. Aynı zamanda toplumun bu tür faaliyetleri açısından işletmelere ihtiyacı olduğunu düşünebilmelidirler.

(101) Peter F. Drucker, "The New Menaning of Corporate Social Responsibility" California Management Review, Vol XXVI No:2 (Winter 1984)The Regents of the University of california s.54

(102) a.e, s 54

(103) a.e, s.59

Bu nedenle işletmelerin zaman zaman güçleri oranında gerçek bir sorumluluk duygusuyla hayırsever faaliyetleri yapmaları gerçek anlamda sosyal sorumlu bir işletme olduğunu gösterir. Bütün bunların yanında işletmeler herşeyden önce ülkelerin kalkınması için bir sorumluluk duygusuna sahip olmalıdır. Bu da topluma faydalı olabilmeleri ne bağlıdır. İşletmelerin topluma gerçekten faydalı olabilmeleri ekonomik güçlerini yalnız kendi büyümeleri için değil aynı zamanda topluma hizmet için kullanmalarıyla mümkündür. Yani yapacakları faaliyetler yalnız kâr elde etmek ve büyümek için uygun bir yol olarak gördükleri için değil topluma fayda yaratacakları için de yapabilmelidirler.

Özellikle henüz ülkenin sağlıklı gelişmesinde en önemli unsur olan eğitime karşı işletmelerin duymaları gereken sorumluluk çok daha fazla olmalıdır.

İşletmeler bu konuda neler yapabilir? İşletmeler şayet gerçekten isterlerse bu konuda çok şey yapabilirler. Güçleri oranında eğitim kurumları açabilirler. Okullar, yurtlar, kütüphaneler yaptırabilirler. Bunlar toplum açısından işletmelerin yapabileceği en önemli hizmettir. Bu hizmetlerin vereceği huzur, güven ve takdir duygularıda işletmeler için azımsanacak bir bedel olmamalıdır.

Bu yatırımların yanında işletmeler kendi bünyelerinde de çalışanları ve yakınları için eğitim programları düzenleyebilir. Çalışanlarını çoğu konuda eğitime tabi tutabilir. Böylece çalışanlarını eğitilmiş birer kişi olarak ta topluma kazandırmış olacaktır.

İşletmelerin duyacakları bu tür hayırseverlikle ilgili sorumluluklar arttırılabilir. Fakirlere yardım. İşsizlere iş imkanları sağlayacak kuruluşlar açmak, park bahçe gibi dinlenme tesislerinin geliştirilmesine yardım gibi. Bu tür faaliyetler burda sıralayamayacağımız kadar çoktur. Bu tür sorumluluklar zorla yerine getirilemez. Bunları işletmelerin bizzat duymaları gerekir. Günümüze dek işletmelerin sosyal sorumlulukları bu şekilde olumlu görüşleri doğrultusunda bir gelişme göstermektedir. Azda olsa zaman zaman bazı işletmelerin bu tür hizmetlerine artık rastlanabilmektedir.

B- İŞLETMELERİN SOSYAL SORUMLULUKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

İşletmelerin sosyal sorumluluklarının kapsam ve niteliğini belirlemek oldukça güçtür. Çünkü, işletmelerin sosyal sorumluluklarının sınırlarını belirlemek sürekli değişen ve gelişen bir dünyada çoğu kez mümkün de görülmemektedir.

İşletmeler bugün sorumluluk duymadıkları bir konuda yarın daha çok sorumluluk duyma ve yükleme gereği duyabilirler. Bu durumda konuyu kesin bir yargıyla değerlendiremeyiz. Bu yüzden biz burda bu konuda süregelen tartışmalar ve ileri sürülen fikirleri ortaya koymaya çalışacağız.

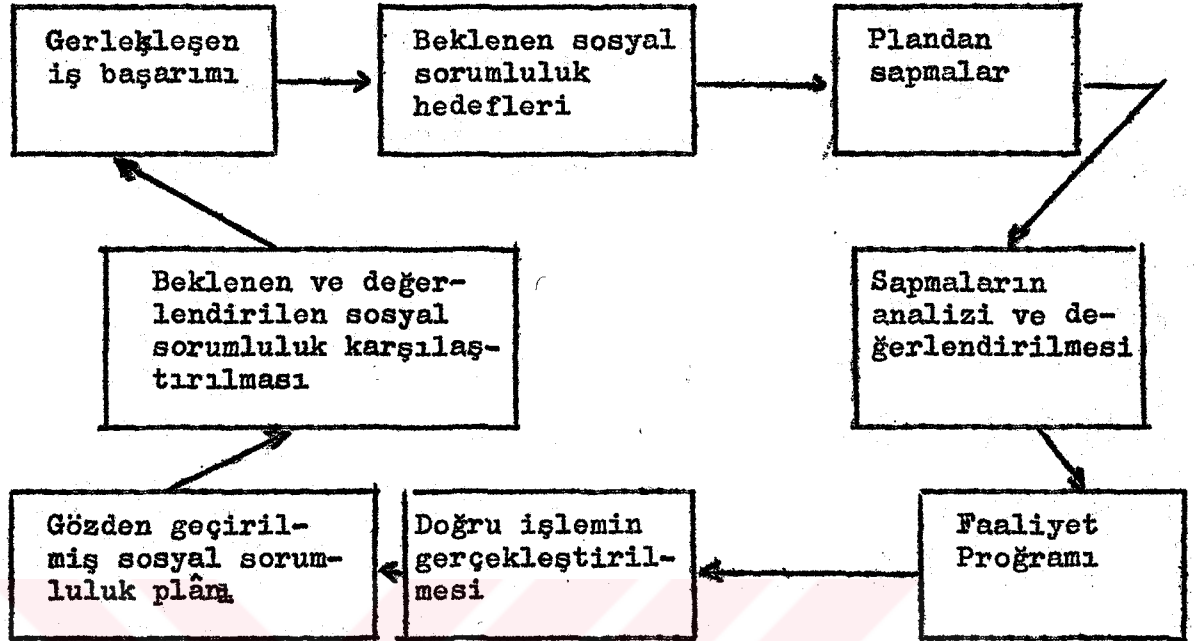
Zamanla artan terciübeler ve yaratılan yeni fırsatlar konunun sınırlarını çok daha fazla genişletmiştir. Sorumluluk sınırlarının artması işletmelerin daha fazla çalışmalarını gerektirecektir.

İşletmelerin sosyal sorumluluklarını değerlendirmeleri konusu çok önemli ve güç bir sorundur. İşletmeler herşeyden önce son yıllarda bunun bilincine varmışlardır. Ayrıca sosyal sorumluluklarını değerlendirmede kullanabilecekleri bir statejinin geliştirilmesinin henüz başlangıç aşamasında bulunmaktadır.

Etkili bir değerlendirme yöntemi herşeyden önce sonuçların ölçülmesine imkan veren kriterlerin geliştirilmesini gerektirmektedir.

Çoğu işletmeler sosyal sorumluluklarını değerlendirmek için kapalı devre değerlendirme sistemi diyebileceğimiz bir sistem geliştirebilirler. Değerlendirme kriterlerinin planlanmasında hem nesnel hemde öznel değişkenler kullanılabilir. Bu özellikle işletmelerin sosyal sorumluluklar konusunda geçerlidir. Bazı durumlarda öznel kriterler plânlama için tamamen yeterli olabilir. Çoğu zaman kişisel eksikliklere maruz kalsalarda öznel kriterlerde bir yanlışlık yoktur. Gerçekten birçok başarılı işletme sosyal sorumluluk dışındaki diğer alanlarda öznel kriterler koyarlar.

Aşağıdaki şekil sosyal sorumluluk için kapalı devre değerlendirme sistemini göstermektedir:

Şekil : 6 Kapalı devre sosyal sorumluluk değerlendirme sistemi,

Kaynak : Luthans and Hodgetts, a.g.e, s.265

Şekilden de görüleceği gibi işletmeler böyle bir sistemle sosyal sorumluluk hedefleriyle ilgili bir plân geliştirip uygulama için plândan sapmalarında değerlendirilerek sonuca gitmeye çalışırlar.

İşletmelerin, değerlendirme konusunda genel olarak dayanabileceği birtakım önemli alanlardan söz edilir. Bunlar kârlılık, pazar durumu, verimlilik üretim liderliği, personel gelişimi, işçi tutumları, kamu sorumluluğu ile kısa ve uzun dönem hedeflerinin bütünleştirilmesi. Bu ana başlıklar içinde her bir alanda işletmeler değişik değerlendirme standartları oluşturabilir. Örneğin pazar durumu gözönüne alındığında bu konu içerisinde pazar payı, pazardaki yeri, müşterinin neyi elde ettiği, neyi elde edemediği müşteriye tatmin edip etmediği, kalite ve fiyat durumu rekabet etme kabiliyeti gibi hususlar incelenip değerlendirilmeye esas alınabilir.

Personel gelişiminde ise bütün çalışanların kapasiteleri, işgücü eksikliği, kayda değer iş yapabilenlerin sayısı, gelecekte yeterli işgücünün var olup olamayacağı gibi hususlarda inceleme yapmak gerekmektedir.

Kamu sorumluluğunda ise sosyal, ekonomik, politik çevreye dayalı olarak bir sosyal sorumluluk geliştirmeye çaba göstermek gerekecektir. Bunun içinde işletmeler çoğu zaman kendilerine iyi bir vatandaş olup olmadıklarını sormaları gerekir." (104).

İşletmeler yukarıda saydığımız alanlarda sosyal sorumlulukları için bir değerlendirme yaparken her alandan birtakım ölçütler almak zorundadır.

Örneğin, işçiler konusunda iş ve aile güvenliği, ücretler ve çalışma koşulları ile yaşam standardı gibi faktörleri kapsayan ölçütler geliştirmelerimümkündür.

Drucker, klasik bir ifadeyle; Bir işletmenin bütün kilit alanlarda yöneticileri açık ve genel ölçütlerle donatmak değişmeyen bir uygulama olabilir. Bu ölçütlerin kesin olarak kantitatif olmaları ya da tam olmaları gerekmez. Bu ölçütlerin açık, basit, akılcı yorumlanabilir, güvenilir, kendi başlarına anlamlı olmaları gerekir."

Bir işletme için asıl önemli olan konu sözü edilen sorumluluk sorununun değerlendirilmesi için hangi kriterlerin kullanılabileceği sorunudur. Bu durumu bir örnekle açıklamaya çalışalım.

Yoksulluk ve yurttaşlık hakları için şu kriterler akla gelebilir.

Gecekondu bölgelerinde konut sorununu iyileştirmek için ne yapılmıştır?

Yıl içinde ne kadar işsiz istihdan edilmiştir?

Ne kadar kişiye eğitim programı düzenlenmiştir?

İşletmede kadınlara eşit çalışma fırsatı sağlanmış mıdır? gibi kriterleri değerlendirmek için bazı işletmeler kantitatif bazılarıda kalitatif ölçütleri kullanabilirler.

Kısaca daha öncede belirttiğimiz gibi sosyal sorumluluğu değerlendirme de nesnel, öznel, kantitatif veya kalitatif ölçütler kullanılabilir.

Her işletme durumuna göre değerlendirme için kendi yaklaşımını önceden belirlemek zorundadır. Fakat bu yeterli değildir, asıl önemli olan husus değerlendirmede kullanacağı yöntem ve şekilleri uygun şekilde kullanabilmektir.

İşletmeler yalnız geçmiş ve mevcut durumu değil geleceği düşünerek te hareket etmek durumundadır. İşletmeler, gelecekteki sosyal durum ne olacaktır? diye kendi kendine sormalı ve buna cevap aramalıdır. Çoğu işletmeler için bazı temel kavramlar kısa zamanda değişmez, fakat spesifik birtakım değerlerde değişiklikler olabilir. Bu durumda işletmeler bu tür değerleri tahmin etmeye çalışarak önceden sosyal sorumluluğunu yerine getirip getiremeyeceği hususunda da bir değerlendirme yapmak zorundadır (105).

Sosyal sorumluluğun değerlendirilmesi konusunda her işletme benzer bir sistem geliştirse bile hepsinin izleyeceği yol farklı olacaktır. Çünkü herşeyden önce bu durum işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışlarına bağlıdır. Tüm işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışları aynı doğrultuda olmayabilir. Daha öncede sosyal sorumluluk konusv üzerinde yapılan tartışma ve ileri sürülen fikirlerden de anlaşılacağı gibi bu konda henüz kesin bir fikir beraberliği sağlanamamıştır.

Fakat, şurası bir gerçektirki, işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışları ne olursa olsun varlıklarını sürdürebilmeleri için kendi çıkarları her zaman önemlidir. Bu nedenle, diyebiliriz ki, işletmeler kendi sorumluluklarını "kendi çıkarı" yani işletme fırsatları haline dönüştürebilirse, sorumluluğunu yerine getirebileceği fikride o Benli kuvvetli hale gelir (106).

Herşeyden önce bir işletmenin ilk sosyal sorumluluğu geleceğin masraflarını karşılayacak kadar kâr elde etmektir. Çünkü bu sorumluluğunu yerine getiremeyen bir işletme diğer hiçbir sosyal sorumluluğunu yerine getiremez. Diğer bir ifade ile ekonomik amaçlarına ulaşmamış bir işletmenin ekonomi dışı amaçlarına ulaşması söz konusu olamaz.

(105) a.e, s.266

(106) Drucker, a.g.e, s.59

İşletmeler sosyal sorumluluklarını değerlendirirken daha çok işin mmaliyeti konusuyla ilgilenirler. Bu yüzden işletmeler sorumluluk duymaları gereken sorunlarla ilgilenirken kendilerine yükleyeceği maliyeti önceden düşünürler. Bir noktada buna mecburdurlar.

İşletmelerin faaliyetlerinin topluma yapacağı sosyal etkilerle gelecek olan maliyete (ki bu maliyet topluma mal ediliyor.) toplumsal hesap denir (107).

İşletmelerin sosyal sorumluluklarının değerlendirilmesi konusunda kesin bir hesap yapmaları hiçbir zaman mümkün değildir. En sağlıklı tahmini yaklaşımla yapılabilen değerlendirme iyi bir sonuç olarak kabul edilebilir.

Çünkü sosyal hesaplamalarda işletmeler aşağıda sıralanan sorunlarla karşılaşır (108).

- Toplumsal programların amaçları her zaman önceden belirlenmiş olmayabilir.
- Toplumsal olayları ölçmek çok zordur.
- Kontrol noktaları, ölçüm kriterleri her zaman sistemde belirlenmiş biçimde ortaya konmamış olabilir.
- Sonuçları baştan görmek mümkün değildir.
- Yapılacak işin önceden belirlenmesi her zaman mümkün olmayabilir.

Dolayısıyla bunun topluma yükleyeceği toplumsal maliyet önceden sağlıklı şekilde hesaplanmayabilir.

Son yıllarda toplumun işletmelerin rolü ile ilgili kavramları büyük ölçüde değişmiştir. İşletmelerin topluma hizmet konuları ve sorumlulukları da artmıştır. Bu durum sosyal sorunların çözümü için sosyal performans ölçen uygun bir muhasebe sistemini zorunlu kılmaktadır.

Sosyal sorumluluk muhasebesi bir işletmenin sosyal öneme sahip faaliyetlerinin raporlayan bir değerlendirmedir (109). Bu tanım ölçme raporlama ihtiyacını varsayar. Bu ihtiyaç ise toplumsal bakımdan sorumlu bir davranışı gerektirir.

(107) Kreitner, a.g.e, s.59

(108) a.e

(109) Robert H.Anderson (çev.Hüseyin Engin) "Sosyal sorumluluk muhasebesi ne nasıl ölçülmeli" E.İ.T.İ.A.Der. cilt XVIII sayı 2 (Haziran 1982), s.112

İşletmelerin diğer faaliyetleri gibi sosyal faaliyetlerinin de mali yönden değerlendirilmesi zorunludur. Bu zorunluluğu CED (İktisadi öncelikler konseyi) şu nedene bağlamaktadır.

"İşletmelerin her türlü faaliyetlerinin kamuya karşı açıklanabilir standarda dayandırılması gerekir." (110).

İşletmeler sosyal performanslarını değerlendirme için bir rapor ve ölçüm geliştirmeden önce kendi kendilerine şu soruları sormalıdır(111)

İşletmenin sosyal sorumluluğunun boyutları ve özelliği nedir?

İşletmelerin sosyal performanslarının raporlanması gerekir mi?

İşletmelerin sosyal performanslarına ait bilginin elde edilmesi için geleneksel mali raporlar yeterli olabilecek mi?

İşletmelerin sosyal faaliyetlerinin değerlendirilmesi için bu faaliyetlerin yapısı, maliyeti ile ilgili bilgiler, sosyal ilişkilerinin kapsamı ve ne olması gerektiğinin bilinmesi gerekir.

Sosyal sorumluluk muhasebesinde ilk adım sosyal amaçların belirlenmesidir. Ne şekilde ölçülebileceği hususu daha sonra gelmektedir.

İşletmelerin sosyal yararları neler olabilir? R.W Estes maliyetler ve yararlar açısından, bir işletmenin sosyal yararlarını şöyle sıralar (112).

- İşletmenin ürettiği mal ve hizmet toplumun ihtiyaçlarını karşılar
- Çalışanlara ödenen ücretler topluma fayda olarak düşünülür.
- Çalışanlara maaş dışında sunulan hizmetler kafeterya, park yeri v.s.
- Yakın çevredeki düzenlemeler, Kalıntıları temizleme.
- Yapılan kurmay hizmetlere ödenen miktar.
- Sağlanan tesislere ödenen miktar.
- İşletmelerin sağladığı diğer hizmetler için ödenen (televizyon programları, dinlenme yerleri vs.)

Bu yararları yanında bir işletme sorumlu olduğu sosyal maliyetler neler olabilir? Bunları şu şekilde sıralayabiliriz (113).

- Kullandığı insan gücüne karşı,
- Hammaddede satınalmalarına,
- Bina ve tesis alışlarına,
- Diğer mal ve meteryallere ödeme yapılmadan alınanlar örneğin denizden alınan ürünler,
- Çevreye yapıları hasar,
- Kullandıkları kamu hizmet ve olanaklarına karşı,
- Çalışmaya ilgili hastalanmalara karşı,
- Fiyat dondurulması ile toplumda açılabelecek hasarlara karşı (kanun ihlali, rüşvet gibi)

Bütün bunları dikkate alarak sosyal sorumluluk etkinliğinin ölçülmesinde her işletme kendi ölçülerinde bir faaliyet listesi çıkarabilir. İşletmeler sorumluluk konularıyla ilgili programları genel olarak ortaya koyabilir. Bu program da şöyle sıralanabilir.

- İşgörenlere ilişkin programlar Bu konuyu kendi içinde maddeler halinde önem sırasına göre programlayabilir.
- Çevreye ilişkin programlar.
- Ürüne ilişkin programlar.
- Topluma ilişkin programlar.

Ayrıca her konuyla ilgili programda faaliyetlerini önem sırasına göre önceden belirleyebilir.

İşletmeler sosyal sorumlu olabileceği faaliyetleri gözden geçirdikten sonra

- Sosyal sorumluluk faaliyetlerini içeren bir rapor şu şekilde hazırlanabilir (114)

- Yapılan faaliyetlerin bir özeti

(113) a.e, s.119

(114) a.e, s.114

- Amaçlarla faaliyetlerin uygunluk derecesinin değerlendirilmesi
- Sosyal sorumlu faaliyetlere yapılabilecek harcamalar-maliyetler tablosu,

- Amaçlanan faaliyetler ve harcamaların karşılaştırılması,
- Kazançları ve zararları gösteren bir tablo,
- En son sosyal faaliyetleri için yararlarla maliyetleri karşılaştıran bir tablo,

İşletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetleri ile ilgili bir rapor hazırlanmasından sonra uygun bir ölçüm kriteri belirlenmelidir.

Ölçüm tekniklerinde aranılan birtakım hususlar vardır. Clark C Abt bunları şöyle sıralar.

- Ölçüm araçları çeşitli kişilerin kararlarına yararlı araçlar olmalıdır,

- Somut,
- Güvenilir ve yenilenebilir,
- Kabul görmüş olmalı,
- Uygulanabilir olmalı,
- Niceliksel,
- Sosyal baskılara karşılık olabilmesi,
- Yeterli eylemleri karşılayabilir olmak,
- Azami bilgiyi verebilmeli,
- Sosyal işlerin kurumlaşmasında etkin olmalı,
- Varsayım ve tahminleri gösterebilmeli,
- Yansız görüşlere yer vermeli,
- Uzman kişilere yer vermeli,
- Herkes tarafından anlaşılabilir olmalı.

Sosyal faaliyetlerin etkinliğini ölçmek için birkaç yol gösterilmiştir. Bunlardan Bauer ve Fenntarafından gösterilen ölçme işlemi şöyle sıralanmaktadır (115).

- Sosyal öneme sahip faaliyetlerin bir envanteri yapılır,
- Bu faaliyetleri gerektiren koşulları açıklama çalışılmalıdır.

- İlgili programların biçimsel olmayan b r değerlendirilmesi yapılır.

- İşlemlerin ve toplumun amaçları ile bu sosyal programların uyumunu değerlendirme yöntemi bulunur,

Sosyal sorumluluk kapıları içinde faaliyetlerini sürdüren bir işletmenin ulaşacağı ekonomik sonuçlar nelerdir?

Böyle bir soru için genellikle masrafların daha da artacağı söylenebilir. Çünkü işletmeler çevreye verdikleri zararları kendileri önlemek zorundadır.

Hepimizin tahmin edebileceği gibi işletmelerin sebep olacağı kirlilik, zararlı artıklar ve kalıntıları temizlemeleri daha fazla masraflara yol açacaktır. Fakat işletmeler bu masrafları her zaman sermayelerinden karşılamazlar. Çoğu kez bu masrafları fiyatlara yansıtmaya yolunu seçerler.

İşletmelerin artıkları temizlemeyi üstlenmesi işçi fiyatlarını da arttırabilir. Bu işe masrafların bir kat daha artmasına neden olacaktır.

Fakat karşılığında toplumun elde edeceği menfaatler düşünülürse bu masraflar işletmeler için kaçınılmazdır (116).

Kısaca işletmeler önce sosyal sorumluluklarının neler olduğunu saptamak zorundadır.

Daha sonra bunların önem sırasına göre değerlendirilmesi gerekir.

Bu sıralamadan sonra da sorunun yaratacağı sonuçların maliyeti hesaplanabilir.

Sonunda da çözüm için en uygun seçime karar vermelidir.

İKİNCİ BÖLÜM

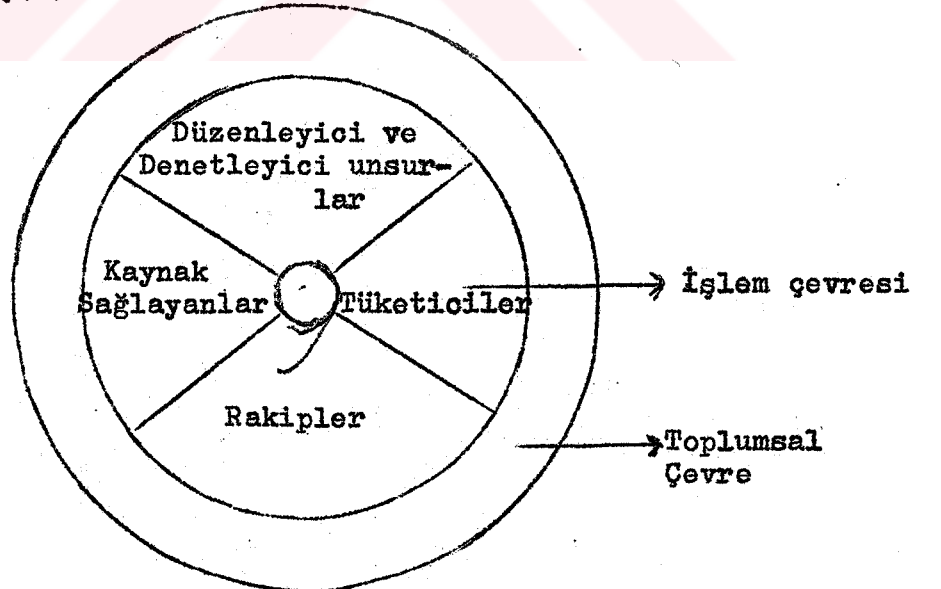
SOSYAL SORUMLULUK AÇISINDAN İŞLETME ÇEVRE İLİŞKİSİ

İşletmeler kendilerine kaynak sağlayan, sınırlarını belirleyen çevreleriyle iç içe yaşarlar.

Çevre biyolojik ve sosyal varlıkları saran bir ortamdır. Çevrenin unsurlarını insanlar, fiziki kaynaklar, iklim, ekonomi, pazar koşulları, davranışlar, yasalar vs. meydana getirir.

Çevrenin ilk unsuru insanlardır. İnsan hem işletmeyi ve hemde çevreyi oluşturan temel unsurdur. İşletmelerin çevresini değişik şekillerde sınıflandıran sosyal bilimciler vardır. Biz burda çalışan, yöneticiler ve ortakları işletmenin iç çevresini oluşturan unsurlar olarak inceleme yoluna gideceğiz. Çoğu kez işletmenin temel unsurları olarak ele alınan bu faktörler dışında işletmenin çevresi daha kapsamlı olarak toplumsal ve işlem çevresi olmak üzere iki temel başlık altında ele alınabilir. Daha sonra işletmenin işlem ve toplumsal çevresini kısaca gözden geçirmeye çalışacağız.

İşletmenin işlem çevresi, doğrudan etkilendiği ve etkilediği yakın çevresi; toplumsal çevresi ise dolaylı olarak etkilendiği uzak çevredir. Toplumsal çevre dolaylı olarak, işlem çevresi aracılığı ile işletmeyi etkiler.(1).

Şekil : 7

Kaynak : Öncü a.g.e,

(1) Ayşe Öncü, Örgüt Sosyolojisi, 2.b. Turhan Kitabevi, Ankara, 1982 s.31

Bir işletmenin her zaman yalnız kendi içinde uyumlu olması, yaşama ve gelişmesi için yeterli değildir. Bir işletmenin etkinliği onun çevresiyle uyum içinde olmasıyla mümkündür.

İşletmelerin asıl amacı insanlara faydalı mal ve hizmet sunmak ve bu yolla hem kendi hemde onların yaşamlarını sürdürebilmektir. Bunun içinde verdiği hizmet ve ürünü kabul görmesi, talep edilmesi gerekmektedir. Buda toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmekle sağlanabilir. Sürekli değişen, gelişen ihtiyaçlara cevap verebilmekte, çevreyi tanıma ve ona uyum sağlamakla mümkündür.

Tıpkı, Darwin'in "Doğal seleksiyon teorisinde" canlıların yaşama gibi, işletmelerinde yaşamla savaşmaları söz konusudur. Bir canlının değişikliğe uyum sağlamak suretiyle yaşamını sürdürmesi gibi, işletmeler de çevreye, değişen koşullara uyumla yaşamlarını sürdürebilir. Çevre işletmeleri destekleyici veya engelleyici bir faktör olarak etkileyebilir. Bu durum işletme faaliyetlerinin çevre tarafından hoşgörürlük ölçüsüne bağlıdır. Çevrenin işletmelere etkisi, çevredeki koşulların değişmesiyle zorunlu olmaktadır. Daha önce de değindiğimiz gibi, işletmeler yaşamak için değişen koşullara uymaya zorunludur. Çünkü toplumun isteklerine de ancak bu şekilde cevap verebilir.

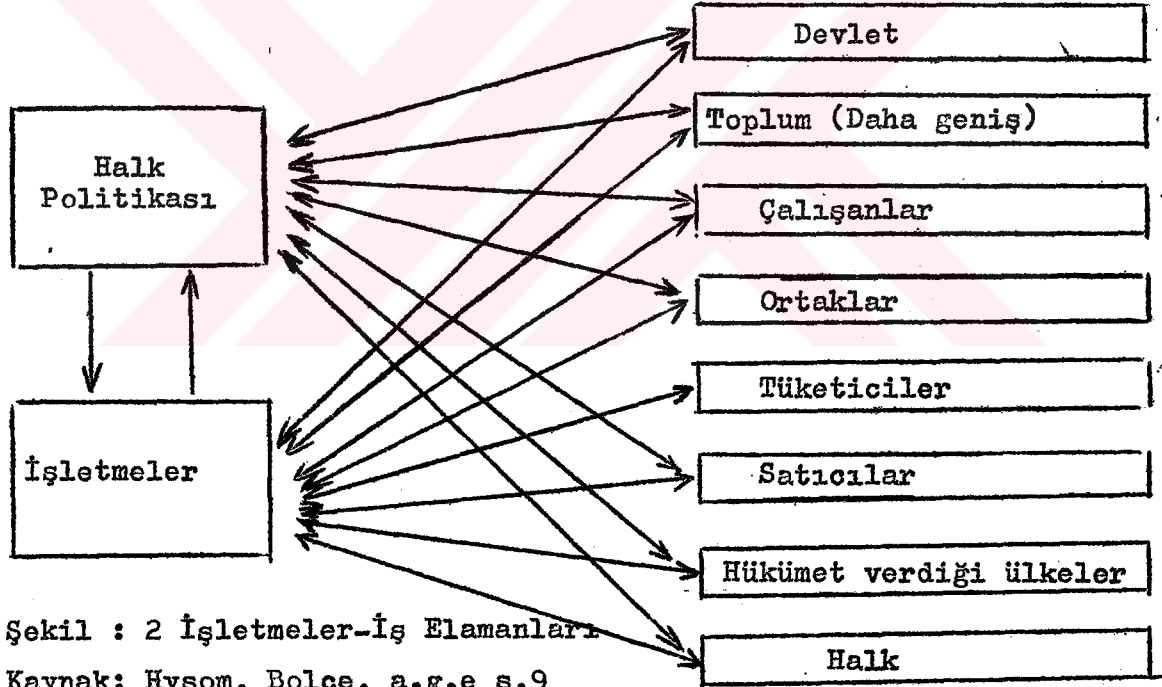
Çevresel unsurlar her zaman işletmelere sınırlayıcı etkiler yapmaz. Bazende bu etkiler olumlu yönde olabilir. İşletmenin gelişmesini sağlayabilir. Bir başka ifade ile işletmelerin amacı doğrultusunda yönlendirebilir.

Çevresel faktörlerin işletmeler üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri gibi, işletmelerin de çevreye olumlu ve olumsuz etkileri söz konusudur. İşletmeler bunu bazen farkında olarak bazen farkında olmayarak yaparlar. Örneğin, bir işletmenin çevreye ekonomik ve sosyal yönden katkı ve faydaları yanında çevreyi kirletmesi yoluyla da zararlı olmaktadır. İşletmenin çevre unsurlarına etkileri daha geç gözlenebilmektedir. Bu durum işletmelerin çevreye etkilerinin ilk planda önemsenmemesine ve gözden çıkarılmasına neden olabilir. Fakat bu yavaş gelişmeyle birlikte etkileri çok güçlü olmaktadır. Hatta ilerde olumsuz etkileri insanlığın üstesinden gelemeyeceği sorun halini almaktadır. Bu açıklamalara dayanarak denilebilir ki işletmeler gerek çevreyi etkilemeleri ve gerekse ondan etkillemeleri nedeniyle çevreyle uyum sağlamak zorundadır.

I - İŞLETMELERİN DOĞRUDAN EYLEM ÇEVRESİ

İşletmeler önce çalışanları yöneticileri ve ortaklarıyla sağlam bir temel oluşturduktan sonra faaliyetlerine başlayabili. Faaliyetlerini sürdürürken en başta yakın çevresini (işlem çevresi) gözetlemek zorundadır. Bu çevrelerin gözleride işletmelerin üzerindedir. İşletmeden beklediklerini alamazlarsa, işletmenin yaşamı tehlikeye girer. İşletmenin yakın çevresinde tüketiciler, rakipler, kaynak sağlayanlar ve denetleyici kurumlar yer almaktadır. Bunlar işletmelerle doğrudan ilişkileri olan unsurlardır. Bazı düşünürlere göre işletmeyi oluşturan iş elemanları daha geniş bir şekilde düşünülmüştür. Bunlar işçiler, çalışanlar, ortaklar tüketiciler, üreticiler, kamu kuruluşları, kurumlar ve bazı durumlarda genel halkı içerir (2).

İşletmelerin iş elemanlarıyla ilişkileri doğrudan doğruya karşılıklı ve zorunlu olmaktadır. Bu durum aşağıdaki şekilde daha açık olarak gösterilmiştir.

Şekil : 2 İşletmeler-İş Elemanları

Kaynak: Hysom, Bolce, a.g.e s.9

Biz bu iş elemanlarından birkaçını işletmeyi oluşturan temel unsurlar olarak açıklama yoluna gideceğiz. Daha öncede açıkladığımız gibi bunlar işçiler(çalışanlar), yöneticiler ve ortaklardır. Şimdi işletmeyi doğrudan ilgilendiren belli başlı unsurları ayrı ayrı kısaca açıklamaya çalışalım. Bunlar sözkonusu unsurlar tüketiciler, rakipler, devlet kurumları ve satıcılar.

(2) John.L.Hysom, William.J.Bolce, Business and its Environment, West Publishing comp. Printed in the united states of America, 1983, s.9

A- İŞLETMELERİN YAPISINI OLUŞTURAN İÇ ÇEVRE UNSURLARI

İşletmeler insanların ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetleri üretmek üzere yine insanlar tarafından meydana getirilen birimlerdir. İşletmeleri oluşturan temel unsurlar vardır. Emek, sermaye teşebbüs gücü ve doğa gibi.

Bunlardan emek faktörünü temsileden insan unsuru işletmelerin temel taşı oluşturmaktadır.

İnsan üzerinde önemle durulması ve tek başına incelenmesi gereken bir konudur. Biz burda işletmeler açısından sağlam bir yapının oluşması için bu konuya kısaca değineceğiz.

Bir işletmeyi oluşturan insan unsurunu üç grupta inceleyebiliriz. Bunlar yöneticiler, hissedarlar ve işgörenler.

İşletmeler varlıklarını sağlam temellere dayandırmak durumundadır. Bu ise işletmelerin içerde duyması gereken sorumluluklarını yerine getirmeleriyle mümkün olacaktır. Bu sorumlulukların en önemlisi insan unsuruna gereken önemin verilmesidir. Bir işletme, herşeyden önce yöneticiler, hissedarlar ve işgörenlerin hepsinin ayrı ayrı ihtiyaçlarına cevap vermek durumundadır (3).

Yöneticiler işletmede yeteneklerini kullanabilecekleri ve geliştirebilecekleri bir ortam isterler. Bunun yanında tüm çalışanlar gibi yöneticilerde her zaman maddi ve manevi tatmin bulmayı arzularlar. Aksi takdirde işletmeyi benimsemez. Her işletmenin iyi bir yöneticiye ihtiyacı vardır. İşletmenin gücü bir bakıma yönetimin gücüne bağlıdır.

Hissedarlar, işletmeye sermayeye katkıda bulunan kişiler olarak bunu kaybetmek istemezler. Ayrıca bu katkılarının karşılığı olarak belirli oranlarda kâr elde etmek isterler. İşletmeler sermaye ihtiyaçlarını karşılayabilmek için hissedarlarının ihtiyaçlarına cevap vermek zorundadır. İşgörenler emeklerini belirli bir ücret karşılığında işletmeye veren kişilerdir. İyi bir iş vermeleri işletmeden sağlayacakları huzur ve doyuma bağlıdır. Aksi takdirde işletmeleri başarısızlığı sürükleyebilirler.

(3) Mehmet Şahin, İş İdaresinin Temel Kavramları Anadolu Ün. Açık Öğretim Fakültesi Yay.No:4 2.Fasikül, Ankara,1984, s.115

İnsanlar toplum halinde yaşayarak kurumlar, işletmeler kurarak işbirliği yapmanın refâh ve mutluluğuna ulaşacağına inanırlar.

İşletmelerin yaşaması ve gelişmesi önce temel yapısını oluşturan bireylerin uyumlu bir biçimde biraraya gelecek aynı amaç için çaba göstermelerine bağlıdır. Bunun içinde bireylerin örgütü ve örgütün amaçlarını benimsemesi gerekir. Bu da bireylerin kendi ihtiyaçlarının bir kısmını örgütten sağlamalarına bağlıdır. Çünkü örgütü oluşturan bireyler özgürlüklerinin ve emeklerinin büyük bir kısmını vererek örgüte katılmaktadırlar. Doğal olarakta bu verdikleri karşısında bir kuruluşun katılımcısı olarak maddi ve manevi tahmin sağlamayı beklemektedirler.

Bireyler, işletmeden bekledikleri tatminin yüklenmiş oldukları maddi ve manevi külfetlerden fazla olmasını beklerler. Aksi takdirde duyumsuzluk ve husursuzluğa sürükleneceklerdir. Zamanla birey gruplarının karşılaşmış oldukları bu tatminsizlikler tüm toplumu ilgilendiren birer sorun haline dönüşecektir (4).

İnsan ihtiyaçları tek ve sabit değildir. Bu ihtiyaçlar farklı, karmaşık ve zamanla değişen bir karektere sahiptirler.

Daha önce, insanların işbirliği yaparak ve örgütler kurarak mutluluğa ve ortak amaçlara ulaşmaya çalıştıklarını ifade etmiştik. Buna neden ise, insanların benzer ihtiyaçlarının olmasıdır. Çünkü ancak benzer ihtiyaçları olan bireyler biraraya gelebilir. Fakat bu, tüm ihtiyaçlar için geçerli değildir. Bu nedenle işletmelerde ki her bireyin farklı ihtiyaçları ve bunları karşılamak içinde farklı amaçları olacağını düşünmek gerekir. Önemli olan bireylerin kişisel amaçlarının işletmelerin amaçları doğrultusunda yönlendirilmesidir. Bu da daha önceden söylediğimiz gibi bireylerin tatmini ile mümkün olacaktır.

İnsan ihtiyaçlarını psikologlar iki temel sınıfa ayırmaktadır.

1- Biyolojik ihtiyaçlar : Bu ihtiyaçlar hemen hemen tüm insanlarda aynıdır. İnsanların yaşamları da bu ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır.

(4) Kemal Tosun, "Çağımızın Sorun ve Bunalmaları", İ.Ü.İ.F. İş.İk.Ens. Yönetim Der. Yıl:3 sayı:10, s.4

İnsanlar her yerde, her çağda yaşabilmek için gıdaya, suya, havaya ihtiyaç duyarlar (5).

İnsan, varlığını biyolojik ihtiyaçlarının karşılanması ile sürdürebilmektedir. Biyolojik ihtiyaçların bir başka adı da birincil ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçlar denebilir ki insan vücudunun dengesini tutmaya veya korumaya yöneliktir. Bu ihtiyaçlar insanda doğuştan vardır (6).

2- Biyolojik ihtiyaçlar tatmin edildikten sonra, derece itibarıyla şahıstan şahısa değişen, hayati olmayan sosyal ihtiyaçlar doğar. Bu ihtiyaçların tatmini zorunlu olmamakla beraber her zaman insan hareketleri üzerinde asli bir etken olmuştur. Bunlar; kuvvet, dostluk, sevgi gibi, sosyal ihtiyaçların önemi toplumun yargıları tarafından değerlendirilir. Bu ihtiyaçlara ikincil ihtiyaçlar da denmektedir (7).

Abraham H.Maslau biyolojik ve sosyal ihtiyaçlar gibi bir sınıflamayı yeterli bulmayarak insan ihtiyaçlarını en basitinden en karmaşığına kadar sıralamıştır (8). Bunlar;

- a) Fizyolojik ihtiyaçları (hava, su, gıda mad. vs.)
- b) Güvenlik ihtiyacı
- c) Ait olma ve sevgi ihtiyacı
- d) Saygı görme ihtiyacı
- e) Kendini gerçekleştirme ihtiyacı.

İnsanların amacı en şiddetlesiniden başlayarak ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu yüzden işletmelerde de insan ihtiyaçlarının bilinmesi son derece önemlidir.

İşletmeleri amaçlarına ulaştıran çalışanlarıdır. Çalışanlar ise hepsi birer insandır. Bu insanların yukarıda açıkladığımız değişik türde ihtiyaçları mevcuttur. İşletmeler açısından çalışanların tek tek hangi ihtiyaç düzeyinde oldukları saptanabilirse istediklerini verebilmek daha kolay olacaktır.

(5).Herbert G.Hicks, (çev.Osman Tekok, Bintuğ Aytek, Birol Bumin),
Örgütlerin Yönetimi: Sistemler ve Beşeri Kaynaklar Açısından 3.b.
 Turhan Kitabevi Ankara 1979, s.55

(6) Şahin, İş İdaresinin Temel Kavramları 1.Fasikül a.g.e. s.4

(7) Hicks a.g.e, s.56

(8) Şahin, a.g.e, s.5

İşletmeler için çalışanlarına istediklerini verebilmek her zaman mümkün olmamaktadır. Çünkü, daha öncede söylediğimiz gibi, insan ihtiyaçları sınırsız olup zamanla bazı değişikliklere de uğramaktadır. Ancak, her işletme mümkün olduğu kadar çalışanlarını memnun etmeye zorunludur. Bunu güdüleme (motivasyon) ile yapmaya çalışır.

Güdüleme, insanların iç yapılarındaki değer sistemlerini harekete geçirerek belirli tür davranışlara yöneltmeye denir (9).

İnsan ihtiyaçlarının anlaşılmasının güçlüğü güdülemeyi de zorlaştırmaktadır. Önemli olan işletmelerin içinde bulunduğu koşullarda çalışanlarının neler istediklerini anlayabilmek ve buna cevap verebilmektir. Ancak o zaman çalışanlarını kendi amacı doğrultusunda yönlendirebilir.

Ülkeleri yıkan en önemli savaş iç savaştır, denir. Tıpkı bunun gibi bir işletmeyi yıkan en etkili sorunlarda içerdeki sorunlardır. Zira daha öncede açıkladığımız gibi bunlar işletmenin temelini oluşturan unsurlardır. Dış çevre unsurları sağlam bir temel üzerine oturtulduğu zaman ancak arzu edilen amaca ulaşabilir.

Çoğumuzun bildiği gibi klâsik bir görüşle insana yalnız bir araç gözüyle bakan işletme liderleri asıl amaçları olan yaşamak için fazla üretim ve kâr elde etmede pek başarılı olamamışlardır. Fakat zamanla Elton Mayo ve arkadaşlarının yaptığı deneylerden de izlendiği gibi insanı insan olarak kabul eden, ihtiyaçlarının neler olduğunu iyi bilen ve ona göre davranan işletme liderleri ise amaçlarına daha iyi bir şekilde ulaşmamışlardır.

Günümüzde insanların arzuları, ihtiyaçları daha da artmıştır. İnsanın her zaman ve her yerde faydalı şeyler yapabilmesi istekli ve huzurlu çalışabilmesi maddi, manevi tatminiyle mümkündür.

İşletmelerde, çalışanlarını içinde bulunduğu koşullarda tatmin ettikleri ölçüde kendi amaçlarına ulaşabileceklerdir.

(9) Şahin, İş İdaresinin Temel Kavramları 4.Fasikül s.372

Daha fazla ayrıntılara değinirsek çalışanların kişiliklerine değer vererek işletmenin kararlarına katılma, fikirlerini sorma günümüzde çoğu işletmelerde uygulanmaya başlamıştır. Hatta diyebiliriz ki bazı işletmeler daha da ileri giderek amaçlarına ulaşmada çalışanlarını kâra ortak etme, hissedar kabul etme yolunu seçmişlerdir.

Bu görüşler temelde insanlığın gelişmesiyle birlikte yöneticilerin görüşlerinde meydana gelen değişmelerden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca, bu durum yine insanlığın gelişmesi sonucu çalışanların kendilerini kabul ettirmelerinden ve ~~haklarına~~ ~~koruyabilmelerinden~~ de kaynaklanmaktadır. Çünkü günümüzde çalışanlar ne istediğini bilmekte isteyebilmekte ve bu konuda mücadele verebilmektedir. İşletmeler ve sosyal sorumluluk konusunu incelerken gördük ki bu konu her geçen gün daha fazla önem kazanmıştır. Zamanla işletmelerde gelişen işçi grupları da birer baskı grubu olarak bu konuya gereken önemin verilmesini zorunlu kılmaktadır.

B - MÜŞTERİLER (TÜKETİCİLER)

Tüketici herhangi bir mal veya hizmeti bir fayda elde etmek için kullanıp yok eden kişi, işletme ve kuruluşlardır.

İşletmenin yakın çevresini oluşturan tüketiciler işe, işletmeden yeterli miktarda kaliteli, ucuz ve zamanında mal ve hizmet almak durumundadır (10).

Tersi bir durumda işletmeyi, bir başka işletmeye müşteri olarak cezalandırır. Bu nedenle tüketici ihtiyaçları işletmeler için büyük önem arzeder.

İnsan yapısı gereği duyumsuz bir varlıktır. Yaşamını sürdürürken doğadaki tüm varlıklardan faydalanmayı başarmıştır. Fakat ihtiyaç ve arzuları hiçbir zaman bitmemiştir. Her geçen gün farklı birşeye ihtiyaç duymuş onu elde etmek için çalışmıştır. Ayrıca her elde ettiği şeyde insanda yeni ihtiyaçlar doğurmuştur.

İnsanların mutlaka giderilmesi gereken temel ihtiyaçları yanında yapma ihtiyaçları da vardır. Zamanla bunlar temel ihtiyaçlar gibi mutlaka giderilmesi gereken birer ihtiyaç haline gelmektedir. Bu ihtiyaçlar toplu yaşama sonucu toplumsal çıkarkarların bireye yüklediği ihtiyaçlardır. Reklamları izleme, tüketimde bulunma, eğlenmek, birisinin hoşlandığı şeylerden hoşlanma gibi. Bu tür ihtiyaçları birey denetleyemez. Bunlar toplumsal içeriklidir. Gelişimi ve giderilmesi dışa bağlıdır. Bunedenle baskı ihtiyaçları da denebilir. Çünkü egemen grupların ürünleridir (11).

Uygarlık sürekli üretiyor ve gereğinden fazla olan şeyi ihtiyaç haline getirdiği gibi baskı gücüyle de giderlimesini sağlıyor. Denebilir ki her yeni buluş ihtiyaçtan doğmuştur. Aynı zamanda her yenilikte beraberinde yeni ihtiyaçlar getirmiştir. Örneğin elektiriği bulan insan daha sonra elektrikle çalışan araçlara ihtiyaç duymuş ve elde etmiştir.

İlk çağlarda kalıcılık fikri vardı. Birey ürettiği bir malı uzun zaman kullanabiliyordu. İhtiyaçlar belirli ve kısa zamanda değişken değildi.

(10) Şahin, İş İdaresinin Temel Kavramları 2.Fasikül s.114

(11) Herbert Marcuse, Tek Boyutlu İnsan 2.Baskı May.Yayınları İstanbul, 1975 s.20

Fakat teknoloji sayesinde üretim arttı. Eşitlik arttı. Bu durum ise ihtiyaçların önceden tahmin edilebilmesini güçleştirmiştir. Bugün Amerika'da bir defaya mahsus olmak üzere alınan arabalar hemen hemen zevk için her sene değiştiriliyor. İşletmeler her geçen gün reklâmlarla insanlarda değişik imajlar yaratıyor. Artık geçici ürünlerin geçici ihtiyaçlar için üretildiği bir çağa yöneliyoruz. Karşımıza tüketim toplumu çıkıyor. Kağıt peçeteler, karton tabaklar, jelatin elbiseler bu gelişimin birer ürünü değilmidir? (12).

Günümüzde bazı işletmeler kârı amaç olmaktan çok tüketici ihtiyaçlarını karşılamadaki başarılarının bir ölçüsü olarak kabul etmektedirler (13).

Bir tüketici olarak insanın yapısından kaynaklanan doyumsuzluk ile toplumdaki hızlı değişme ve gelişme birlikte düşünüldüğü zaman müşterilerin yapısı, ihtiyaçlarını ve sorunlarını anlayıp değerlendirmeye güçlüğü ortaya çıkacaktır.

XIX. yüzyılda toplumun ihtayçları son derece basitti insanlar arasında ilkel bir bağ vardı. Endüstrileşmeden sonra ilk ürünler karakter değiştirdi; son ürünler daha komplike bir hal aldı. Bu durumda işletmelerin de tüketicilere karşı bağımlılığı artmaktadır. Tüketici ve işletmeleri bir zincir halinde düşünürsek zincirin bir tarafı bağımsızlık diğer tarafı ise sorumluluktur. Tüketiciler işletmelere güvendiği ölçüde işletmelerde sorumlu duruma gelmektedir (14).

Genellikle tüketici arzu ve ihtiyaçları, moda, ekonomik durum ve tüketim alışkanlıklarındaki değişimler sonucu değişir. Bu nedenle tüketici davranışları her zaman işletmeler için büyük önem arzeder.

Tüketici davranışları (satınalma) ekonomik olduğu kadar psikolojik, sosyal ve kültürel faktörlere de bağlıdır.

(12) Allwin Toffler, Gelecek Korkusu, Altın Kitaplar, 1977 s.67

(13) Tuncer Tokol, "Tüketicinin Satın Alma Davranışlarının Analizi", B.İ.T.İ.A. Der. Cilt VI No:1-2 (Temmuz-Kasım 1977), s 114

(14) Keith Davis, Robert L.Blomstrom "Social Power and Social Response" Business society and Environment, Mc Graw Hill-Book comp, printetd Unitetd states of America, 1971, s.85

Tüketici davranışlarının ekonomik yönü asıl geliri ile ilgili olup, içtimai ve medeni durumuda önemlidir.

Psikolojik yönü; satınalma davranışlarını etkileyen nedenlerdir. (öğrenme, güdüleme, algılama, sembolizm, kişilik ve alışkanlık gibi faktörler.)

Sosyo-kültürel yönü ise, kültür, sosyal sınıflar, danışma grupları ve yüzyüze gruplar gibi faktörlerin incelenmesi ile ortaya çıkar (15).

Tüticilerin daha iyi ve daha fazla mal talepleri işletmelerin faaliyetlerini bu talepleri karşılama doğrultusunda yönlendirmeye sevk ederken, diğer taraftanda daha fazla işletmelerin kurulmasına neden olacaktır. Tüketici isteklerinin sürekli ve fazla oluşu genellikle işletmelerin müşteri bulmasını sağlayarak, ürününü satmasına neden olmaktadır. Ancak işletmelerin bu taleplere cevap veremeyecek tarzda üretimde bulunması sonucu bu taleplerde işletmeler için risk kaynağı olacaktır (16).

İşletmeler, tüketicinin tüketim eğrisi doğrultusunda üretim ve fiyat eğrisini belirler. Bunun için tüketicilerden gelebilecek şikayet ve istekleri değerlendirmek zorundadır.

Tüketici şikayetleri genel olarak 5 e ayrılır (17).

1- Reklam

2- Gizli ücretler

3- Anlamsız garantiler ve garanti Servisleri

4- Güvensiz bozuk ürünler

5- Hileli servisler (az tartılması, yalnız paketlenmesi gibi.)

Genel olarak tüketicilerin şikayetleri hakkında da fikir edindikten sonra üretici ve tüketici arasında eşit dengeyi sağlayan bağımlılık ve sorumluluğun tam işleyebilmesi için neler yapabileceğine değinmekte yarar görüyorum.

(15) Tokol, a.g.e, s.164

(16) Mehmet Şahin, "Yönetimde Yeniden Düzenleme", E.İ.T.İ.A.Der. cilt 18 sayı 1 Eskişehir, 1982, s.10

(17) James W.Mckie, ve Diğ.Social Responsibility and the Business Predicamen The Brookings Institution Washinton DC, 1975 s.169

Bu bağımlılık ve sorumluluğun tam işleyebilmesi için 4 husustan söz edilir.

- 1- Rekabeti arttırmak
- 2- Tüketicilerin kendi kendine yardımı (tüketim kooperatifleri kurarak)
- 3- Hükümetlerin yasal önlemleri
- 4- İşletmelerin organizasyonunun tüketici ruhuna saygılı olacak şekilde olmasını sağlamak.

Tüketici davranışları zamanla değişmiş, tüketiciler daha aktif hale gelmiştir. İşletmeler artık tüketicilerin basit ihtiyaçları yerine yüksek seviyedeki ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalmaktadır.

Tüketiciler genellikle farklı işletmeler ve farklı ürünlerle ilgilenirler. Tüketicileri, aşırı tüketim davranışlarına iten birtakım nedenler vardır. Bunlar; (18).

- İnsanların hayat seviyelerinin yükselmesi
- Eğitim düzeylerinin artışı, dolayısıyla eleştirilile taleplerin söz konusu olması
- Reklam pazar ve dağıtım işlemlerinin gelişmesi
- Mal çeşit ve kalitesinin artmasıdır. Bütün bu nedenlerle işletmelerin karşısına daha güçlü, arzulu daha yüksek olan bir tüketici kitlesi çıkıyor.

İşletmeler her zaman tüketicilerin istediği doğrultuda hizmet vermez. Günümüzün çoğu işletmeleri tüketicilerde yeni yeni ne gibi ihtiyaçlar uyandırabiliriz? düşüncesindedirler. Burda işletmelerin asıl amacı kâr ve büyümedir. Bu nedenlerle gazete, radyo ve televizyonda aldatıcı reklamlarla tüketiciler gereksiz yere tüketime özendirilmektedir. Bu şekilde tüketime çoğu kez gelirler imkan vermez. Ayrıca üretim ve tüketim hızlı artışıyla hammadde kaynaklarında gereğinden fazla kullanılarak azalmaktadır.

(18) Hysom, Bolce, a.g.e, s.236

Pazarlama açısından bu durum "sorumlu-tüketim" ilkesine ters düşmektedir. Sorumlu tüketim dünya nüfusu gözönünde bulundurularak kaynakların en ussal şekilde kullanılmasıdır (19).

Bütün bunların bir sonucu olarak iş hayatının bu şekilde solumsuzca uygulanmasına karşın tüketicilik cereyanı doğmuştur. Bu akıma "Naderizm" denir. Ralph Nader tüketici hareketlerini gözleyerek tüketici haklarının korunması için işletmelere karşı çıkmıştır. Nader'in sosyal gelişmeye etkisi büyüktür. İşletmelerin tüketici sorunlarına karşı daha duyarlı davranmalarını sağlamıştır. Aynı zamanda işletmeleride tüketici ihtiyaçlarının karşılanmasında olumlu yönde yönlendirilmiştir.

Nader'in tüketici korumada ilk savaşı otomobil endüstrisinde olmuştur. Tüketicinin parasını, zamanını ve hayatını küçümseyenlere göz yummamıştır. Bu yönde iş hayatının bilerek veya bilmeyerek; hileli, hatalı, kötü uygulamalarına karşı tüketiciyi koruması naderizm hareketinin ilk baskılarıdır (20).

Tüketicilikte yeni kanunlara dayanarak insanlar daha yüksek kalitede, daha fazla şey istemekte. Kanunlarda tüketicinin tarafını tutmaktadır. Tüketicileri, aşırı fiyat artışlarına, her türlü aldatıcı davranışlara karşı korumaktadır. Bu amaçla özellikle son yıllarda yeni yasalar çeşitli satış yöntemlerini yasa dışı bırakmaya, yüksek kaliteli mallara olan talebi arttırmaya ve alıcının bilgi ve korunması konusunda giderek eğitilmesine katkıda bulunmaya başlamıştır. Bu koşullar altında işletmelerin kendilerini tüketici davranışlarında sosyal sorumlu hissetmesinin derece önem arz etmektedir.

Günümüz işletmeleri sosyal sorumlu birer işletme olarak bu konuda sosyal sorumluluk stratejisi plânlamalıdır.

(19) Erdener Kaynak, "Tüketicinin Korunması Açısından Pazarlamanın Sosyal Sorumlulukları", A.İ.T.İ.A.Der. cilt 9 sayı:1-2, Ankara, 1977, s.61

(20) Hysom, Bolce, a.g.e, s.236

Bunun içinde bir işletme ilk önce tüketiciyi iyi tanımakla işe başlamalıdır. Tüketicinin ne istediğini kendi kendine sorması gerekir (21).

- Tüketici işletmenin temin etmediği hangi ürünü, hizmeti istemektedir?

- Tüketici istekleri ne yönde değişmektedir?

- Tüeticilik alanında hangi yeni yasaklar çıkarılacaktır.

- Ürünlerimiz güvenilir midir?

- Ürünlerimizin kabul edilebilirlik derecesi ne ölçüdedir?

Bir işletme ancak kendine sorduğu bu sorulara olumlu cevaplar alabiliyorsa tüketicilere yönelik amaçlarının da belirleyebilir.

Herşeyden önce kendini bu konuda sosyal sorumlu sayan bir işletmenin kendi gücünü artırmak için üretim değil gerçek ihtiyaç için üretimde bulunması gerekir. Bu şekilde tüketicileri gereksiz harcamalara itmemiş ve ülke kaynaklarını gereğinden fazla kullanmamış olur.

C - SATICILAR (FAKTÖR ARZEDENLER)

İşletmeler açısından satıcılar, faktör arzedenlerle kaynak sağlayan kuruluş ve kişiler anlamındadır. Bir işletme toplumsal çevre içerisinde yaşar ve kendine daha yakın olan işlem çevresiyle sürekli ilişki halindedir. Bir üretim veya hizmet vermek için emek sermaye ve doğal madde girdilerine ihtiyacı vardır. Bunu bulunduğu çevreden sağlar. İşte kendisine sermaye emek, işçi ve hammadde sağlayan şahıs grup ve kuruluşlara faktör arzedenler diyoruz (22).

Bunlardan emek faktörü için işgörenler diyebiliriz. İşgörenler konusunu daha önce geniş bir şekilde incelemiştir.

İşletmelere mal sağlayanlar işletmelerin büyük bir birimini oluştururlar. Çoğu işletmeler birbirleri için mal sağlayan kuruluşlar durumundadır.

(21) Fred Luthans and Richard M.Hodgetts, Social Issues in Business, The Mc Millan comp. Newyork, 1972, s.2

(22) Öncü, a.ge, s.62

Bir işletmenin ürünü diğer işletme için girdi (kaynak) olabilir. Böyle işletmeler arasındaki ilişkiler diğerleriyle olan ilişkilerinden farklı olacaktır.

İşletmelere kaynak sağlayanlar (satıcılar) birbirinden farklı eller olabilir. Birey olabilir, doğa olabilir. İşletmelerin, her satıcı için ilişkileri izleyeceği yöntemler ve dikkat edeceği hususlar farklı olacaktır. Örneğin ara malı üreten bir işletme yalnız doğadan faydalanabilir. Bunun için yasalara uyarak hükümetle ilişkileri yeterli olabilir.

Satıcı bir birey olduğu zaman, bir alıcı olarak alıcı-satıcı arasındaki ilişkiler söz konusu olacaktır. Günümüz koşullarında bu ilişkilerin kolay olduğu söylenemez. Çünkü akılcı bir işletme dış çevrede ki teknolojik değişimler ve arz edenlerle de ilgilenir. Kullanacağı üretim faktörlerini etkileyecek teknolojik değişimleri de dikkate alır. Bu tür sorunlara karşı güçlü bir savaşım içinde satıcılarla (faktör arzedenler) ilişkilerinin güçlü olması gerekir.

Porter, işletmelerle kaynak sağlayanlar arasındaki ilişkilerde satıcıların gücünü şu nedenlere bağlar (23).

- Satıcıların rakipleri ne kadar azsa o kadar güçlüdür.
- Kaynak sağlayan, bir işletmeyi satın aldığı zaman güç tamamen kendi elindedir. Örneğin bir ayakkabı fabrikasının bir mağaza satın alması gibi.

İşletmeler güçlü birer kuruluş olarak faaliyetlerini sürdürebilmek için bu durumları genellikle gözden geçirirler. Önemli olan bu seçeneklerden kendine uygun olacak düşüncesiyle karşıdakini güç duruma sokmadan faydalanmasıdır. Çünkü vereceği kayıp ülke çapında bir kayıp doğrurabilir. İşletmeler kaynak sağlayanlar arasındaki ilişkilerin sağlıklı yürütülmesi yalnız kendi açılarından geçerli olan bir durum değildir.

(23) William F. Glueck, Business Policy and Strategic Management, 3.b. Mc Graw Hill International Book comp. Kogakusha, 1980 s.99

Topluma karşı işletmelerin duyması gereken bir sorumluluktur. İşletmelerin kaynak sağlayanlarla ilişkilerinin yasalara ve toplum değerlerine uygun olmayan yönlerinin zararları tüm toplum içindir. Ülke kaynaklarının bu kadar sınırlı ve pahalı olduğu bir çağda işletmelerin ve kaynak sağlayanların yalnız kendi güçleri için çaba göstermeleri, duymaları gereken sosyal sorumluluk ilkesiyle de bağdaşmaz. Zarar görecektir, gereksiz olarak kullanılacak her kaynak tüm toplumun malıdır. Bundan doğacak zararlar ve maliyet kayıpları da yine topluma yüklenecek demektir.

İnsanlarda gereksiz bir üretim için imalajlar yaratılıp, zihinlerde yer ediliyor. Sonra üretimi sağlanıyor. Böyle bir üretimle meydana gelecek kaynak israfında, maliyet kaybında toplum açısından hem kaynak sağlayanlar ve hemde alıcı durumda olan işletmeler sorumlu tutulacaktır.

D - RAKİPLER

İşletmeler içinde bulundukları çevrede yalnız değildir. Aynı çevrede farklı dallarda mal ve hizmet veren birçok işletmelerin varlığı kadar aynı dalda mal ve hizmet veren işletmelerde mevcuttur.

Hizmet alanları farklı olan işletmelerin birbirlerine ihtiyaçları kaçınılmazdır. Karşılıklı olarak birbirlerinden faydalanabilirler.

Hizmet alanları aynı olan işletmeler ise birbirlerine rakip olmaktadır. Ekonomik yaşamda rekabet her zaman vardır. İşletmelerin yaptıkları haklı rekabet toplum yararına sonuçlar doğurur. Haklı rekabet, yasaların belirli koşullarda izin verdiği rekabettir (24). Bu şekilde hem piyasada ve hemde kaynak temininde birbirleriyle rekabet eden işletmelere rakip işletmeler denir. Yine aynı işletmeler rekabeti ortadan kaldırmak için kartel, tröst, holding gibi örgütler kurarlar. İşletmelerin kendi aralarında rekabet güçlerini ortadan kaldır-

(24) Şahin, "İş İdaresinin Temel Kavramları", 2.Fasikül a.g.e, s.117

mak, ağıariye indirmek için yaptıkları birleşmeler (kartel, tröst holding v.s.) sayesinde bu işletmeler için hammadde ve ara mamul mal temini daha ucuz ve kolay olacaktır. Bu durum üretim maliyetini azaltacaktır. Ayrıca böyle birleşmeler bu işletmelerin iç ve dış pazarlarda daha etkili olmalarını sağlayabilir. Bu birleşmelerin faydaları yanında zararlarından da söz edilebilir. Bunlar küçük işletmelerin piyasadan silinmesine neden olabilir. Çoğu işletmenin rekâbet gücünü kırabilir. Bunların sonucu olarak toplumu da ihtiyaçları açısından bir bakıma kendilerine zorunlu olarak bağlamış olmaktadır. Yukarıda açıkladığımız işletmeler arasında genelde olağan kabul edilen davranışlar yanında normal karşılanmayan davranışlarda olmaktadır. Bunun en güzel örneği haksız rekâbettir. Örneğin işletmelerin, iş merkezlerini belli bir saatte açıp kapama kurallarına uymayan bir işletme haksız rekâbet yapmış olur. Haksız rekâbet yapmış bir işletme rakip işletmelerin müşterilerini çalmış olmaktadır. Böyle durumlar karşısında haksız rekâbete uğrayan rakip işletmeler birleşerek haksız rekâbet yapan işletmeyi pışman etmeye uğraşabilirler (25).

Bu konuda işletmelerin en büyük sorumluluğu rekâbeti yasaların hoşgördüğü ölçüde belirli koşullar içerisinde yapmalarıdır. Bu herşeyden önce toplum düzeni içinde gereklidir.

Ekonomik değişkenlerlere olumlu bir uyma politikası izleyen bir işletme bu değişkenlerden olumlu bir şekilde etkilenecektir. Bu işletmelerin piyasadaki rekâbet güçleride artmaktadır. Bu durumda o işletmenin rekâbet gücü arzında meydana gelen artışa ve ürüne olan talep fazlalığına bağlıdır. Bunun dışında piyasada var olan işletmelerin sayılarının ve büyüklerinin artmasıyla da arz artar. Böyle durumlarda da piyasada ki rekâbetin şiddetleneceği kaçınılmazdır (26).

(25) a.e, s.117

(26) Kemal Tosun, "İşletme Yönetimi", Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s.449

Bu koşullarda bir işletme için yalnız kendi durumunun ekonomik değişkenlere cevap verebilecek nitelikte olması yeterli olmamaktadır. Piyasadaki işletmelerin durumları önem arz etmektedir. Bunun için işletmeler rakiplerinin durumlarında yakından izlemelidir. Ancak bu şekilde rakipleriyle ilgili birleşme anlaşma veya rekâbet etme kararlarını sağlıklı bir şekilde alabilir.

işletmelerin çoğu konulardaki sorumlulukları gibi rekâbet konusundada sorumlulukları vardır. Tam rekabet piyasasında işletmeler doğal olarak her an gl olmanın yollarını arayacaktır. Ancak önemli olan rekabetin yalnız çıkarlar doğrultusunda kıyasıya yapılmamasıdır. Bir işletmenin rakip kabul ettiği bir işletmeye yaptığı zararlar yalnız o işletme için değil, toplum içinde bir zarardır. Çünkü g kırılan bir işletmenin faaliyetlerini değerlendirememesi ülke için kaynak israfına ve maliyet kaybına neden olmaktadır. Bu konuda işletmelerin önemle üzerinde durmaları gereken husus rakipleriyle davranışlarının toplumda değer kaybı yaratıp yaratmayacağıdır. Rekabetle yaratacakları fayda diğer taraftan karşı tarafın değer kaybına değecekmidir? Bunu rakipleri için düşünmese bile toplum için düşünmelidir. Kanatımızca bir işletmenin duyabileceği en büyük sorumluluk duygusu da bu noktada kendini gösterecektir.

Kısacası rekabeti yalnız bir g olarak sorumsuzca kullanan işletmelerin kendilerine rakiplerine ve dolayısıyla ülke ekonomisine zararı kaçınılmazdır. Bir işletmenin kendi bünyesinde gereksiz üretim için fazla harcamalara girmesi rakip firmaları buna zorlaması ve toplumu gereksiz harcamalara özendirmesi ülke ekonomisinde kayıplar yaratmaktadır.

E - DEVLET KURUMLARI

Devlet kurumları düzenleyici ve denetleyici kurumlardır. Bu kuruluşlar bir işletmenin faaliyet alanını doğrudan doğruya etkileyen yönetmelik ve yasaları düzenleyen kamu kuruluşlarıdır. (27).

Genel olarak işletmelerin devletle olan çoğu resmi ilişkileri belirli sistemlere göre düzenlenmiştir. Örneğin, istihsal vergisi, kurumlar vergisi gibi işletmeleri ilgilendiren tüm vergiler yasalarla düzenlenmiştir. Devlet, işletmelerin üretimlerini hangi koşullara uyarak gerçekleştirebileceğini genel çizgileriyle ortaya koymuştur. Bu tür kısıtlamalar ve kontroller toplumun refah ve huzuru için zorunludur.

Devletin işletmelerden beklentilerini özetle şöyle sıralayabiliriz (28).

- Devlet işletmelerin istihdama katkıda bulunmasını sağlar.
- İthalat ve ihracatta ekonomi politikasına uymasını,
- Kârından bir kısmını devlete vergi olarak vermesini,
- Seferberlik gibi önemli durumlarda devletin istediği araç gereç üretmesi,

- Yasalara uygun olarak faaliyetlerini sürdürmesini ister. Aksi durumda işletmeyi teşvik etmez, cezalandırır.

Hükümetler çok eski zamanlardan beri "sosyal sorunlara" zaman zaman müdahale etmek zorunda kalmışlardır. MS. İkinci yüzyılda Roma Cumhuriyetinde Gracchi Reformları ve Elizabeth İngilteresinde "Yoksulluk Kanunları" hükümetlerin konuyla ilgisine birer örnektir.

Uzun zamandan beri hernekadar sosyal sorunlar hükümetlerin bir görevi olmuşsada son yıllara kadar herhangi bir sosyal kurum ortaya çıkmamıştır. Bu fikir 18.ci yüzyılda henüz yeni doğmuştur. İlk çalışmalar 1760 ve 1770 yıllarında başlamıştır.

(27) Öncü, a.g.e, s.63

(28) Şahin, a.g.e,s.116

1844 tarihli İngiliz fabrika kanunlarından, Bismark'ın 1880 lerdeki sosyal güvenlik yasasına kadar sosyal sorunlar hükümetler tarafından ele alınmış ve çözümlenmeye başlanmıştır. Ancak bu tür sorunlar hükümetlerinde kolaylıkla üstesinden geleceği bir nitelik taşımamaktadır (29).

Hükümetlerin üstesinden kolaylıkla gelemedikleri bu sorunlar gün geçtikçe gelişmekte ve karmaşık bir hal almaktadırlar.

Ülkemizde de devletin sosyal sorunlarla ilgili çalışmaları mevcuttur. Şöyleki;

Çevre sorunlarını tümüyle kapsayan bir yasa olmamakla beraber devlet, bazı özel durumlarda ~~konulara eğilmiştir~~. Belediyelere, 1580 sayılı Belediye yasasında çevre kirlenmesinin önlenmesiyle ilgili bazı görevler verilmiştir.

1953 sayılı Umumi Hifzisahha Kanununda, 6875 sayılı Zirai mücadele ve Zirai Karantina Kanununda, 1380 sayılı Su Ürünleri Kanununda bu tür hükümlere raslanmaktadır (30).

Tarım topraklarının tarım dışı amaçlarla kullanılmasında 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu yasasının 212.ci maddesiyle birtakım düzenlemelere bağlanmıştır.

Ancak bu yasaların pratikte uygulanıp uygulanmadıkları hususu tartışılabilir. Çünkü yasalar uyguladıkları zaman önlemler alınabilir. Ülkemizde çoğu tarım alanlarının tahrip edilerek sanayiye açılması uygulamanın yetersiz olduğuna bir örnektir. Fakat bu hükümetlerin sorunlara karşı çözüm getirmekte her zaman güçsüz kalacağını göstermez. Bugün yasalar yeterince uygulanmayabilir. Gelecek için aynı şeyleri düşünemeyiz. Çünkü bu tür sorunlar artacaktır. Sorunların ağırlığı hükümetleri çok daha etkin bir önlem için zorlayabilir. Son yıllarda çoğu ülkelerde hükümetlerin çağdaş toplumun sosyal sorunları ile etkin şekilde mücadele etmesi gittikçe güçleşmektedir.

-
- (29) Peter Drucker, "The New Meaning of corporate social Responsibility", california management review vol XXVI no92 (Winter 1984), s.64
- (30) Güner Ağarcık ve Emel Gamsız, "Endüstri Artık Sularıyla Nehirlerin Kirlenmesi", A.Ü.Z.F. Peyzaj Mimarlığı Der. Özel Sayı: 1975-1 Pey. Mim.Der.Yay. Ankara, s.59

Bunun için değişik önlemler düşünölmektedir. Hatta çoğu sosyalist ölkelerde, görevlerin hükümetler tarafından saptandığı fakat görevin fiilen yerine getirilmesinin hükümet dışı kurumlar özellikle işletmeler tarafından rekabetçi bir temel üzerinde yapılacağı koşulların sağlanması bir önlem olarak düşünölmektedir (31).

Kanaatimizce başta işletmeleri kendi sosyal sorumlulukları konusunda bilinçlendirmek gerekir. Bu da toplumun tümüneğitilmesiyle mümkündür.

Her işletme sorumluluğunu bilmelidir. Çevreye vereceğı olumlu etkilerin yanında olumsuz etkilerininde olacağını unutmamalıdır.

Bunlarla topluma yükleyeceği sorunlara karşı duyarlı olmalıdır. Böyle işletmelerin yasalara uyması daha kolay olacaktır.

Bu konuda devlet kurumlarına düşen en büyük görevde sorunlara, sorun çözölemez bir hale geldiğı zaman değıl, başlangıç safhasında müdahale ederek, yönlendirmeye çalışmaktır.

(31) Drucker, a.g.e, s.58

II- İŞLETMELERİN DOLAYLI VE GENEL ÇEVRESİ

İşletmelerin çevresi ile ilgili daha önce genel açıklamalarımızda da görüldüğü gibi, işletmelerin faaliyetlerini yerine getirebilmeleri için birtakım koşullara uymaları gerekir.

İşletmeleri dolaylı olarak etkileyen çevre toplumsal çevredir. Toplumsal olarak nitelendirdiğimiz koşullar ekonomik, kültürel, sosyal hukuki politik vs. koşullardır. (32). Bunların hepsinin ortak özelliği ise zamanla değişme ve gelişme göstermeleridir.

İşletmelerin ayrı ayrı yapı ve özelliklere sahip olmalarına rağmen ortak yanları bulundukları çevre ile çok sıkı ilişkiler halinde bulunmalarıdır. Aşağıdaki şekilde bu husus gösterilmiştir.

Şekil : 9 İş çevresinin elemanları

Kaynak :

Şekilden de görülebileceği gibi bir işletme çevresi olmadan hiçbirşey ifade etmez. Çevresiyle bütündür. İşletmelerin toplumsal çevresini oluşturan koşullardan işletmeleri en fazla etkiliyenlerini ayrı ayrı kısaca açıklamakta yarar görüyoruz. Bunlar teknoloji, ekonomik, sosyo kültürel ve uluslararası boyutlardır.

(32) Kemal Tosun, "Çevre Sorunları ve İşletme Çevre İlişkileri", İ.Ü.İş. Fak.İş.İk.Enst.Der. Yıl:4 sayı:14 (Mart 1982), s.

A- TEKNOLOJİK DEĞİŞKENLER

İnsan teknolojiyi kişisel ihtiyaçlarını gidermek için geliştirmiştir. Gerçekten de her yeni teknik insanın çoğu ihtiyacını karşılamış, onun daha iyi koşullarda yaşamasını sağlamıştır. İnsanlığın tarihini incelediğimiz zaman, insanoğlunun doğa ile olan savaşında teknolojiyi bir güç olarak kullandığını görmekteyiz.

Bir başka deyişle, insan doğa ile mücadelesinde ona egemen olmak için teknolojiyi geliştirmiştir. O halde teknolojiye, insanoğlunun doğaya uyumunu sağlayan bir öge gözüyle bakabiliriz (33).

İnsanlığın, en ilkel klân tipinden, bugün en modern millet biçimine yükselmesini sağlayan, değişme ve gelişmedir. İşte bu da teknolojiyle sağlanmıştır. Böyle bir değişme neden olan gücün toplumun ekonomik, sosyal, politik tüm yapısını etkileyeceği de kaçınılmazdır.

Teknoloji, teknolojiyi besleyerek gelişmektedir. Teknolojik yenilik makinalarla yöntemleri bütünlemek, eskileri değiştirmekten öte sosyal ve kişisel sorunlara yeni çözümler üngörmektedir.

Teknolojiyi insanın sahip olduğu tüm olanakların içinde arayabiliriz. İnsanın yaşamını sürdürürken sürekli artan ihtiyaçları için kullandığı her türlü araç, gereçte kısaca yaşamında insana hizmet veren herşeyin temelinde teknolojinin yattığını görürüz. İnsan: bu kadar güçlü kılan da yine teknolojidir.

Bütün bu açıklamalardan sonra teknoloji için şöyle bir tanım verebiliriz.

"Teknoloji üretim faaliyetlerinde bulunurken insanların kullandığı yol ve yöntemler veya insanın çevresini değiştirmek için sahip olduğu ve kullandığı tekniklerin tümüdür." (34).

Teknoloji ilk çağlarda insanlığa çok şeyler vermiş, işleri kolaylaştırıcı bir unsur olarak görülmüştür. Son yıllarda ise sınırsız bir değişme ve gelişme hızı fayda görüşünü değiştirmiştir. Bugün günümüzde her gelişme ve değişimin sonucunda kuşku bir bekleyiş vardır.

(33) Emre Kongar, "Toplumsal Değişim Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Bilgi Yayınevi, 1979, s.369

(34) Şerif Şimşek, Teknolojik Değişim ve Yönetim Sorunları A.Ü.İ.F.Yay. no:539 Erzurum, 1978, s.4

Değişmenin hızı insanları şaşkına çevirmiştir. İnsanlık çoğu değişmenin, toplumda ciddi psikolojik sorunlar yaratacağı korkusu içindedir. Son yıllarda teknolojik değişmelerin her geçen gün beşeri ilişkileri zayıflattığı gözden kaçmamaktadır.

Teknolojinin günümüzde yarattığı sorunların en önemlilerinden biriside aşırı otomasyona gidiş, insanın iş yükünü azaltarak onu in-siyatiften yoksun bırakmıştır. Halbuki insan, beynini, güç ve beceri-sini kullanarak yaptığı bir işten bulduğu tatmini hiçbirşeyden bulamaz. Bir başka ifadeyle bugün insan kendi yarattığı gücün esiri olmuştur.

İnsanoğlu teknolojinin kendine sağladığı ve sağlayacağı kazanç-ların yanında, bazı kayıplara da neden olduğunun farkındadır.

Dünyada en güçlü silahın atom bombası olmasınakarşı sonra insan-lığın yok edici amaçlar için kullanılması sonucu ne derece faydalı bir teknoloji ölçüsüdür?

İnsanlık teknolojinin getirdiği veya getireceği kazançlarla kayıpları tahmin edebiliyorken, teknolojiye neden insanca bir yön veremiyor?

Bu sorulara karşı insanoğlunun bugüne kadar sağlıklı bir çözüm getiremeyişi yine insanın yapısına bağlayabiliriz. İnsan doyumsuz bir varlık olduğu için gelişmenin sınırlarını tayin edemiyor veya gelişmeye dur diyemiyor. Ayrıca diğer varlıklardan farklı olarak insan doğaya hakim yönüyle, kazançlarını karakterinin tabii bir sonucu kayıplarını ise kabul etmeme gibi bencilce bir tutuma bürünmektedir.

Teknolojinin insanlık için getirdiklerine kısaca değindikten sonra işletmeler için teknolojik değişkenlerin önemine geçebiliriz.

İnsanlık tümünden kendini hızlı bir değişme ve gelişme içinde buluyor, ister istemez bu doğrultuda değişiyor. Tıpkı bunun gibi iş-letmelerde kendini bu değişim içinde bulacak ve değişine uymak zorunda kalacaktır.

Bir işletme yeri, terçhizatı tüm personeli ile birlikte bir toplumsal örgüt meydana getirir.

Teknolojik ilerlemeler işletmeler için yalnız vinçler, mence-
neler ve işletme şeritleri arasında yeni ilişkiler şeklinde yansımak-
la kalmayıp; yönetim, personel, işçiler, ustalar kısacası tüm çalışan-
lar arasında da yeni ilişkilerde ekki ederler. Yani işletmeler yal-
nız mal ve hizmet üreten makinalardan oluşmuş kuruluşlar değildir.
Üyelerinin işbirliğini öngören üretken ve sosyal birer sistemlerdir.
Bu nedenle işletmelerde, yalnız üretkenlik özelliği değil insanın be-
ceri ve motivasyonlarının da dikkatle incelenmesi gerekir.

İşletmelerde teknik gelişme insan faaliyetlerinin etkinliğini
arttıran bir araç olmaktadır. Yani bir teknik gelişmeyle işletmelerde
yalnız teknolojik yeniliklerden faydalanılmıyış olunmuyor. İşletmenin
tümünden değişmesinde neden olunuyor (35).

Makinalaşma ve otomasyonun insanı ağır ve tehlikeli işlerden
kurtardığı bilinen bir gerçektir. Fakat bunun yanında da çoğu kez in-
sanı gereksiz kıldığı da görülmektedir. İşletmelerin, gerek rekabet
yarışı ve gerekse azami kâr elde etme hırsı, teknikten sorumsuzca,
aşırı derecede faydalanmalarına neden olabilir. Böyle bir işletmede
kısa zamanda birtakım sorunların ortaya çıkacağı kaçınılmazdır. Örne-
ğin, aşırı otomasyonun işsizlik yaratarak çalışanları psikolojik buna-
lımlara sokması gibi (36). Bugün otomasyonun etkisi ile işletmelerin
yapısında meydana gelen değişiklikler akıl almaz bir şekilde ~~hızla~~ ~~sa-~~
manda gelişmektedir. Artık organik kuvvetlerle yürütülen faaliyetler
yerlerini mekanik üretim vasıtalarına terk etmiştir. Aşırı makinalaşma
insanlığın yaşayış tarzını ve davranışlarını da etkilemiştir.

İşletmeler herşeyden önce insanı araç olarak değil insan olarak
kabul etmeli. Teknikten de insana zarar gemeyecek ölçüde faydalanmalı-
dır. Son yıllarda çoğu işletmede görülen, işletme amaçlarının insancıl-
laştırılması çalışmalarında yatan temel amaç budur.

-
- (35) Hayri Ülgen, "İşletmenin Çevrenin Yapısına Etkisi", İ.Ü.İktisat Fak.
Der. Cilt:2 sayı:2 (Kasım 1973), s.187
(36) Adnan Gülerman, "Endüstrileşmenin İşletme İçi ve İşletme Dışı
İnsan İlişkilerine Etkisi" İzmir İk.ve İd.Bil.Fak.Der. yıl-1
sayı:1-2, (Ağustos 1983), s.68

Bu işletmenin bu konuda duyacağı en büyük sorumluluktur.

Bir işletmede kullanılan teknoloji birtakım teknik olaylar ve ilişkiler yaratır. Bir makinanın çalışması, bir işçinin bu makineyi kullanması, ham maddenin ürün haline gelmesi hepsi ayrı ayrı birer teknik olaydır. Kısacası var olan maddi varlıkların insanlar için daha faydalı bir hale getirilmesi için yapılan işlerin tümü birer teknik olaydır (37).

Bir işletmede madde ile madde arasındaki ilişkiler teknik bir nitelik taşıdıkları halde; madde ile insan arasındaki ilişkiler psiko-teknik nitelik taşımaktadır. İnsanın bir maddeyi kullanmasında psikolojik yapı ve durumunun etkisinin önemi açıktır. İşletmelerin teknikten olumlu şekilde faydalanması bu iki ayrımı yapabilmeleriyle sağlanabilir.

Günümüz işletmeleri her geçen gün büyümekte ve daha karmaşık hal almaktadır. Hergün ortaya çıkan yeni üretim ile yönetim araç ve yöntemleri daha kaliteli, daha çeşitli mal ve hizmetlerini olanağı kılmaktadır. Bu durum şu sonuçları doğurur (38).

- İşletmeler ve uluslararası rekabet artmaktadır.
- Piyasayı daha ucuz, bol, kaliteli, çeşitli ve çekici mal ve hizmet dolduracaktır.
- Artan nüfusa paralel olarak reklam ve ilânlarla tüketici kitlenin satın alma isteği kamçılanacaktır.
- Nüfusun hızla artması sonucu işsizlik artmakta, tüketici kitlenin işletmelerin istediği zaman satın alma gücüne sahip olmamasıyla talepte bir gecikme olmaktadır. Bu gecikme ise halk yığınları arasında hoşnutsuzluk yaratarak ekonomik ve siyasal dengesizliklere neden olmaktadır.
- Bu dengesizlikler işgücü sahiplerinde kendini göstermektedir. Örgütlenme gücü artan işgücü işveren karşısında pazarlık gücünün artmasıyla istediğini kabul ettirebilmektedir.

(37) Tosun, İşletme Yönetimi", a.g.e, s.346
 (38) a.e. s.459

Kısacası tüketiciler rakipler ve işgücünün pazarlık gücü artmaktadır. Bunların sonucu olarakta işletmelerin gücünü sağlayıcı önlemleri zorlaştırmakta ve yönetimi güçleşmektedir.

Bütün bu sorunlar için işletmeler sonunda teknolojik değişme ve gelişmelere ayak uydurarak birtakım önlemler alabilir.

İşletmelerin teknolojiyi kullanırken ülkenin kendi koşullarına sosyal siyasal ekonomik ve hammadde yapısına uygun olarak bir yol izlemelidir.

Tüm dünya devletlerinin çoğundada yaygın bir şekilde teknoloji transferinden söz edilir. Bu gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için gereklidir. Fakat bu durumun olumsuz yönlerinin olacağını da düşünmek gerekir. Dikkat edilmesi gereken hususteknoloji transferini uygulayacak ülkenin bunu kaldırıp kaldıramayacağıdır (39).

Bunun için her zaman kökü dışarda bir teknolojiye bağlı kalınmamalıdır. Çünkü hazır teknolojiler uzun vadede hem işletme ve hemde ülke açısından büyük kayıplar doğurabilir.

Teknikte asıl önemli olması gereken husus bilgi tekniğidir. Teknolojiyle birlikte hazır bilginin alınması durumu bu yöndeki bilimsel çalışmaları gereksiz kılacağı gibi dışardan uzman kişilere ihtiyaç hissettirecektir. Yalnız teknolojik bilgiyi alarak kendi koşullarında teknoloji üretimi daha uygundur. Ayrıca, aynı amaçlı işkollarında birden fazla teknoloji almamak ve geliştirmemek gerekir. Örneğin ülkemizde lastik sanayide birden fazla teknoloji alınmıştır. Pirelli, üniroyal, fisk gibi bunlardan pek büyük farklılık yoksa savurganlık olmaktadır.

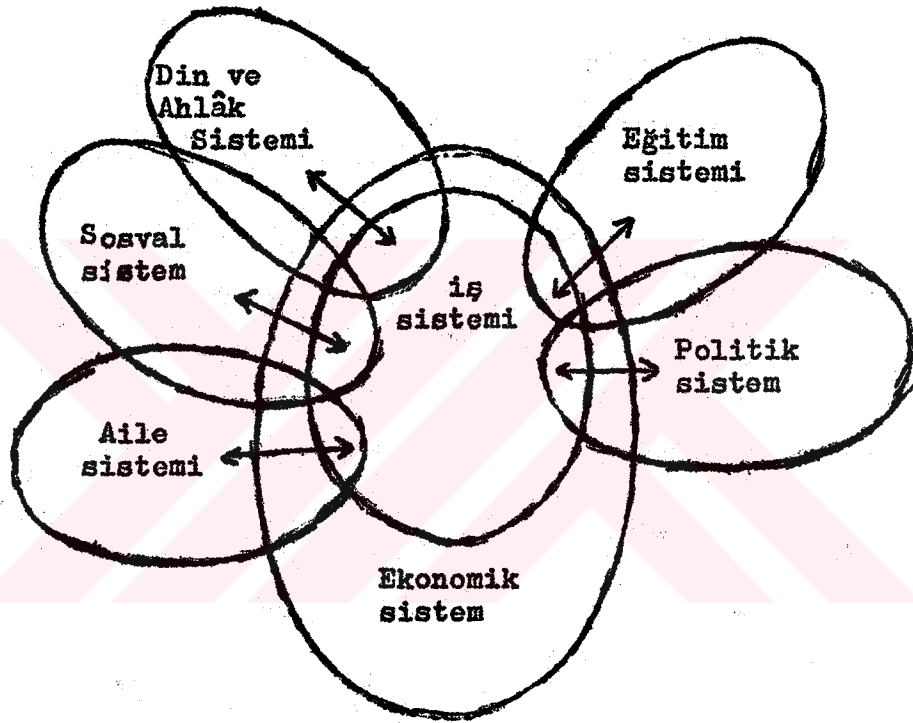
Teknolojide gereksiz patent almalarından kaçınmak gerekir. Her konuda taklitçi bir yapıyla teknoloji transferi bir ülkeyi alınan ülkeye bağlı duruma sokar. Sonuç olarak diyebilirizki işletmeler günün koşullarına uygun olarak teknolojiden faydalanmak zorundadır. Ancak bunu kendi yapısı ve ülke koşulları gözönüne alınarak, ölçüyü kaçırmadan yapmak ilerde doğabilecek sorunları açısından bir sorumluluk olmalıdır.

(39) Hysom, Bolce, a.g.e, s.399

B - EKONOMİK DEĞİŞKENLER

İşletmeler ekonomiyi oluşturan temel birimlerdir. İhtiyaçlarla hizmetler arasındaki mekanizmayı sağlayarak ekonomik sistemin en büyük kısmını oluşturur.

İşletmeler ekonomik sistemle birlikte toplumdaki diğer tüm sistemlerle sıkı ilişkiler içerisindedir. Aşağıdaki şekilde bu durum açık olarak gösterilmiştir.

Şekil : 10 Toplumdaki sistemlerin birbiri ile ilişkisi

Kaynak : Fayerweather, a.g.e, s.57

Doğal kaynaklar rekabet ilişkileri, faiz ve kâr oranları, kira ve ücret düzeyi, benzeri diğer öğelerin tümü ekonomik koşulları oluşturmaktadır. (40).

Bir işletme için mevcut olan ekonomik öğelerden bir veya birkaçı birden değişebilir.

(40) John Fayerweather, International Business Management Mc.Graw-Hill comp. Newyork 1969 s.57

Bu değişmeler işletmeler için olumlu veya olumsuz olabilir. İşletmeler ekonomik öğelerinin son durumlarını bilmek zorundadır. Böylece işletmeler yeni ekonomik koşullara göre düzenlenip işletilebilir.

Çevre koşullarındaki değişikliklerden söz ederken bunların birbirlerini etkilediklerini aralarında çok yakın ilişkinin olduğunu unutmamak gerekir. Ekonomik çevreyi incelerken bu unsuru oluşturan talep değişmeleri, konjüktür dalgalanmalar, mevsim değişmeleri, moda değişmeleri gibi değişmelerin hepsi işletmeyi etkileyecektir.

E.A.G Robinson'a göre bir işletmenin ekonomik dalgalanmalara uyumunu sağlamasında en önemli konulardan birisi talep değişmelerine cevap verebilmektir. Bunun içinde işletme yöneticisi, işletmenin dış çevresini iyi bilmelidir. Piyasa durumunu rakip firmaların durumlarını yakından takip etmelidir.

Bir işletme için en büyük risklerden biriside ekonomik kaynakların kıtlaşmasıdır. Böyle bir soruna işletmeler ancak etkin bir yönetimle karşı koyabilirler. Kıt kaynaklarını zorlayabilirler. Örnek olarak Japonya'ya verebiliriz. Ekonomik öğelerden olan toprak son derece kıttır. Fakat etkin bir yönetimle yaşam standartlarını geliştirmekten geri kalmıyor (41). Kaynakların zorlanması terimiyanlış anlaşılabilir. Bundan maksat rasyonel bir şekilde kullanılmasıdır. Yani kıt kaynaklardan en fazla verim elde ederek.

Bugün batı toplumunun ana ekonomik amacı kârlı ve verimli bir metodla kaynakları kullanarak toplumun ihtiyacı olan mal ve hizmet üretilebilmektir.

İşletmeler farklı ekonomik sistemler içinde hizmet verirler. Farklı ekonomik sistemlerdeki işletmelerin rol ve yetkilerinde de birtakım farklılıklar mevcuttur (42)

(41) Şahin, "Yönetimde Yeniden Düzenleme", a.g.e, s.28

(42) Ülgen, a.g.e, s.185

Liberal bir ekonomide işletme yöneticilerinin rolü oldukça fazladır. Kararlar çoğu kez yöneticinin insiyatifindedir. Böyle bir ekonomik sistemde piyasayı daha fazla özel işletmeler hakimdir.

Merkezi ekonomide ise asıl amaç kâr olmadığından riskten de pek söz edilemez. Yöneticilik plân ve kararların büyük bir kısmı hükûmete bağlı organlar onayından geçer.

Karma ekonomide ise işletmelerin büyümeleri ve birleşmelerinin bir sonucu olarak eksik rekabet ve monopol piyasaları ekonomik hayata hakimdir. Bununla birlikte reorganize edilerek daha verimli şekilde çalışmaya yönlendirilen iktisadi Devlet Teşekkülleri bazı sektörlerde monopoy durumunu korumuş, bazılarında ise özel işletmelere rakip olmuştur. Devlet yalnız bazı hammadde ve enerji kaynaklarını üreterek ekonomik hayata müdahale etmektedir. Bunun yanında girmedığı üretim dallarında da fiyat ve ücretleri denetler.

Farklı ekonomik sistemlerdeki bu durumlar doğal olarak işletmenin yapısını etkileyecektir.

Ekonomik gelişme fikrinin kurucularından olan Paul Holfman iş sahiplerinin serbest toplumda kendilerini nasıl koruyacaklarına değiniyor. İş sahipleri ilk etapta yeni ürün, metod ve yollarını araştırmalı. Daha sonra işletmeler ekonominin ~~durağanlığını~~ sağlamalıdır. Örneğin işsizlik konusundaki kuralların konmasında hükümetle işbirliği yaparak sağlayabilir. Son olarakta işletmeler insanlara ekonomiyi anlamalarına yardımcı olmalıdır(43).

İşletmeler hiçbir zaman, sosyal sorumluluk anlayışıyla kendi amaçlarına ters düşecek davranışlara zorlanamaz. Böyle durumlarda işletmeler kendilerini kısıtlayan şeyleri kendi amaç ve ihtiyaçlarıyla birleştirme yoluna giderler. Peter Drucker'in de ifade ettiği gibi işletmelerin asıl amaçları yaşamlarını sürdürebilmektir. Kârda işletmenin sürekli alabileceklerinin bir göstergesidir (44).

(43) Morrel Heald, "Business and society in the Twenties", The Social Responsibility of Business, The Press of case Western Reserve University cleveland/London, 1970, s.281

(44) a.e, s283

Bir Ülkenin ekonomik gelişmesinde işletmeler için genellikle bazı kriterler ileri sürerler.

Bunları üç ana başlık altında toplayabiliriz (45).

- 1- Ekonomik etkinlik
- 2- İlerleme yatırım
- 3- Büyümeye, gelişmeye katkı

İşletmelerin bu üç amaçla hem kendi ve hemde toplum amacı için çalışmış olacağına inanılır.

Ekonomik koşulları iyi değerlendiren bir işletme kendi koşullarını ve teknik olanaklarını gözönüne alarak ne derece uyması gerektiğine sağlıklı bir karar verebilir.

Sosyal sorumluluk anlayışının artarak toplumlarda yerleşmesiyle ekonomik sistemin yapısında değişmektedir. Bu konuda sosyal sorumluluk kavramının en fazla tartışıldığı ve hissedildiği Amerika toplumun da değişen ekonomik sistemin doğası ve işleyişi için çoğu sosyal bilimciler değişik tanımlama çabaları başlatmıştır.

Ghent, "Varlıklı iş adamlarının topluma hayırsever bir şekilde yaklaşmalarının nedenini işçi hareketlerinin artan gücüne ve kamu oyun-
dan gelen eleştirilere bağlamaktadır (46).

Bütün bunların arkasında yatan temel güç ise görünmeyen bir demokrasi gücü oluşturma isteğidir. Sermaye ihtiyacı hızla artan bir işletme için doğal olarak ekonomik amaçlar ön planda gelir. Ekonomi dışı amaçlar bu amaçlardan sonra gelir. Gerçektende ekonomik amaçlarına ulaşamamış bir işletmenin ekonomi dışı amaçlarından söz edilemez. Geri-
leyen bir ekonomide gerileyen işletmeler iyi bir komşu ve iyi bir işve-
ren olamayacakları gibi sosyal sorumlu bir davranışta bulunamazlar.

(45) Jarnes W.Mckie, ve Diğ. a.g.e, s.57

(46) Drucker, a.g.e, s.60

Eskiden ekonomik sisteme "halk kapitalizmi" deyimi yerleşmiş iken bugün ekonomik sistemin yeni yönleriyle çağdaş ekonomik yaşamı için en uygun bir ifade olarak "refâh kapitalizmi" deyimi kullanmaya başlanmıştır (47).

Yeni kapitalizmin en olumlu yönü "müşterek bir vicdan anlayışının" yalnız azami kârla değil toplum için yapıcı sosyal faaliyetlerle birlikte sağlanacağı inancıdır. Günümüzde de çoğu iş adamlarının hastahanelere, kütüphanelere, kolejlere vs. katkıda bulunmaları bu doğrultuda bir gelişmedir.

İş adamlarının gittikçe daha çok sosyal sorumluluk yüklenme eğilimi duymalarını Ghent, birkaçım nedenlere bağlamıştır. Bunlardan en önemlisini işçi hareketlerinin büyüyen bir güç olması korkusu ve kamu oyunundan gelen eleştiriler diye belirtmiştik. Çünkü iş adamlarının ekonomik güçlerini, otorite ve yetkilerini bu tür davranışların rahatlıkla yıkabileceğine inanmaktaydı (48).

Görülüyor ki her geçen gün işletmelerin sosyal sorumlulukları artmıştır. Buna paralel olarak işletmelerin olumlu davranışları da artmaktadır.

Fakat tüm bunlar işletmelerin temeldeki amaçlarını değiştirmez. Bunlar değişer koşullarda bir bakıma zorunlu olarak üstlenmesi gereken sorumluluklardır.

İşletmeler ilk etapta ekonomik amaçlarına ulaşmayı planlar. Daha sonra sosyal amaçları gelmektedir. Bu amaçların bir kısmıda yine ekonomik güçlerini korumak içindir.

Ekonomik gücü olmayan bir işletmenin tüm sosyal sorumluluklarını yerine getirmesinde çok daha güçtür.

(47) a.e,

(48) Drucker "The New Meaning of Corporate social Responsibility"
a.g.e, s.60

C - SİYASAL VE HUKUKİ DEĞİŞKENLER

İşletmeler, din, ahlâk, örf, adet, gelenek, gibi toplumsal ilişkileri düzenleyen kurallar yanında, tüzük ve yönetmeliklerde belirtilen hukuki kurallara da uymak zorundadır. Hukuk, zorlayıcı unsura sahip olmasıyla toplum düzenini sağlayan kuralların en önemlilerini bir araya getirir (49).

Hukuk kuralları işletmenin yönetimi ve politikası üzerinde önemli etkiler yapar. Hukuk kurallarının baskısı somut ve objektif bir etki yapar. Din, ahlâk, gelenek gibi kuralların etkisi hukuk gibi somut ve objektif değil daha çok soyut ve subjektif bir özellik gösterir. Soyut ve subjektif değerlerin gittikçe zayıflamasıyla toplum düzeninde hukusal kuralların önemi daha da artar (50).

İşletmelerin hukuk kurallarına iki şekilde uyumlarından söz edilir (51).

1- Pasif biçimde uyma : İşletmeler, iş hayatını düzenleyen kanun tüzük, yönetmelik ve bu gibi hukuksal yasalara yapı amaç ve faaliyetlerini uydurmaya çalışması pasif biçimde uyumdur.

2- Aktif biçimde uyum : İşletmelerin, çevrenin hukuksal koşulları kendi yapı ve amaçları doğrultusunda değişmeye çalışmaları aktif biçimde uyumdur.

İşletmelerin aktif biçimde hukuk kurallarına uymaları genellikle hoş karşılanmaz. Bu kuralların belli bir kişi veya grubun lehine zorlanması hukuk kurallarının herkese aynı biçimde objektif olarak uygulanması ilkesine ters düşmektedir.

İşletmelerin hukuki şekillerinin de işletmenin organizasyon yapılarında önemli etkileri vardır. Ülkemizde hukuki şekilleriyle işletmeler üç grupta incelenmektedir. Bunlar; özel işletmeler, kamu işletmeleri ve yabancı sermayeli işletmelerdir.

İşletmeler açık bir toplumda yaşarlar. Hükümetlerin de performans standartlarını artırmak için işletmeler üzerinde birtakım etkileri olmaktadır.

(49) Ülgen, a.g.e, s.191

(50) Tosun, İşletme Yönetimi, a.g.e, s.452

(51) a.e,

İşletmeler ister gönüllü ister hükümet zoruyla olsun halkın isteği doğrultusunda çalışmak zorundadır. Bu nedenle zaman zaman bir takım güçlerle de denetlenmektedirler.

Bu yasal güçlere her zaman işletmelerin faaliyetlerini sınırlayıcı bir gözle bakmak doğru değildir. Çünkü bir taraftan devlet tüketicilerinin korunması, çevre kirliliğinin önleme gibi konularda işletmelerin faaliyetlerini sınırlarken diğer taraftan kıyasıya rekabete sınırlayıcı kurallar koymakla da işletmeleri destekleyici olmaktadır.

Devlet temel yasalarla işletmenin faaliyetlerinin sınırlarını tayin ederken, bir yandan da çeşitli kurallarla (vergilendirme gibi) işletmenin yaşama ve gelişmesini tesiri altına almaktadır.

Siyasal çevre faktörlerinin en önemlilerinden birisi siyasal rejim olarak bildiğimiz devlet yönetim şeklidir (52).

Bir varlığın yaşama gelişmesi onun varlığını olumlu ve olumsuz tarzda etkileyen faktörlerin denge halinde tutulmasıyla mümkündür.

Bu şekilde işletmelerinde yaşama ve gelişmesini destekleyen güçlerin yanında tehdit eden zayıflatıcı güçler de vardır. Bu noktada işletmelerin esas görevi de olumlu ve olumsuz güçleri işletmenin yaşamasına yardım edecek şekilde düzenlemektir. Bunu yöneticiler yapar. İşte yöneticilerin bu tür davranışları siyasettir. (politika) O halde siyaset bir yönetim faaliyetidir, denebilir. Fakat yüksek derecede bir yönetim (53).

Devlet düzeyinde olan politika etkenlerinin en önemlileri siyasal rejim olarak isimlendirdiğimiz devlet yönetim biçimidir. Devlet yönetiminde yetki kaynağı, kullanılma şekilleri bakımından değişik siyasal rejimler ortaya çıkmaktadır.

Farklı siyasal rejimlerde iş hayatı ve işletmelerin yapısı da farklıdır. Örneğin, çok partili bir sistemde liberal ve ekonomik bir sistem hakim olarak işletmeler tam rekabet koşullarında faaliyettedir bulunacaktır.

(52) Ülgen, a.g.e, s.192

(53) Tosun a.g.e.s.454

Kollektivist-Komünist düzende ise merkezi bir ekonomik düzen hakim olacaktır. İşletmelerin gelişmesi için çok partili siyasal rejim daha uygundur. İş hayatı, siyasal düzen ve koşulların, yaşama ve gelişmesine uygun olmasını ister.

B Bir toplumun ekonomik, toplumsal siyasal ve askeri gücü de iş hayatının başarısına bağlıdır.

Bir toplumun siyasal amaçlarının temelinde toplum iç ve dış güveni ve huzuru yatmaktadır.

Her toplumda değişik türde ve sayısız çıkar grupları vardır. Bu çıkar grupları arasındaki ilişkelere devlet otoritesi hakem rolü oynamaktadır. İş hayatı da toplumun ekonomik gücünü elinde tuttuğu için pazarlık gücü en fazla olan bir çıkar grubudur. Pazarlık gücü oranında sorumlulukta artmaktadır. İşte siyasal baskı bu ilişkileri dengelemektedir.

Her işletme ekonomi içinde bir değer yaratır. Ekonomik sistem ne olursa olsun bu değişmez. İşletmeler yalnız kâr ve büyüme amaçlarıyla başka hiçbir sorumluluğu ve amacı yokmuş gibi davrandığı zaman toplum için önemleride kalmamaktadır. Böyle işletmelere karşı devlet otoritesi olumsuz yönlerine karşı önlem almaktadır (54).

Serbest ekonomi sisteminde hükümetlerin pazarlara etkisi ilk önceleri tekelleri kontrol etmek amacı ile yapılarak, son zamanlarda genelde tüm işletmeleri kapsar oldu. Önceleri hükümet, kurallarını ekonomi üzerinde etkin olmak için koyuyordu. Endüstrileşme ile insanlar bazı olaylardan dolayı acı çekmeye başlayınca çevre ilişkileri tüketici grubunun cesaretlenmesi gibi kurallar konmaya başladı. 1970 lerden sonra bu durum daha fazla önem kazanarak kanunlar ortaya kondu(55)

Hükümet kurallarında iki yaklaşım mevcuttur.

1- A lışıl gelmiş yaklaşım : Devlet önceleri yalnız önemleri açısından bazı endüstileri ve tekelleri kontrol için birtakım kurallar kuymuş ve yönetmiştir.

(54) Ural Sözen, "Kadrolama Personel Yönetiminde Yönetici Kararlarını Etkileyen Çevre Faktörleri", A.İ.T.İ.A.Der. Cilt 4 sayı 1 Ankara 1972 s.202

(55) Hyson, Bolce, a.g.e, s.296

2- Yeni yaklaşım : Zamanla toplumun yapısı değişmiş buna bağlı olarak sosyal sorumluluk kavramı da daha fazla önem kazanmıştır. Devlet milli kaynakların, tüketicilerin, çalışanların korunması için işletmeler üzerine birtakım yasaklar koymaya başlamıştır. Daha sonraları konulan bu yasalarında daha ziyade topluma sosyal fayda sağlayacağı düşünülmüştür. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz.

- Tüketiciyi korumak amacıyla tüketicinin kullandığı ürünü kalitesi yönünden kontrol etmesi,
- İş güvenirliliği
- Çevrenin korunması,
- İşçi - işveren ilişkileri açısından, yani personelin işverene bağlanması şekli,

Politik davranışların artmasıyla işletmelerde birtakım değişiklikler olmuştur. (Karma Ekonomi sistemde) (56),

1- İşletme yöneticileri kurumlarının gelişmesinde etkili olacağı düşüncesiyle zaman zaman daha çok tek parti için çalışma eğilimi gösterebilirler.

2- Büyük ortaklıklara karşı eğilim artmıştır. Böyle işletmelerde geliştirilen halkla ilişkiler bölümü işletmelerin hükümetle ilişkisini arttırmaya çalışmaktadır. Devlet otoritesi çoğu kez işletmeleri olumlu yönden etkileyen bir öge olmaktan ziyade emreden yasalar koyan bir öge olarak düşünülmektedir. Halbuki kanuna uygunluk ve kabul edebilirlik işletmelerin geleceğinin de olumlu yönde etkilemektedir. Her işletmenin az veya çok sosyal sorumlulukları vardır. Toplumun istediğide işletmelerin bu sorumlulukları yerine getirmeleridir. Devletin zaman zaman işletmelere yasalarla baskısı da sorumluluklarını hissettirmesi ve sorumsuzca faaliyetlerine engel olmak içindir.

Bu toplum düzeni içinde gereklidir.

D - SOSYO KÜLTÜREL DEĞİŞKENLER

Toplumdaki değişimin hızı akıl almaz bir düzeydedir. Günümüz toplumuna, geçici ürünlerin geçici yöntemlerle geçici ihtiyaçlar için üretildiği bir toplum gözüyle bakabiliriz. Böyle bir toplumda kısa zamanda tercihlerin, ürünlerin ve markaların sayılmasının artacağı ve değişeceği kaçınılmazdır. Ayrıca hızlı üretimden dolayı uzun zaman kullanabilme özelliğide kaybolmaktadır. Böyle bir ortamda ise işletmelerin topluma karşı sorumlulukları da kısa zamanda artmakta ve değişmektedir. Aksi durumda işletmelerin geleceğe güvenle bakmalarından söz edilemez. İşletmelerin amaçlarına ulaşmaları halkın desteği isteği ve amacına ulaşmasıyla mümkün olacaktır.

Bunun sonucu olarak işletmelerin amaçlarına ulaşacağı yolda toplumun amaçları doğrultusunda olmaktadır.

İşletmelerin yalnız kendi bünyelerinden kaynaklanan sorunlara çözüm getirmeleri ve yalnız kendilerinin uygun gördüğü şeyi yapabilmeleri çağı geçmiştir. Toplumun beklentileri her geçen gün daha fazla önem arz etmektedir. Bunun için işletmeler toplumsal değişkenleri yakından izlemeli ve değerlendirmelidir.

Bir toplumda sosyo kültürel biçimi oluşturan birtakım değişkenler vardır. Bu değişkenler işletmeler tarafından olumlu bir şekilde değerlendirilmediği zaman işletmenin örgütsel bütünlüğünü bozabilir. Dolayısıyla toplumsal çöküntülere neden olabilir. Bu değişkenlerden en önemlileri şunlardır (57).

1- Aile sistemi; geleneksel ve modern aile yapısı işletmelerin örgütsel yapısının oluşması ve ekonomik gelişmede önemli rol oynar. Örneğin, Japonya'da geleneksel aile yapısı korunmuş, işletmelerin sosyal bünyesi de bu aile sisteminden etkilenmiştir. İşletmede görev alan birey ilişkilerini aile ilişkilerine özdeş olarak düzenler.

2- Din ve ahlakî değerler; Din ve ahlakî değerler herşeyden önce insan ilişkilerini düzenlemede etkili değerlerdir. Bu değerler aynı zamanda ekonomik ilişkiler sistemini düzenleyerek örgütsel ilişkileri belirler.

(57) Kemal Tosun, "Türkiyede Yönetim Sorunlarına Giriş", I.Ü.İ.F.İ.İ.Ens. Yönetim Der. sayı 9 (Kasım 1978), s.35

Topmumsal değerlerden, eğitim, doğum oranı toplumsal kurumlar işletmeleri en fazla etkileyen öğelerdir. Bu öğeler doğrudan doğruya satışları ve kârı etkilemektedir. İşletmeler içinde bulunduğu toplumun ihtiyaçlarını çok iyi bilmelidir. Buna karşılık kendini bu ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirmeli veya toplumu etkilemeye çalışmalıdır (58).

İşletmelere toplum olarak milli refâhı yaratan makinalar gözüy-
le bakabiliriz. Bu düşüneyle toplumda işletmelere karşı sorumlulukla-
rı hatırlatılmaktadır.

Günümüz toplumu işletmelerden çok daha fazla şeyler beklemek-
tedir. Eskiye nazaran daha eğitimli ve gelişmiş olan toplum, istekleri
yanında işletmeleri rahatlıkla eleştirebilmekte ve işletmelerin toplum-
da fayda yaratıp yaratmadığını da değerlendirebilmektedir.

En önemlisi işletmelerin olumsuz etkilerini görebilmekte bunlara
özüm getirmeleri için zaman zaman işletmelere baskı yapabilmektedir.

İlk ağlarda işletmelerin verdiği her ürün ve hizmeti olumlu ve
olumsuz etkilerini düşünmeden kabul eden toplum bugün bu özelliğini
kaybetmiştir. İşletmelerin her faaliyeti topluma bir fayda sağlar dü-
şüncesi kaybolmuştur. Bugünün insanı günün koşullarında işletmelerin
topluma ne şekilde faydalı alabileceklerini düşünmektedir. İşletmelerde
bunu beklemektedir.

Her toplumda sosyal baskı söz konusudur. Sosyal baskı kanunlar
kadar etkilidir. İşletmelerde tıpkı insanlar gibi toplumun sosyal bas-
kısını üzerlerinde hissederler. Toplumun değerlerini, kültürel yapısı-
nı hiçe sayamazlar. Çünkü toplum isterse işletmelere karşı gücünü
kullanabilir.

İşletmeler topluma istediklerini verebilmenin yanında toplumun
sosyo-kültürel yönden gelişmesine de katkıda bulunabilirler. Bunu top-
lumun zorlaması olmadan bizzat yapan işletmelerin gerçek anlamda sosyal
sorumluluk duygusu taşıdıklarını söylelebiliriz.

(58) şahin, "Yönetimde Yeniden Düzenleme", a.g.e, s.28

Toplumsaldeğişmenin her zaman işletmeleri olumlu yönde yönlendireceği söylenemez. Çoğu kez toplumdaki sosyo-kültürel değişmelerin işletmeleri gereksiz üretime sürüklediği de görülmektedir. Bu durum ayrıca ülke kaynaklarının gereğinden fazla kullanılması sorununu da yaratmaktadır.

Toplumun bu olumsuz yanlarının yanında çok daha fazla olumlu gelişmeler gösterdiği de bilinmektedir. Daha bilinçli daha kültürlü bir toplum olarak bugünün insanları işletmelerden gerçek anlamda sosyal sorumlu davranışlar beklemektedir. Çevre kirliliği, kaynakların etkin kullanımı, tüketici korunması, ürün emniyeti, iş güvenliği gibi konularda toplumun beklentileri sosyo-kültürel yönden gelişmenin sonucudur.

E - ULUSLARARASI BOYUTLAR

İşletmeleri yalnız belli bir bölge içinde faaliyetlerini sürdüren kuruluşlar olarak düşünmek hatalıdır. Bir işletmenin hizmeti tüm ülkeler için geçerli olmalıdır. Gerçekten de artık bir işletmenin verdiği ürün dünyanın her yerinde biliniyor, görülüyor ve isteniyor. Bu nedenlerle işletmeler yalnız ulusal bir çevreden değil uluslararası çevreden de etkilenmekte ve faaliyetleriyle de bu boyutlarda etkiler yaratmaktadırlar.

Birleşmiş Milletler Konferansı Genel Sekreteri, Maurice F. Strong'ın çevresel sorunlar adlı konferansında, Dünyadaki tarımsal arazilerde kullanılan DDT nin Güney Kutbunun pehguenlerinde birikmesinde balıklardaki civa miktarında kadar çevre kirliliğine neden olduğunu söylemiş, bunun içinde uluslararası bir seviyede çevrenin doğal kapasitesinin iyi kullanılması gerektiğini ileri sürmüştür (59).

(59) Larry E. Ruff "Çevre Kirlenmesinin Ekonomik Anlamı", i.i.F.i.
İk. Ens. Yönetim Der. Yıl:2 Sayı:8 s.34

Bu örnek açıklamadan da görüldüğü gibi sorunların birbirine zincirleme bağlı olduğu bir dünyadayız. O halde çözümlerde yalnız belli bir çevre için değildir.

İşletmelerde dünyaya açık birer kuruluş olarak tüm insanlığı etkileyecektir. Bu nedenle duyacakları sorumluluk ta tüm insanlık için olacaktır.

Uluslararası bir çevrede hizmet veren işletmeler ülkeler açısından da büyük önem arzeder. Bunlar her ülke için dışa açılma politikasında gereklidir. Fakat dikkat edilmeli gereken çok önemli birkaç husus vardır. Bunları bilmek ve yerine getirmek her işletmenin görevi olmalıdır. Bu tür işletmeler herşeyden önce kendini tüm insanlık için sosyal sorumlu saymalıdır. Ayrıca ülkeler arası ilişkilere saygılı bir şekilde hizmet vermesi gerekir. Dütün bunların yanında faaliyet sahası genişleyen işletmeler için risklerde artacaktır. Bunun içinde şu hususlara dikkat etmesi gerekir (60).

- İşletmeler dış ekonomi politikasını iyi bilmeli,
- Uluslararası rekâbetin gidişini iyi izlemeli
- İşletmeler bilgi ihtiyacı için gelişmiş ülkelerin ekonomi ve işletmeye ilişkin yayınlarını takip etmeleri gerekir.

Ülkemiz geliştirmekte olan bir ülke olarak dışa açılma politikasına ağırlık vermek durumundadır. Bu sorunların hepsi ülkemiz içinde geçerlidir. Ayrıca işletmeler ilk önce hangi faaliyet sahasında ne ölçüde dışa açılacağına karar vermelidir.

Bu amaçla birlikte topluma sosyal faydayı da amaçlamalıdır. Faaliyetlerinin olumlu ve olumsuz etkilerinin neler olabileceğini düşünmelidir.

(60) Şahin, "İş İdaresinin Temel Kavramları", 2.Fasikül A,g,e, s.120 .

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖRGÜT VE YÖNETİM KURUMLARINDA SOSYAL SORUMLULUK

Bir işletme üç öğeden oluşur. Bunlar; bireyler, işler ve yöneticiler.

İşletmelerde bireylerin, işletmede yaptıkları amaçlı eylemler "işlerdir". Söz konusu bireylerin ve işlerin işletmenin gerçek amacı doğrultusunda planlanması, örgütlenmesi, yürütülmesi ve denetlenmesi ise "yönetim" dir (1). Bunu uygulayan yöneticidir.

Görülüyor ki, işletmelerde en etkin görev yöneticilerdedir. Gerçek amaca ulaşmak yönetim işlevinin başarısına bağlıdır.

Etkin bir yönetim, işletme otoritesi, sorumluluğu ve gerekli işletme tecrübesiyle sonuçlanır (2). Bu da, tüm ortakların her kademede çalışanların ayrı ayrı yetki ve sorumlulukları ile sağlanabilir.

Yönetim işlevi her zaman aynı koşullar içinde yürümez.

Her yönetici ve iş sahibi kendini ve işini ilerdeki değişiklik için hazırlamak zorundadır. Bunun için de gelecek hakkında tahminler yürütmek durumundadır. Bu işin hiçte kolay olmadığı herkes tarafından tahmin edilebilir (3).

İş sahipleri ve yöneticilerin kapasitelerini olumlu yönde kullanmaları gerekir. Çünkü kararları tüm toplumu etkileyecektir. Olumlu kararlar, yöneticilerin geleceğe bakış açıları ve koşulları iyi değerlendirebilmeleriyle sağlanabilir.

Niçin yöneticiler gelecekte bir yön seçmek için böyle tahmin yürütmelere ihtiyaç hissederler? Bu soruya şöyle cevap verebiliriz: Toplum hızla değişiyor. İşletmeler varlıklarını sürdürebilmek için kendilerini geleceğe hazırlamalıdır. Bunun için yönetim işleviyle ilgili görüşlerde bir takım değişiklikler gerekecektir.

-
- (1) Mehmet Şahin, İş İdaresinin Temel Kavramları, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi yayını, No: 4, Fasikül: 3, s.286.
 - (2) Michael P.Gendron, "The Decision Pyramid: A Management Concept", Managerial Planning, Vol: 32, No: 4, Planning Executives Institute, 1984, s.29.
 - (3) Ernest Dale, Reading in Management, Land Marks and New Frontiers, New York, McGraw-Hill Book Comp., 1965, s.541.

XX. yüzyılda istihsal artmış, işletmeler büyümüş, bütün bu gelişmelere paralel olarak halk da iş hakkında daha fazla bilgi sahibi olmuştur. Halk iş sorunlarıyla yakından ilgilenmeye başlayarak istekleri her geçen gün artmıştır. Ayrıca zaman zaman işletmelerin faaliyetlerini de eleştirmeye başlamıştır. Durum böyle iken eskiden dışardaki kontrolden uzak bir şekilde faaliyetlerini yürüten işletmeler artık dış baskıyı hissetmeye başladılar. Dolayısıyla eskinin pek fazla yetenekli yönetici istemeyen yönetimin rolünde de birtakım değişikliklere ihtiyaç hissedildi (4).

İşletmelerde ilk kuruldukları yıllardaki gibi yalnız ekonomik amaçlar için kâr elde etmek hedefleri zamanla yetersiz kalmaya başladı. Ekonomik hedeflerin, pazarların bölüştürülmesi ve genişlemesi fazla verimlilik, düşük fiyatlar, sosyal hedeflerle tamamlanma zorunluluğu işletmelerin daha fazla sorumluluk duymasını gerektirmiştir. Buna bağlı olarak yönetim işlevinde de bazı farklı görüşler gelişmeye başlamıştır (5).

İşletmelerin sosyal sorumlulukları konusunda yönetim işlevindeki görüş farklılıklarıyla önceleri üç ayrı yaklaşım ileri sürülmüştü. Bunlar; (6)

I - Yönetim sorumluluğu, ortakların kârını maksimum seviyeye çıkarmaktır. Bu yaklaşım klâsik ekonomi okulu tarafından kabul edilmektedir.

II - İşletmelerin sosyal sorumluluğu, yöneticinin kişisel değerlerinin bir yansımasıdır. Yani işletmenin sosyal sorumluluğu yöneticinin sosyal sorumluluğu olarak ortaya çıkıyor.

III- Sosyal sorumluluk, konuya sosyal sorunlarla yaklaşmayı gerektirir. Bu yaklaşım Modern yaklaşım olmaktadır.

-
- (4) W. Warnen Hayne, Joseph L. Massie, Mare J. Wallace Jr, Management: analysis, concepts and cases, Prentice-Hall, Inc Newjersey 1975 s.556.
- (5) Rosemary Stewart, Management series, Pan Book Ltd, London, 1967 s.139.
- (6) R. Joseph Monsen, Business and the Changing Environment, Mc.Graw, Hill Book com, 1973 s.105.

Burada II.nci görüş olarak ileri sürülen düşünce tarzı genellikle geleneksel yaklaşım (klâsik görüş) ile birlikte ele alınmaktadır.

İşletmelerin sosyal sorumluluklarının değişmesini zorlayan nedenler aynı zamanda yönetimin rolünün değişmesini de zorunlu kılmıştır. Böylece sosyal sorumluluk konusundaki değişme ve gelişmeler yöneticilikte de kendini göstermiştir.

İşletmelerin sosyal sorumlulukları konusunda genel olarak iki yaklaşımdan söz edilir.

I - Klâsik Görüş (Geleneksel Yaklaşım)

II- Modern Görüş

Bunlardan ilki, (ki bu yönetimde klâsik sosyal sorumluluk anlayışını yansıtır). Kârlılıkla sosyal sorumluluğu aşağı yukarı özdeş olarak görmekte ve kâr eden işletme temelde sosyal sorumluluk işlevini yerine getirdiği sonucuna varmaktadır.

İkincisi ise, sosyal sorumluluğa sosyal sorunlarla yaklaşmaktadır.

Şimdi bu yaklaşımları daha yakından görmeye çalışalım.

I - KLASİK GÖRÜŞ (GELENEKSEL YAKLAŞIM)

Adam Smith'le başlayan ve Milton Freidman tarafından günümüzde sürdürülen geleneksel yaklaşım; işletmelerin mevcut bulunan hukûki ve ahlâki düzen içerisinde mümkün olan azami kârı gerçekleştirmeye çalışarak topluma en iyi hizmeti verdiğini savunur.

Günümüzde bu görüşün önde gelen savunucusu Milton Freidman olarak kabul edilir. Freidman "İşletmelerin yalnız bir sorumluluğu vardır. O da işletmenin kârını maksimize etmektir" (6).

Bu görüşe göre işletmelerin kârını dağıtmayıp; iç finansmanda kullanarak gelirleri arttırmak amaçlanır. Böylece yeni yatırımlar ortaya çıkabilir. Bu da toplumun refahını arttırır. Yeni mal üretimi sağlar.

(6) Kerry S.Cooper ve Miltchell H.Raiborn (çev. Nur Erengüç)
"Şirket sosyal sorumluluğunun Muhasebesi" Adana İ.T.İ.A.
Der. sayı.(6. Mart 1977) s.234.

Bu durum kâr amacı güden işletmelerin topluma en büyük katkısıdır. Aksi takdirde sosyal sorumluluk amacıyla bazı toplumsal projelere (kirlilik için bacalara filtre takılması gibi) ödenen miktar gelirleri azaltacak böylece işletmelerin ekonomiye katkılarının azalmasına neden olacaktır (7).

Geleneksel yaklaşımda sosyal sorunlarla doğrudan ilgilenilmez. Bunlar, iş adamları tarafından insalcıl olmayan pazar mekanizmasının otomatik veya doğal çözümüne bırakılır. Pazar mekanizmasıyla sosyal sorunların çözülmesine yalnız kanuni yollarla müdahale edilebilir. Bu yaklaşımda birtakım işler kiralaan gruplar tarafından yürütülür. Söz konusu grup üyelerinin yetenekleri de, iş için en uygun olanıdır diye düşünülür. Bunlar yaptıkları iş karşılığında maaşla ödüllendirilirler (8)

Maksimum kârı sağlamak isteyen bir işletme tam rekabet piyasası güçlerinin işleyişinin yardımıyla denebilir ki, görünmeyen bir el tarafından topluma hizmet işlevini de yerine getirmiş olacaktır. Bu görüşün mantığıyla bu düşünce tarzı tartışma götürmeyebilir. Ancak bu tip varsayımlara dayalı bir iktisadi evrenin hiçbir zaman mevcut olmadığını ve gelecekte de olmayacağını düşünmek gerekir.

Kârın temel amaç olduğu ve işletme faaliyetlerinin piyasa tarafından yönetildiği bir düzende işletmeler kısa zamanda amaçlarına ulaşamamaları gibi bir riskle karşılaşabilirler. XVIII. yüzyılda bu görüşle küçük işlerde kısa vâdeli kârlar amaçlanırdı. Kassa vâdeli kârın anahtarı ise toplumun ihtiyacı olan malın üretimiyile sağlanmaktaydı. Bu düşünce tarzı dar bir çevrede, toplumun ihtiyaçlarının fazla çeşit arz etmediği, bilinen belli birkaç ihtiyaç için üretimle mümkün olabilir. Fakat bu görüşün her zaman için geçerliliğinden söz edilemez. İhtiyaçların arttığı ve kısa zamanda belirlenemediği bir toplum için aynı şeyi düşünmek pek akıllıca olmaz.

(7) Mehmet Şahin, "İşletme Yönetimi ve Sosyal Sorumluluk Kavramı" Eskişehir Anadolu Ün. İk.ve İd.Bil.Fak.Der.Cilt:2 sayı(1 Ocak 1984) s.56.

(8) R.Joseph Monsen, a.g.e, s.105.

Yukardaki anlayışta kısa vadeli kârlarla sosyal sorumluluk tek ve aynı şey olmaktadır. Yani bir işletme kısa vâdede istediği kârı elde edebiliyorsa; ortaklarına karşı sorumluluğunu da yerine getiriyor demektir. Halbuki bu açıklamalardan anlaşılabileceği gibi bu tür bir sosyal sorumluluk anlayışı gerçek anlamda çağdaş sosyal sorumluluğu yansıtmamaktadır. Çünkü elde edilen fayda yalnız işletme yöneticileri ve ortakları için kâr sağlamaktadır. Topluma yapılan hiçbir sosyal fayda söz konusu değildir. Kâr için, ürettiğini satmak zorundadır. Ekonomik bir fayda yaratıyor olabilir, Fakat bu görüşlerle gerçek anlamda sosyal fayda yaratılmaz.

Klasik görüşle ekonomik fayda yarattıklarını düşünenler şu fikirleri ileri sürerler (9).

1- Kârın en yüksek düzeye çıkarılması, toplum kaynaklarının en iyi şekilde kullanımını ifade eder.

2- Ekonomik birer birim olan işletmeler sosyal amaçları sağlayan kurumlar olarak düşünülmez.

3- İşletmeler yeterince güçlü kuruluşlardır. İnsanların hayatına, değer yargılarına ve sosyal gücüne yeterince hükmetmektedirler. Bu yüzden daha fazla güç vermemelidir.

4- Özel kesimde yöneticiler devlet otoriteleri tarafından başa getirilmedikleri için yönetimlerinden dolayı bizzat devlete ve halka hesap vermek zorunda değildirler.

İleri sürülen bu fikirlerden şu sonuç çıkabilir. Klâsik görüşün temsilcileri yalnızca kâr etmeyi amaçlamakta ve dolayısıyla işletmelerin temelde topluma yararlı mal ve hizmet vermeleri gerektiği görüşünü bir yana itmektedirler. Çünkü herşey işletmenin inisiyatifinde düşünülmüş, insana, dolayısıyla toplum değerlerine hiç önem verilmemiştir. Oysa bu düşünce sahiplerinin benimsediği ekonomik düzende herşey ve işletmelerin üretimleri, hizmetleri de toplum içindir.

(9) Robert Kreitner, Management, Houghton Mifflin Com. Printed in the U.S.A. 1983 s.583.

Dolayısıyla toplum dilediği sürece işletmeler varlıklarını sürdürebilirler. İşletmeler zaman zaman toplumu etkileyebilirler. Ancak bunun her zaman için geçerli olacağını düşünmek yanlış olur.

II - MODERN YAKLAŞIM

Klâsik görüşün aksine Modern yönetim anlayışında kâr asıl amaç için bir araç olmaktadır (10).

Bu görüşün savunucuları arasında Peter Drucker'i, Adolp Berle'yi, John Maurice Clark'ı, Robin Morris'i ve John Kenneth Galbraith'i sayabiliriz.

Konuya modern görüşle yaklaşanlar işletmelerin örgütsel amaçları dışında toplumsal amaçlarının da olabileceğini ve bu ikincilerin en az birinciler kadar önemli olduklarını savunurlar. Böyle düşünenlere göre, bir işletme; zararlı artıklarını temizleme, çalışanlarını eğitme, onların ekonomik durumlarını iyileştirme, istihdam yaratma, toplumsal refâhı yükseltme çabaları içinde bulunmalı ve bu gibi sorunlarla ilgilenmelidir (11).

Son zamanlarda artan çevre kirliliğiyle mücadele gereği, enerji kıtlığının üstesinden gelme çabaları gibi hususlar bu görüşün haklılığını büyük ölçüde destekler nitelikte ortaya çıkmaktadır.

Gerçek anlamda sosyal sorumluluğunu müdrük bir işletme yöneticisi şuna inanır: Bir işletmenin etrafındaki dünya, işletme ve işletme kârından daha önemlidir. Bu görüşle sosyal sorumluluğa sosyal sorunlarla yaklaşıyor. Zamanla tüketiciler, kamu oyu veya her ikisi birlikte işletmeleri yalnız kendi koşullarıyla değil dış çevre koşullarınada gözönüne alarak karar almaya zorluyor. Bu düşünce tarzıyla işletmeler kısa vadeli kârlar pahasına karar alarak ayrıca topluma vereceği hizmeti amaç edinecektir.

Hızlı nüfus artışı ve nüfusun büyük bir kısmının değerlerinin değişmesi kârın ve ekonomik gelişmenin çevrenin iyileştirilmesinden daha sonra gelmesi gerektiği düşüncesini güçlendirmiştir.

(10) Kerry S.Cooper ve Mitchell H.Raiborn (çev.Nur Erengüç)
a.g.e, s.236

(11) Mehmet Şahin, a.g.e, s.56.

Eskiden yönetim sorumluluğunun yalnızca ortaklarına karşı olması gerektiğine inanılırdı. Zamanla çevre sağlığı, ürün emniyeti gibi hususlarda daha fazla tepkiler görülmüştür. Hatta işletmelerin toplumun istekleri doğrultusunda çalışmalarına karşı tepkiler başlamıştır. Bu tepkiler toplum tarafından olduğu gibi hükümetlerin zorlaması şeklinde de olmaktadır (12).

Modern yaklaşıma bir bakıma sosyo-ekonomik görüşte diyebiliriz. Çünkü bu görüşe göre, işletmenin amacı toplumun yaşam düzeyini yükseltirken aynı zamanda kâr elde etmek olmalı, şeklinde ortaya konmaktadır.

Bu düşünce sahiplerine göre, işletmeler toplumun beklentilerine cevap vermek zorundadır. İnsanlara iyi, temiz, güvenilir ve ucuz ürünler verebilmelidirler.

Bunları yapabiliyorlarsa sosyal sorumluluklarını yerine getirmeye çalışıyorlar demektir. İşletmeleri birer sosyo-ekonomik kuruluşlar olarak düşünenlerin bu kuruluşların sosyal sorumluluklarına ilişkin görüşlerini içeren 4 temel nokta şöyle özetlenebilir (13)

1- İşletmeler toplumsal yaşamın ayrılmaz unsurlarıdır. Bu nedenle toplumdaki sorunların birer parçası ve bu sorunların çözümünde ayrılmaz parçalarını oluştururlar.

2- İşletmeler genellikle karmaşık toplumsal sorunları ele alacak kaynaklara sahiptirler. Fakat şunu belirtmekte fayda görüyoruz Toplumun yardımı olmadan kendileri bu kaynakların tümünü sağlayamazlar. Bunlar, ancak toplumun sağlayacağı parasal, teknik ve yönetim kaynaklarına dayanarak yine toplumun sorunlarını çözebilirler.

3- İşletmeler için gelişmiş iyi bir toplum iyi bir çevredir. İşletmeler bugünün toplumuna yatırım yaparak yarının uzun vâdeli kârını elde edebilirler.

4- İşletmeler gönüllü olarak kendiliklerinden yapmayacakları bazı şeyleri hükümetlerin yasal zorlamalarıyla (çevre sağlığı kontrolü, eşit işe eşit ücret politikası gibi) yapmak durumunda kalabilirler.

(12) R. Joseph Monsen, a.g.e, s.107.

(13) Robert Kreitner, a.g.e, s.582.

Günümüzde işletmeler, toplumun dışında ondan soyutlanmış olarak faaliyet gösteren birer ünite olmaktan çıkmıştır. Tersine günümüzde işletmeler toplum politikasının birer parçası veya onun gibi düşünülmektedir. Bu nedenle işletme yöneticileri toplum politikası konusu ve bununla ilgili sorunları bilmek zorundadır. İşletmelerin bu sorunlarının çözümüne ciddi birer sorun halini almadan yaklaşımları en uygun yoldur.

Günümüz işletmeleri teknolojik, toplumsal, siyasal moral değişikliklerini dikkate alarak hareket etmek, durumundadırlar. Çünkü, günümüzde yönettiği yada sahibi olduğu işletmenin amacını yalnızca kâr peşinde olmak ve bunu en yüksek düzeye çıkarmakla sınırlayan hiçbir iş önderi kalmamıştır. Diyebiliriz ki, kendi hareketlerine olan sosyal tepkileri görmeyi ihmal eden iş sahiplerinin kâr elde etmesi uzun sürmez. Aşağı yukarı son 30 yılda işletmeler toplumun beklentilerine ve şikayetlerine daha fazla duyarlılık gösterir hale gelmişlerdir.

Bugünün yöneticileri hem toplumun hemde kendi örgütlerinin yararına çalışmayı hedef almaktadırlar. Kendilerini toplumsal, personel ve işletme değerlerine karşı daha sorumlu saymaktadırlar. İşletmeyi oluşturan çevre ve diğer birimlerle nasıl uyum sağlayacağını öğrenmeye çalışmaktadırlar.

Eskinin alışlagelmiş iş ilişkileri günümüz iş ortamı için artık geçerli değildir. Toplum bu gereği sürekli olarak belirtmektedir. Hükümet te koyduğu kurallarla bu duyguyu güçlendirmeyi amaçlamaktadır. İşletmelerin iş dünyası geliştikçe zamanla iş ahlâkındaki değişmelere gereken duyarlılığın gösterilmesi ciddi sorun halinde ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, çağdaş yöneticiler, yeni ahlâkı değerler koyarken veya bulunan standartları uygularken daha dikkatli olmak zorundadırlar. Mükümet sınırlamalarını ve toplum değerlerini her an gözönünde bulundurmak durumundadırlar (14).

(14) John L.Hyson, William J.Bolce, Business and Its Environment, West publishing com. United States, 1983, s.7.

Eskiden yalnız ortaklarına karşı olan yönetim sorumluluğunun bugün tamamen değiştiğini, değişik konularda kendini gösterdiğini söylemiştik.

XX. yüzyılda, işçiler, sendikaların yardımıyla iş çevrelerinin işçilere karşı olan sorumluluklarını yerine getirmeye zorlayan bir dizi mücadele vermiş ve bu alanlarda da başarı sağlamışlardır(15).

Görülüyor ki işletmeler günümüzde tamamen farklı bir sorumluluk anlayışına sahiptirler. Buna paralel olarak yönetim işlevi de zorunlu olarak yön değiştirmiştir. Yöneticiler çalışanlarına olduğu kadar çevrelerine karşı da sorumlu davranmaya başlamışlardır.

Sosyal çevre, nükleer silahlara karşı çıkma ve insan görüşünün değişmesi gibi sorunlarla ilgili çalışmalar, sosyal çevrenin değiştiğini gösterir. İşletmeler de artık bu sorunlara karşı kayıtsız kalamazlar. İşletme, böyle bir sosyal çevre içinde faaliyet veren bir kuruluş olduğundan sorumlulukları da bu doğrultuda olacaktır.

Günümüzün bazı işletmeleri topluma çıkar sağlayan her faaliyeti sosyal sorumluluk kavramı içine alırlar, verimli mal ve hizmet üretiminin yeterli olacağını düşünürler. Halbuki bu görüşler günümüzde geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Çünkü, artık toplum da sosyal sorumluluk kavramının neleri içereceğinin bilincindedir. Kamu zorlamasıyla yapılan faaliyetler bir işletmenin sosyal sorumluluk taşıdığını ve bu bilince sahip olduğunu göstermez. Bunlar yasal gereklerin yerine getirilmesinin sonuçlarıdır. Önemli olan işletmelerin bunları kendiliklerinden ve bizzat sorumluluk duygusu içinde hareket ederek yapmalarıdır. Ayrıca yasalarla tamamen yaptırılmıyacak sosyal sorumluluklar da mevcuttur. Örneğin, çevrenin iyileştirilmesi ve güzelleştirilmesi, sakat gruplarına yardım, tüketicileri düşünmek özel yaşamın gizliliğini korumak gibi. Bunlar kısmen hissettirilebilir. Yasalarla tamamen yönlendirilemez.

Ayrıca klasik görüşte ileri sürülen, işletmelerin ekonomik güçleriyle zenginlik yaratarak toplum refâhına katkıda bulunabilecekleri hususu bugün içinde geçerlidir.

(15) R.Jaseph Monsen, a.g.e, s.107.

Bu durum her zaman için geçerli olacaktır. Çünkü işletmeler ekonomik güçleriyle yalnız topluma değil aynı zamanda ülke ekonomisine de katkıda bulunabilirler. Ekonomik amaçlarına ulaşmamış bir işletmenin ekonomi dışı amaçlarına ulaşabileceğini düşünmek güçtür. Doğaldır ki işletmeler önce yaşayabilmek için kendi amaçlarını ön planda tutarlar. Bunu yaparken de topluma bir fayda yaratmaları yeterli görülebilir. Hiçbir işletme düşünülemez ki, kendi çıkarlarını düşünmesin.

Kanaatimizce, bu görüşte asıl eleştirilecek husus tek amacın kâr elde edilmesi ve bunun yeterli kabul edilmesidir. Ayrıca ileri sürükleri görüşün her zaman geçerli olabileceği savunmaları yanlıştır. Değişen koşulları düşünmemeleri büyük eksikliktir. Bu görüşler zamanla artarak, gelişerek geçerliliğini koruyabilir. Çünkü koşullar değiştikçe yetersiz kalacaktır. Bu nedenle her zaman, her yerde, yeterli ve tek amaç düşüncesi yanlıştır.

III - DEĞERLENDİRME

Klasik görüş temsilcileri işletmelerin asıl amaçlarının kâr olduğu naktasından yola çıkarlar. Bu amacı gerçekleştirebilen işletmelerin sorumluluklarını yerine getirebileceklerine inanırlar. Çünkü bu görüşte savunulan sosyal sorumluluk duygusunun temelinde işletmelerin toplum refahına katkılarının, zenginlik yaratarak ve bu yolla ekonomik güçlerini arttırarak yerine getireceği inancı yatmaktadır. Yönetim felsefesi de bunu destekler niteliktedir. Hatta işçi çalıştırarak, belli bir mal üreterek, yasalarla konulan vergileri ödeyerek vs. topluma karşı görevlerini de yaptıklarına inanırlar.

Bu görüşler ileri sürüldüğü çağlarda geçerli ve yeterli kabul edilebilirdi. O tarihlerde toplumun istekleri fazla olmadığı gibi çeşitlilikte arzetmiyordu. Bunun için insan isteklerinin tahmin edilebilmeleri daha kolaydı. İşletmelerin topluma yapacağı fayda da mal ve hizmet üreterek yerine getirilebilirdi. İşletmelerin asıl amaçlarında böyle görülüüyordu. Bunun karşılığında kâr elde ederek işletmeler varlıklarını koruyacaklardı.

Ayrıca bugün bile işletmelerin kâr elde etme amaçlarında herhangi bir özveri de olmuştur. denemez. Yalnız kâr elde edebilmeleri karşılığında bazı maliyetlere katlanmaları gerekmiştir. Kârı elde edebilmek için toplumun değişen ihtiyaçlarına cevap verebilmeleri zorunlu hale gelmiştir.

Zamanla toplumdaki tüm değerler teknolojiyle bililikte değişme göstermektedir. Dolayısıyla işletmelerin ve bunların yönetim felsefeleri de çağdaş sosyal sorumluluk anlayışı yanında değişmek zorunda kalmaktadır. Zenginliği paylaşmakla toplumun refâhına daha olumlu katkılarda bulunulacağına inanılmış ve toplumun arzu ve değerleri doğrultusunda hizmetin geçerliliği ilkesi benimsenir olmuştur. Özellikle II. Dünya savaşından sonra da Modern görüş yönünde yöneticilik anlayışında ortaya çıkan değişiklikler sosyal sorumluluk kavramı üzerinde daha geniş boyutta durmayı gerektirmiştir.

Görülüyor ki işletmelerin sosyal sorumluluk konusunda görüş ve davranışlarının değişmesi zorunludur. Çünkü, toplumlar ekonomik, sosyal, siyasal ve teknolojik yönden sürekli değişmektedir. Hiçbir ülke ve onun toplumsal kurumları niteliğindeki işletmeler yoktur ki gelişme ve değişmeden etkilenmesin ve bunlara ayak uydurmaya çalışmasın. Hal böyle iken işletmelerinde kısa sürede çalışma koşulları, içinde bulundukları çevre değişmekte, genişlemekte ve bunun sonucu olarak da yaşamlarını sürdürebilmeleri için yeni koşullara uyum sağlamak zorunda kalmaktadırlar. Toplumun refâhı için hissettirilen ve ortaya çıkan veya çıkabilecek sorunlara karşı duyarlı, sosyal sorumlu bir işletme olmak zorundadırlar.

Günümüze kadar işletmelerin sosyal sorumluluk konusundaki görüş farklılıkları hiçbir zaman kesinlik kazanmamıştır. Gelecekte daha da gelişerek farklı boyutlara ulaşacak çok daha değişik sorumluluklar ortaya çıkacaktır.

Klasik görüşten sonra son derece iyimser bir şekilde ve olumlu bir görüş olarak ortaya çıkan modern görüş de kaatimizce tam anlamıyla gerçekçi değildir. İşletmelerin sosyal sorumluluklarını, tamamen toplum çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün gördükleri için yerine getirdikleri düşünceleri yanıltıcı olabilir.

İşletmeler, günümüz koşullarında amaçlarına ulaşabilmek için geçerli yolun toplumun isteklerine cevap verebilmekle mümkün olacağını bilincindedirler. Ayrıca bir bakıma böyle davranmaya mecburdurlar. Çünkü toplum ve hükümet buna zorlamaktadır. İşletmelerin temeldeki kâr ve ekonomik güçlerini geliştirme amaçları ölmemiştir.

İşletmeler bugün topluma istediklerinin çoğunu verebilir. Bütün bunları tamamen toplum için yapacaklarına inanmak aşırı iyimser bir görüştür.

Değişen toplum değerlerine uyarak hizmet vermeleri herşeyden önce işletmelerin kendi varlıkları için en geçerli ve mantıklı yoldur. Bütün bu eleştirilerden sonra modern görüşün klâsik görüşe rağmen çok üstün yanları olduğu da bir gerçektir. Bunu karşılaştırmalı olarak şöyle göstermek mümkündür.

Klâsik ve Çağdaş Yönetim Modellerinin Sosyal Sorumluluk Anlayışlarının Karşılaştırılması

Ekonomik Model

(Klâsik)

Üretim (birinci plânda)

Kaynaklardan azami yararlanma

Pazar Kaynakları

Kaynaklarda ekonomik hasıla-kazanç

Bireysel Kazançlar ve çıkarlar

İşletmelerin kapalı bir sistemde olduğu anlayışı

Devletin iş yaşamındaki rolünün en az düzeyde olması

Sosyo-Ekonomik Model

(Modern)

Toplum refâhı(birinci Plânda)

Doğal Kaynakları Koruma ve doğa ile uyum

Pazar Kaynaklarında Dazı Halk kontrolleri

Kaynaklarda dengeli ekonomik ve sosyal kazanç

Toplumsal kârlar ve yararlar

İşletmelerin açık bir sistemde olduğu anlayışı

Devletin iş yaşamıyla aktif ilgisinin kabulü

Kaynak : Kreitner, a.g.e, s.581

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÜLKEMİZDEKİ ÖRGÜTLERİN SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞLARI

Hangi ekonomik düzende olursa olsun, her nevi işletmenin (özel, kamu, karma, çok uluslu vb.) topluma karşı yerine getirmekle yükümlü bulunduğu toplumsal sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukların genel kabul görme ve yerine getirilme dereceleri, kuşkusuz içinde bulunulan ekonomik düzenle yakından ilişkili olacaktır.

Bu bölümde karma ekonomik düzenin uygulandığı ve liberal ekonomik politikanın gittikçe ağır bastığı, kamu ve özel kesim işletmelerinin, sosyal sorumluluk anlayışlarını kısaca özetleyip karşılaştırmalı olarak ortaya koymaya çalışacağız.

I-KAMU KESİMİNDEKİ ÖRGÜTLERİN SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞI

Devlet, toplumun kamusal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla meydana gelmiş siyasal bir kuruluştur (1).

Devletin üstlendiği kamusal ihtiyaçlar ile, bu ihtiyaçları karşılamak için yükleneceği görevlerin niteliği ve niceliği değişik görüşlere göre farklılık arzeder.

Klasik görüşte olanlar, devletin yalnız güvenlik görevlerini yerine getirebileceğini, bunun dışında diğer görevlerin üstesinden gelemeyeceğini düşünürler.

Modern görüş temsilcilerine göre ise, devlet, güvenlik görevi yanında iktisadi ve sosyal olaylarda da önemli görevler yüklenmek durumundadır. Çağımızda sosyal devlet anlayışıyla bu görüş geniş çapta benimsenmiş ve anayasalarda yer almıştır.

Sosyal devlet anlayışıyla, devlet temel görevleri (iç ve dış güvenliği sağlama) yanında sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, vatandaşlara ucuz ve sağlıklı konut sağlama gibi birtakım görevleri de benimsemeye başlamıştır.

(1) Nezih Varcan, "Kamulaştırmada Ödenecek Bedel" Eskişehir Anadolu Üniversitesi İkt.ve İd. Bil. Fak. Der. Cilt. 1, Sayı:1 (Ocak 1983), s.63.

Bu kısa açıklamadan sonra asıl konumuzu ilgilendiren kamu işletmeleri ve sosyal sorumluluk anlayışlarına geçebiliriz.

Sermayelerinin tamamı veya büyük bir kısmı kamu tüzel kişilerine ait olan işletmelere kamu işletmeleri denir (2).

Tüm kamu işletmelerinde ortak olan birtakım hedefler vardır. Bunları kuruluş nedenleri olarak şu şekilde sıralayabiliriz.

-Mali nedenler: Bu nedenle kurulan işletmelerin asıl amacı kamu kurumlarına gelir sağlamaktır. Örneğin tekel işletmeleri

-Sosyal nedenlerle kurulan işletmeler: Gelişmemiş yörelerin, sosyal ve kültürel yönden gelişmesini sağlamak amacı güder.

-Ekonomik nedenlerle kurulan işletmeler: Ekonomik kalkınmayı hızlandırmak amacı güder.

-Politik nedenlerle kurulan işletmeler: Politik bazı çıkarlar sağlamak amacı güderler.

Ülkemizde ilk defa Cumhuriyetten önce askeri giyecek, araç ve gereç üretimi için devlet bazı işletmeler kurmuştur. Cumhuriyetten sonra 1933 yılında I.Baş Yıllık Sanayi Planıyla birlikte devletçe sanayi işletmeleri kurulmaya başlamıştır. Sümerbank, Etibank, T.M.O, Türkiye Şeker Fabrikaları, Denizcilik Bankası o yıllarda kurulan ve akla gelen ilk kuruluşlardır (3).

Kamu teşebbüsleri (Kamu İktisadi Teşebbüsleri) ülkemizde sanayide geçişme sağlama amacıyla kurulan ve iktisadi hayatta aktif rol oynayan kuruluşlar olmuştur.

Kısa adı KİT olan bu kuruluşlar günümüzde sanayinin hemen hemen her dalında hizmet vermektedir. Bu kuruluşlar özellikle karma ekonomi sisteminde devletin ekonomiye müdahalesini sağlamıştır. Ayrıca bazı özel kesimin ara malı ihtiyacını sağlamasında yardımcı olmuştur.

(2) Mehmet Şahin, İş İdaresinin Temel Kavramları, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını No:4 Fasikül:2 s.176.

(3) a.e. s.177.

Kalkınmaya önderlik, ileri teknoloji ihtiyacını karşılama, sanayileşme, istihdam yaratma, fiyat istikrarını koruma, enflasyonu önleme, üretimi arttırma gibi konularda yarar sağlamışlardır (4).

Bu işletmelerin varlıkları şu nedenlerle kaçınılmaz kabul edilmektedir (5).

- Sosyal fayda sağlayan kamu hizmetlerinin görülmesi,
 - Kamu plân ve programlarının uygulanmasında iyi birer araç oluşturmaları,
 - Bazı yatırım alanlarında finansman açığının kapatılması,
 - Özel kesimin teknik bilgiden yoksun olduğu alanlarda bu bilgi açığının kapatılmasına hizmet edilmesi,
 - İstihdam nitelikli personel ve yönetici yetiştirme sorunlarının çözümüne katkıda bulunulması,
 - Alk yapı yatırımlarını gerçekleştirme yolu ile özel sektöre yardımcı olması,
 - Özel sektörü bazı hususlarda denetlemesi,
 - Bazı yatırım alanlarının ulusal sakıncalardan dolayı devlet kesiminde olması gereği,
 - Ulusal ekonomik bağımsızlık gereği,
- Bu nedenler incelendiği zaman görülüyor ki, kâr amacı gütmeyen ekonomik faaliyetlerde bulunarak toplum yararına hizmet asıl amaç olmaktadır.

Kısaca; modern işletmecilik anlayışına göre topluma en kaliteli mal ve hizmeti en ucuz fiyatla vermeye çalışan **KİT**'ler bir bakıma ülkemizde de görüldüğü gibi yukarıda tercih nedenlerini saydığımız amaçlarla özel işletmelere örnek olarak teşvik etmektedir. Bu işletmelerin özel işletmelere nazaran diğer olumlu bir yönü de daha olumlu beşeri ilişkiler oluşturmalarıdır (6)

-
- (4) Koray Başal, "Türkiye Ekonomisinde Kamu İktisadi Teşebbüsleri" Ege Ün. İk. Fak. Der. Yıl:3, sayı, 4, s.96.
- (5) ~~Alparslan Ural~~, "Karma konomi Düzende Bölgeler Arası Gelir Dağılımının Denge Unsuru Olarak Turizm ve Koşulu" Ege Ün. İ.F.Der.Yıl 3, sayı 4 (Kasım 1982), s.142
- (6) Adnan Gülerman, "Endüstrileşmenin İşletme İçi ve İşletme Dışı İnsan İlişkilerine Etkisi" Ege Ün. İk.ve İd.Bil.Fak.Der. Yıl.1.sayı 1-2, İzmir (Ağustos 1983) s.60.

Kamu işletmelerinde, hizmette çıkar ilişkilerinin özellere nazaran daha az olduğu söylenir. Ancak değişik siyasal düzenlerde kamu kurum yöneticilerinin kendi istek ve çıkarlarına hizmet şeklinde yönlendirilebileceği de düşünülebilir. Böyle bir düzende sıkı kontrollerin yapılmasıyla yöneticilerin bu tür tutumlarına engel olunabilir (7).

Bu şekilde devletin kurallarına uygun olarak yönlendirilemediği bir düzende ekonomik ve sosyal hayat tümünden huzur bulamaz (8).

Ülkemizde 1970'li yıllarda yaşadığımız huzursuzluk ve istikrarsızlığın temelinde sözü edilen çoğu kuruluşlara gereğinden fazla işçi ve memur alınması, yönetimde işletmecilik ilkelerinden uzaklaşmış olması, üretilen mal ve hizmet için fiyatların siyasi nedenlerle düşük tutulması yapılan toplu iş sözleşmelerinin genellikle bu kuruluşların kaldıramayacağı şekilde düzenlenmesi gibi faktörler yatmaktadır (9).

Ülkemizde KİT'lerin genelde verimliliklerinin çok düşük olduğu görülmektedir. Günümüz koşullarında beklenen kaynağı yaratamamaktadırlar. Buna neden ise bir kısmının siyasi, sosyal hatta iktisadi nedenlerle ürünlerini düşük fiyatla değerlendirmeleridir. Ayrıca bir kısmı da verimli kapasite ile çalışmamaktadır. KİT'lerin yeterli kaynak yaratamaması, kaynakların mümkün olan en yüksek verimlilikte kullanılmadığını gösterir (10).

Genelde özel kesimin kâr amacına karşın kamu kesiminde hizmet amacının daha ağır bastığı söylenebilir.

(7) Kemal Tosun, "Günümüz İş Hayatının Belli Başlı Eğilimleri" İst. Ün.İ.F.İ.İ.E.Der., yıl,2. sayı:6, s.10.

(8) a.e,

(9) İsmail Bulmuş, "Kamu Kesimi ile Özel Kesimin Etkenlik Yönünden Karşılaştırılması" Ekonomik Yaklaşım A.İ.T.İ.A. Fak. yıl 2, cilt.2, sayı:1, s.99.

(10) Memduh Yaşa, Kamu Maliyesine Giriş, İstanbul Ün. İşletme Fak. yayını NO:18 (İstanbul 1973) s.151.

Yalnız bunların ürettikleri mal ve hizmetlerin maliyetlerinde artış olurken, satış fiyatlarını uzun süre sabit tutmaları (ekonomik, sosyal ve siyasi nedenlerle) kıt kaynakları ve yatırımları olumsuz yönde etkileyen en önemli neden olmaktadır.

KİT'ler tüm ekonomik hayatımızı etkilediği gibi, ekonomik hayattaki sorunları da etkiler.

Genel olarak tüm ülkelerde KİT'lerin yaratabileceği bu önemli sorun dışında, ülkemizdeki sorunları şöyle sıralayabiliriz (11):

- 1- Örgüt ve Yönetim İlişkin Sorunlar
- 2- Mali Sorunlar
- 3- İşletme Sorunları
- 4- Yatırımlara İlişkin Sorunlar
- 5- Diğer Sorunlar:
 - a) Hukukî Sorunlar
 - b) Koordinasyon Sorunu
 - c) Siyasi ve İdari baskı
 - d) Gözetim
 - e) Denetim

Ülkemizdeki KİT'lerin verimlilikleri incelendiği zaman görülmeyen milli ekonomi içinde önemli yer işgal eden ve gelişmeye amaç olan bu kuruluşlar istenileni tam olarak verememiştir. Hatta, ülke için hergeçen gün yapıcı payları azalmaktadır.

Ülkemizde kamu işletmelerinin sosyal sorumluluklarını tam olarak yerine getirdikleri söylenemez. Ancak belli kurallar çevresinde kendileri sorumluluklarını yerine getirdiklerine inanmaktadırlar. Çünkü kamu işletme yöneticileri genellikle kendilerine verilen belirli görevleri yapmaktadırlar. Bu nedenle topluma karşı sosyal sorumluluklarını yerine getirmekte de herşeyi hükümetten beklerler. Kendilerinin bu konuda kayda değer girişimlerinden söz edilemez.

(11) Sadık Bakkalcıoğlu, "Kamu Tegebbüsleri Genel Esaslar, Çeşitli Ülkelerde, Türkiye'de, A.Ün.Hukuk Fak.Yayını Ankara, 1976, s.128

Genelde çoğu kez yöneticiler günün koşullarında sosyal sorumluluklarının artacağına inanmaktadır. Fakat her konuda inisiyatif tamamen kendilerinde olmadığı için çoğu kez pasif kalmaktadırlar. Halbuki yenigelişmeler için önerilerde bulunabilirler, örnekler geliştirebilirler. Yöneticileri bu pasif tutumları yanında, kamu işletmelerinin temelde yapı tarzı ve işleyişleri geç gelişme göstermektedir. Bu şekliyle her ne kadar özelliklere nazaran daha az sorunlara neden olmaktadır varlıklarıyla toplumda kayda değer ölçüde fayda yaratmadıkları için günün koşullarına uygun olarak sosyal sorumlu davranış gösterdiklerini söyleyemeyiz.

Bu konuda alışıl gelmiş yeterli olmayan önlemlerin alınması, veya önerilmesi etkin olamaz. Önemli olan günün koşullarına uygun önlemlerin alınmasını sağlamaktır. Gerekiyorsa yapı ve işleyişlerine de birtakım değişiklikler getirebilir. Kamu kesimi işletmeleri de özel kesim işletmeleri gibi topluma karşı sosyal sorumlulukları olduğu bilinci içerisinde hizmet verme için en etkin yolları aramak zorundadır. Hakta çoğu kez bu konuda özel işletmeleri teşvik etmeye çalışmaktadır.

Çünkü kamu sektörünün en önemli görevi verimli alanları seçerek, kaynakları iyi değerlendirerek yaratacağı işgücü ile istihdamı sağlamaktır. En azından üstlendiği bu görevleri en iyi şekilde yerine getirmek için bir sorumluluk duygusu taşımalarıdır.

III - ÖZEL KESİM ÖRGÜTLERİNDE SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞI

Konuya özel işletmelerin tanımıyla girmekte yarar görüyorum, Kanunlara uygun olarak kurulan, işleyen ve sermayesini özel şahısların koyduğu tüm işletmelere Özel İşletmeler denir (12).

Özel işletme kurup, işletilen tüm müteşebbislerin her şeyden önce yasaların çizdiği sınırlar içinde faaliyetlerini sürdürmek sosyal sorumluluk anlayışlarının temeli olmalıdır.

(12) Şahin, a.g.e, s.175

Özel girişimciler için öncelikle işletmeleri daha çok kendi, çıkarları doğrultusunda çalıştırabilecekleri düşünülür. Ancak, şunu hemen belirtelim ki, çıkarlarını ön plânda tutarak topluma istediğini veremiyorsa ve yasaların koyduğu birtakım kurallara uyamıyorsa amaçlarına ulaşmaları pek mümkün olamaz.

Kamu örgütleriyle karşılaştırıldığında özel işletmelerin kendileri açısından olumlu sayılabilecek yönleri şöyle sıralanabilir (13).

-Kâr amacının temel alınması, mal ve hizmetlerin rekabet koşulları içinde daha özenle sunulmasını sağlar.

-Ücret politikalarında kamu kesiminde olduğu gibi çeşitli kısıtlamalara tabi olmayışları.

-Bürokratik engel olmadığından kararların hızla alınabilmesi.

-Politik etkenlerden fazla etkilenmeyecekleri için değişen koşullara daha kolay uyabilirler.

-Karşılarında gerçek bir muhatap bulabilmek açısından kamu örgütlerine oranla önemli bir avantaj sağlar.

Bu avantajlı yönleriyle birlikte olumsuz yönleri de mevcuttur. Bunlar (14):

-Kâr amacıyla sorumsuzca faaliyette bulunmaları,

-Ulusal kavramları önemsemeyen bir tutumla çalışmaları,

-Vergi kaçırma eğilimleri,

-Rekabet kaygısızlığı aşırı fiyat kırmakla ülke ekonomisine zarar vermesi,

-Uluslararası tanıtım ve reklâm için finansman eksiklikleri,

-Tüketiciyi yanlış bilgi ile kandırma yoluna gidebilmeleri,

-Tekelleşme eğilimleri sonucunda kıt ekonomik kaynakları israf etmeleri ve topluma zarar vermeleri.

Ülkemizde bu tür olumsuz yönleri olan özel kuruluşlar mevcuttur. Asıl konumuz gereği amacımızda bunlara karşın alınması gereken önlemlerdir.

(13) Ural, a.g.e, s.146.

(14) a.e, s.146.

Özel bir girişimci, doğal olarak kuruluş yerini seçerken kârlılık düşüncesiyle kendi çıkarlarını ve kazancını arttıracak faktörleri inceleyecektir. Bu faktörler ulaştırma, kaynaklara yakınlık, enerji, alt yapı, hammadde, işgücü sağlama olanakları, pazar yeri ve pazarlama kolaylıklarıdır. Rekabete dayalı bir pazar ekonomisi de bu faktörlere bağlıdır (15).

İngiltere'de bir zamanlar bir işletmenin havayı, suyu, toprağı kirlettiğini halka duyurmak suç sayılmaktaydı. Çünkü, o dönemlerde bu davranışlar işletmenin sırlarını açığa vurma olarak kabul edilmekteydi. Bu durum ise işletmelerin rekabet gücünü olumsuz yönde etkileyecek ve sanayiye zarar verecek davranışlar olarak kabul edilmeyordu. Bugün ise, ileri ülkelerde sanayinin yarattığı kirlilik, kitlerin yaşamını fazlasıyla etkilemekte ve toplumun geleceğini tehdit etmektedir. Bu nedenle ne pahasına olursa olsun kamu otoritelerini ilgilendiren bir sorun halini almıştır. Hatta, kirlenmenin sınır tanımaması karşısında uluslararası işbirliğini gerektirecek bir kamu oyunun yaratılması fikri gün geçtikçe güçleşmektedir (16).

Gelişmenin ilk yıllarında işletmelerin zararlarının saklanması hoşgörüyü karşılanabilirdi. Ancak çevre sorunlarının bu denli arttığı günümüz için aynı durum temsil edilecek, istenmeyecek bir davranış olarak nitelendirilecektir.

İşletmeler açısından asıl amaç kâr olduğuna göre bu tür yasaklamalar kendi çıkarları doğrultusunda olmaktaydı. Bugün gerçek olan şey; bir işletme ister özel, ister kamu kesiminde olsun, çıkarları için faaliyetlerinin olumsuz etkilerinin saklanamayacağını bilincindedir.

Sosyal, politik, ekonomik çevre değiştikçe, işletmelerde yönetimin şeklide değişmiştir. Bu durum özel teşebbüslerde daha çok kendini gösterir.

(15) Fehmi Yavuz, Çevre Sorunları, A.Ü.Siy.B.F. Yayını An.Ün.Bas, Ankara 1975, s.26

(16) a.e, s.14.

Bugün geçmişten farklı olarak hiçbir işletme halkın önüne geçip amacının mümkün olan en fazla kârı sağlamak olduğunu söyleyemez(17). Kaldı ki, yöneticilerin sosyal sorumluluk konusundaki görüş değişikliği ile işletmelerin yapısında da birtakım değişiklikler olmuştur.

Bazı işletmelerin kamuya açılarak sosyal kabul kazanmaya çalışma çabaları başlamıştır. Bunların amacı, kamu oyunun görüşüne önem verdiklerini göstermektir. Bu görüşler zamanla daha fazla gelişmiş değişmiştir. Örneğin, Us-Steel ve International'ın yöneticisi George W. Perkins, "İşletmelerin büyümesiyle kamu oyuna karşı sorumlulukları artacaktır". der (18).

İşletmelerde topluma karşı görevleriyle ilgili görüş farklılıklarıyla birlikte, kendi bünyesindeki uygulamalar da birtakım değişimler görülmektedir. Örneğin Rockefeller endüstriyi oluşturan unsurları dörde ayırıyor. "Yönetim, sermaye, işgücü, toplum." Bu dört unsurun herbirinin işletme için önemi, birbirine kıyaslanamayacak kadar önemlidir.

Bu tür görüş farklılıklarına bir örnek te, General Electric Company'dan Owen D. Young tarafından geliştirilmiştir. Young'a göre İşletmeler ne kadar büyük olursa olsun iyi birer yuttaş olmalıdırlar. O, bir başka ifadeyle, büyük işletmelerin yalnız ortakların ve işçilerin hakları açısından dürüstçe çalışmalarının yeterli olamayacağını düşünmektedir (19).

Ülkemizde özel işletmelerin faaliyetlerinde de zamanla birtakım değişikliklerin olduğu görülmektedir. En azından bazı işletmeler, faaliyetleri sonucu çevreye yaptıkları olumsuz etkilere ilgisiz kalamıyor. Bu ilgi bazen duyulan sosyal sorumluluğun bir gereği olarak düşünüldüğünden, bazen de devlet zorlamasıyla gerçekleşmektedir.

Ülkemizde sosyal sorumluluk anlayışıyla çalışan çoğu işletmelerde asıl amaçların (kâr, büyüme gibi) temelde hiç değişmediği görülmektedir.

(17) Robert Kreitner, Management, Houghton Mifflin Comp. **Printed** in the U.S.A, 1983 s.577.

(18) William T.Green Wood, Issuesin Business and society Reading and cases, Houghton Mifflin comp, Boston, 1971, s.418.

(19) a,e,

Değişen; amaca ulaşılacak farklı yolların seçilmesidir. Gerçekte de işletmelerin her zaman, yalnız kendi düşündükleri doğrultuda amaçlarına ulaşması da mümkün değildir. Asıl amaç, kâr olsa dahi işletmeler yine toplumun değerleri ve beklentileri doğrultusunda bir hizmetle buna sağlayabilirler. Bu şekilde işletmeler kâr elde edebilecekleri gibi, toplumun ihtiyaçlarına da cevap vermiş olacaktırlar. Dolayısıyla topluma sosyal fayda sağlanacaktır. Yalnız bu hususta şöyle bir soru akla gelmektedir:

İşletmeler her zaman topluma sağladıkları faydayı gerçekten sosyal fayda için mi yapıyorlar?

Kanaatimizce, topluma yapılan sosyal fayda çoğu kez yine işletmenin kârı ve gücü içindir. Topluma sosyal fayda sağlayarak amacına daha kolay ulaşacağı, çağın koşullarını değerlendirebilen, geleceği tahmin edebilen işletmeler için kaçınılmazdır. Örneğin Vehbi Koç'un, Sabancı'nın yutlar açması, eğitim kurumlarına yardımları işletmenin kendi varlığı, gücü için kalıcı bir reklâm olmaktadır.

Kısacası, önemli olan topluma sosyal fayda faaliyetlerinin tam bir sosyal sorumluluk bilinciyle yapılmasıdır. Bu sorumluluğu işletmeler kendileri bizzat duyarak ve isteyerek yapmalıdırlar. Ancak böyle bir işletme gerçek anlamda sosyal sorumlu bir işletmedir.

III- KAMU VE ÖZEL KESİMİN KARŞILAŞTIRILMASI

Daha önce birinci bölümde açıkladığımız gibi işletmeler ve kurumlar insanlar için yine insanlar tarafından kurulur. Fakat, amaçlarıyla, yönetim tarzlarıyla, görüşleriyle birtakım farklılıklar arzederler. Özel girişimci işletmelerin yalnız kendi çıkarlarına hizmet etmeleri daha olasıdır. Çünkü amaçlarının temelinde kâr elde etme yatmaktadır. Bunun yanında girişimci, devlet, belediye ise toplumun belli bir kesimine hizmet amacı güdebilir. Buna neden ise asıl amacın kâr değil hizmet olmasıdır. Ancak kamu kurumlarında, farklı siyasal sistemlerde kurum yöneticilerinin kendi istek ve çıkarlarına hizmet etmeleri sorunu ile karşılaşmaktadır.

Günümüz toplumunda ikinci çıkar baskı gruba işgücü örgütleridir. Bunların zamanla siyasal, sosyal ve ekonomik güçleri gittikçe artmaktadır.

Yalnız bir zümreye bu gücü vermemek için, denge sağlayıcı kuruluşları güçlendirmek gerekir. Bu konuda devlete düşen görevler oldukça fazladır. Devletle birlikte bu çıkar gruplarına da görevler düşecektir (20).

İşletmelerin kârlılığını belirleyen birtakım değişkenler vardır. Ürünün satış fiyatı, üretim faktörlerinin fiyatı ve verimliliğidir. Ayrıca belirli bir mal ve faktör için farklı fiyatların mevcut olduğu bir ekonomide verimlilikle, kârlılık ayrı ayrı ele alınması gereken unsurlar olmaktadır. Böyle bir ortamda da toplumun çıkarları ile işletmelerin çıkarları çelişebilir.

Toplumsal açıdan düşünülürse temel amaç verimliliktir. Kârlılık, daha çok işletmelerin kendi açılarından ulaşmak istedikleri asıl amaçlarıdır. İşletmeleri toplumsal bir bütün içinde faaliyetlerini sürdüren kuruluşlar olarak düşündüğümüzden, yalnız kârlılık durumlarıyla kıyaslamak yanlış olur.

Özel ve kamu kesimi arasındaki yapılacak karşılaştırmada da iktisadi kaynakların kullanımındaki verimlilikle işe başlamak daha doğru olacaktır (21).

Türkiye'de kamu kesimi ile, özel kesimin yanyana çalıştığı imalat sanayi alt dallarından pamuklu dokuma, çimento ve ağaç işlerinde yapılan etkenlik yönünden karşılaştırmada görülüyor ki, kaynakları büyük ölçekli özel işletmelerin daha etkin kullandığı küçük ölçekli işletmelerde ise, kamu kesiminin daha etkin kullandığı sonucu ortaya çıkıyor. Kamu kesiminde "Kamu" olması nedeniyle ölçeğin belirli bir sınırı geçmemesi halinde işletmeyi başarıyla yönetemeyeceğidir. Özel kesimin büyük ölçekli işletmelerde başarı göstermesini, modern işletme organizasyonunu bilmelerine bağlayabiliriz.

(20) Bulmuş, a.g.e, s.100.

(21) a.e,

Bütün bu nedenlerle; bu iki kesimin birbirlerine göre etkenliği belirli üretim sektörlerinden ziyade belirli büyüklükteki işletmeler için söz konusu olmalıdır (22)

Her ülkenin kalkınması için kamu ve özel işletmelerin ikisine birden ihtiyaç kaçınılmazdır. Birini diğerine kesin olarak tercih etmek mümkün değildir. Kamu ve özel kesimde de ayrı ayrı açıkladığımız gibi her ikisinin olumlu yanları yanında, olumsuz yanları da mevcuttur. Bu yüzden ikisi arasında ki kıyaslamayı yaparken de günümüz koşullarında hangi üretim dalında veya hizmet sahasında ülkeye sağlayacağı gerçek faydalarının daha fazla olacağına karar vermek gerekir. Daha önceki açıklamalarımızdan da anlaşılıyor ki, işletmeler sosyal sorumlulukları açısından zamanla gelişmeye ve değişmeye ayak uydurmak zorunda kalmışlardır. Çoğu kez günümüz sorunlarının (çevre kirliliği kaynak kirliliği, israf vs.) ağırlığı, bu tür sorumluluklar için işletmeleri zorlamaktadır. Bu sorumluluğu taşımayanlar için de hükümetler zorla sorumluluklarını hissettirmektedir. En azından bu sorunlarda, her işletmenin az çok payı vardır. Bu düşüncenin varlığıyla, kendi yaratabilecekleri sorunlara karşı işletmelerin duyarlı olmaları kanaatimizce en büyük sorumluluktur. Bunun için, faaliyetlerinin olumsuz etkilerini ortadan kaldıracak şekilde yürütmeye çalışmaları en etkin yoldur. Çünkü, bunun dışında şayet istemiyorlarsa sosyal fayda sağlayacak birtakım faaliyetleri zorla yaptırmak mümkün olmayacaktır.

Bu hususu biraz daha açmak için işletmelerin sosyal sorumluluk fikrine karşı ne gibi tavırları olabileceğine değinmekte yarar görüyoruz. Bu davranışları üç şekilde ele alabiliriz (23).

1-Sosyal sorumluluk fikrine karşı bazı işletmeler toplumun baskısından kurtulmak için okullara araç, gereç, depremzadelere yardım, vakıfları destekleme gibi faaliyetlerle hem reklâm yaparlar, hem de sosyal sorumluluklarını yerine getirdikleri konusunda milleti yanıltmış olurlar.

(22) a.e, s.125.

(23) Mehmet Şahin, "İşletme Yönetimi ve Sosyal Sorumluluk Kavramı" Eskişehir Anadolu Ün. İk.ve İd.Bil.Fak.Der. cilt,2, sayı: 1, (Ocak 1984), s.57.

2- Bazı işletmelerde, iyi bir vatandaş rolü oynayarak; kamu yararı için birtakım girişimlerde bulunurlar. Ayrıca, eğitim vakıfları kurup işletebilir; belirli toplum alanları için bağış ve reklâm kampanyalarına girişebilirler.

3- Gerçekte sosyal sorumluluk taşıyan bir yönetici yukarıdaki faaliyetleri bir zorlama hissetmeden kendileri inandıkları için yapmalıdır.

Hepimizin de düşündüğü gibi en geçerli olan davranış üçüncü davranıştır. Fakat, gerçekten tamamen bu amaçla faaliyetlerini yürüten bir işletmenin varlığından pek söz edilemez.

Sosyal sorumluluk bilincinde olmayan bir işletmenin, sosyal sorumlu gibi davranması bir aldatmacadır. Günümüzün sorunları hava kirliliği, enerji sorunu vs. ile bu denli önem arzederken bu tür davranışlarla yine kendi gücü için reklam aracı olarak kullanmış olacak ki, bu bir bakıma suistimaldir. Bu noktada yasaların yetersiz olduğunu söylemek istemiyorum. Yalnız yasalarla bazı hususlar önlenbilir. Fakat bunu işletmeler sosyal sorumluluk anlayışı ile yapmayıp, bir zorlama olarak kabul ederse yine çıkar için bir başka doğrultuda kullanabilir. Ayrıca bugün toplumun gerçekten sosyal sorumlu davranışlara ihtiyacı vardır. Sorun ancak bu şekilde çözülebilir.

Bütün bu açıklamalardan sonra diyebiliriz ki, özel ve kamu kesimdeki işletmelerin ikisi de ülkeler için gereklidir. Hangisinin daha iyi olduğu için tartışmak yanlıştır. Hangi faaliyet sahasında hangisinin daha faydalı hizmet vereceğine karar vermek gerekir. Yukarıda da gördüğümüz gibi her iki kesimde de olumlu yanlarının yanında, olumsuz yanları da mevcuttur. Önemli olan hangisinin belli bir üretim veya hizmet sahasında daha faydalı olacağına sağlıklı bir karar vermektir. Ayrıca her iki kesimde de olumsuz yanlarının ortadan kaldırılması için azami gayretin gösterilmesi gerekir. Gerektiği zaman hükümetler bazı konularda kısıtlamalar getirebilir.

İşletmelerin çevreye zararlarını azaltmak için alınabilecek ekonomik, siyasî, sosyal önlemler kadar bir diğer önemli etken de kültürel önlemlerdir. İşletmeler, sosyal sorumluluk duymaları için bilinçlendirilmeli ve sosyal faaliyetlerle fayda yaratmaya inandırılmalıdır. Bu önlem alınabilecek diğer önlemleri sağlamlaştıracı bir nitelik taşıyabilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BAZI KAMU VE ÖZEL KESİM İŞ ÖRGÜTLERİNDE

AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA

Bu bölümde Kamu ve özel kesimden seçtiğimiz bazı iş örgütlerinde, kuramsal temellerini daha önceki bölümde açıklamaya çalıştığımız sosyal sorumluluk anlayışına deneysel bir açıdan yaklaşmaya ve konu hakkında buraya kadar söylenenler ile ampirik araştırmamızdan elde ettiğimiz bulgular arasında bir ilişki kurulmaya çalışılacaktır. Konunun gerçek anlamı ve önemi bu bölümde daha açıkça ortaya çıkmaktadır.

Hatırlanacağı gibi, çalışmamızın buraya kadar ki kısmında sosyal sorumluluğun ne olduğu, sosyal sorumluluk açısından işletme çevre ilişkileri, Örgüt ve yönetim kurumlarında sosyal sorumluluk ülkemizde ki işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışları konularına açıklık getirmeye çalıştık. Bu bölümde ise 27 si Doğu, 10'u Batı bölgesinden toplam 37 iş örgütünde genel olarak sosyal sorumluluk anlayışlarını belirlemek karşılaştırmak ki bunlar arasında anlamlı farklar bulunup bulunmadığını ortaya koymak amacıyla yaptığımız uygulamalı bir araştırmaya ihtiyatla yorumlanması gereken bulgularına dayanarak ülkemizde benzeri diğer yöneticilerinin sosyal sorumluluk anlayışları konusunda bazı ipuçları verilmeye çalışılacaktır.

I - ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmamızın amacı, teorik çerçevede ileri sürülen görüşler ışığında bugün toplumun kıt kaynaklarını kullanmak suretiyle mal ve hizmet üretmeye yönelen modern kurumların (işletmelerin) çevreye zarar vermeden, topluma karşı sosyal sorumluluk duygularının neler olduğunun araştırılmasıdır.

İşletmelere iş üreten birer makina gözüyle bakılamaz. Çünkü, onlar, toplumla iç içe yaşayan toplumsal birer birim oluşturlar. Bu toplumsal kurumların sosyal sorumluluk anlayışlarını tam olarak anlamadan davranışlarının temelinde yatan nedenleri bulmak oldukça güçtür. Ancak bu yapılabildiği ölçüde bunların topluma verdikleri ile

yüklediklerinin sağlıklı bir karşılaştırılması yapılabilir.

Çağdaş toplumların karşılaştığı çevre kirliliği, enerji kıtlığı, çarpık kentleşme gibi sorunlarda işletmelerin payı inkar edilemez. Faaliyetleri ile neden oldukları bu tür sorunların üstesinden gelmede kendilerine düşen sosyal sorumluluğu yüklenmeleri çağdaş işletmeler için lutuf değil fakat kaçınılmaz bir görev olmalıdır. Sorunların çözümünde işletmelerin sosyal sorumluluk bilinci içinde hareket etmelerinin önemli yararlar sağlayacağına kuşku yoktur. Bu nedenle işletmelerdeki sosyal sorumluluk anlayışları nedenleri ile birlikte bilinir veya sağlıklı bir şekilde tahmin edilebilirse bunlara da o derece sağlıklı çözümler geliştirilebilir.

II - ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

A- Ülkemizde canlıları ve özellikle de insan sağlığını tehdit edici boyutlara varan çevre (karalar, denizler ve atmosfer) kirliliğinin gerek insan yaşamında duyulan olumsuz somut sonuçlarının gerekse kitle iletişim araçlarının konuya ilişkin yayınlarının ve nihayet hükümet politikalarının etkisiyle ülkemizde faaliyet gösteren Kamu ve özel kesim işletmeleri sosyal sorumluluğun farkında olmalarına rağmen konunun bilincine tam olarak erişememişlerdir.

B - Sosyal sorumluluk bilincine tam olarak ulaşamamış olmaları nedeniyle Türk iş örgütleri bu kavram üzerinde ortak bir anlayışa da sahip değildir.

C- Ülkemizde Doğu ve Batı Bölgelerinde faaliyet gösteren iş örgütleri arasındaki nitelik ve yöresel farklılıklar bunların yönetimlerine de yansımak suretiyle sosyal sorumluluk anlayışlarını etkilemekle araştırmamıza bir değer varsayımını oluşturmaktadır.

D - İş örgütlerimizin yöneticileri yönetimin işlevlerini yerine getirirken sosyal sorumluluk konusunda takındıkları tavır, sergiledikleri davranış ve ortaya koydukları tepkiler genellikle temel aldıkları amaçlar (azami kâr sağlama, kamuya etkili hizmet verme) tarafından önemli ölçüde etkilenmektedir.

III - ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

A- Araştırma Birimlerinin seçilmesi:

Ülkemizde gerek kamu, gerekse özel kesimde çalışan işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışlarını çalışmamızın bundan önceki bölümünde daha çok sosyal sorumluluk hakkında yazarların kişisel düşünce ve varsayımlarına dayanarak ortaya koymaya çalıştık. Söz konusu düşünce ve varsayımların gerçek durumu ne derece yansıttıklarını deneysel yöntemlerle ortaya koymaya ihtiyaç vardır. Bu nedenle ülkemizde kamu ve özel kesimden seçilecek birkaç işletmede araştırma yapma zorunluluğu doğmuştur. Konuyu daha çok gelişmiş ve gelişmemiş bölgeler arasındaki farklılıkla ortaya koyabilmek için Doğu ve Batı bölgesinden değişik faaliyet sahasındaki işletmeler seçilmiştir. Ancak Doğu bölgesindeki özel işletmeler sayısının batıya nazaran çok az olması nedeniyle başlangıçta doğudaki kamu ve özel işletmeler birlikte dikkate alınmıştır. Araştırmayı yazılı anket yöntemiyle gerçekleştirmeye çalıştık. Hazırlanan anket formlarının 30 tanesi Hoğuda (Erzurum ve çevresinde) seçilen kuruluşlara bizzat gidilerek, yöneticilere konunun önemi ve amacı açıklandıktan sonra teker teker dağıtılmış ve tekrar tarafımızdan toplanmıştır. Batıdan da tesadüfi olarak seçilen aynı sayıda (30 adet) işletmeye posta vasıtasıyla gönderilmiş ve bunlardan yalnız cevaplandırılıp gelen 10 anket değerlendirmeye alınmıştır. Böylece ankete katılma oranı Doğuda %90 Batıda ise %33'dür. Ayrıca doğuda zaman zaman gözlem ve görüşme yöntemleride uygulanmıştır. Fakat tabloların düzenlenmesinde esas veriler soru kağıdı ile elde edilmiştir. Anketin sonuçlarının yorumunda görüşme ve gözlemlerin önemli katkıları olmuştur.

B- Sorunların niteliği ve uygulanan testler :

Anket formunda 32 soru yer almıştır. Soruların dikkatle okunmasını sağlamak, rastgele ve monoton cevapların verilmesini önlemek için her sorudan standart cevaplar istenilmemiştir.

Sorular hazırlanırken test edilmesi gereken şu hususlar gözönünde bulundurulmuştur.

- İlk önce yöneticilerin sosyal sorumluluğa ve faydasına inanıp inanmadıkları,

- Sosyal sorumluluktan neler anladıkları,
- Kendilerinin sosyal sorumluluklarının ne olduğu,
- Sosyal sorumluluk anlayışlarının ülkeye olumlu katkıları,
- Sosyal sorumlu davranışlarda bulunmalarının zararlı etkileri
- Sosyal sorumluluklarını yerine getirip getirmediikleri inancı,
- Ne ölçüde inandıkları,
- Sosyal sorumluluklarını yerine getirirken neleri ölçü olarak aldıkları gibi boyutlar çevresinde sosyal sorumlulukları araştırılmıştır.

C - Ampirik çalışmamızda uyguladığımız formüller (1)

Yöneticilere yöneltilen soruların bölgeler itibariyle karşılaştırılmasında;

a) Tek cevaplar için, oranlar arası farklılık testi uygulandı ve,

$$t = \frac{p_1 - p_2}{\sqrt{p(1-p) \cdot \frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}}} \quad \text{formülünden,}$$

b) İkili cevaplarda, 2x2 gözlü tablolar oluşturularak χ^2 testi uygulandı ve,

$$\chi^2 = \frac{(ad-bc)^2 \cdot n}{(a+b)(c+d)(a+c)(b+d)} \quad \text{formülünden,}$$

c) Çoklu cevaplarda, çok gözlü tablolar oluşturularak χ^2 testleri uygulandı ve;

$$\chi^2 = \frac{(f_o - f_e)^2}{f_e} \quad \text{formülünden yararlanıldı.}$$

(1) Aydın Türkbâl, "Bilimsel Araştırma Metotları ve Uygulamalı İstatistik", Erzurum, 1981

Değerlendirmede, tabloların çokluğu nedeniyle tümüne yer verilmemiştir. Soruların teker teker değerlendirilmesi yapılacaktır.

Batı ile Doğu arasındaki sorularda anlamlı farklılık gösteren sorular için tabloların düzenlenmesi uygun görülmüştür.

D - Araştırmanın Taşıdığı Sınırlılıklar :

Araştırmamızın sonuçlarını değerlendirmeye başlamadan önce şu hususu belirtmekte yarar vardır. Toplumsal nitelikli her araştırmada olduğu gibi bizim araştırmamızın da bir takım sınırlılıklar taşıdığı bir gerçektir. Araştırmamız açısından sınırlama oluşturan bazı gerekleri şöyle sıralayabiliriz.

1- Ülkemizin çeşitli bölgelerinde faaliyet gösteren işletmeler arasında yöneticilerin kişilikleri yetenekleri ve yöresel nitelikleri bakımından bazı farklılıklar bulunabilir.

2- Araştırmaya esas alınan Doğudan 27 Batıdan 10 işletmenin, ülkemizdeki tüm kamu ve özel kesim işletmelerinin sosyal sorumluluk anlayışını tam olarak veremeyeceği fakat bir takım ip uçları verebilecekleri düşünülmektedir.

3- Araştırmaya esas alınan bazı işletme yöneticilerinin topluma karşı sorumlu bir davranış içinde bulunduklarını göstermek amacıyla çok daha iyimser cevaplar verebilecekleri düşünülmektedir.

IV - SORULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ (BULGULAR)

Araştırmamızın bu kısmında, yalnız Doğu ile Batı arasındaki karşılaştırmalarda, 2 grup yöneticiden alınan cevaplar arasında konu açısından önemli ölçüde anlam farkı olmadığı zaman kısa bir şekilde yalnız farklılık olup olmadığı belirtilmekle yetinilecektir.

Ayrıca, soruların teker teker değerlendirilmesi esnasında, Doğu ile Batı arasında verilen cevaplarda bir fark görüldüğü zaman bunlar tablo ile gösterilecek, daha sonra farkın istatistiksel anlamlı bir fark olup olmadığı istatistik testlerin (t ve χ^2 testi) uygulanmasıyla araştırılacaktır. Buna ek olarak, anlamlı bir fark görüldüğü zaman, aynı anda not edilerek bunun nedenleri sonuçta daha ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

İki bölge arasında anlamlı derecede farklılık çıkan cevapların nedenlerini açıklamada gözlem ve görüşmelerle elde edilen veriler kullanılacaktır. Bu kısa açıklamadan sonra şimdi anketimizin sorularını değerlendirmeye geçebiliriz.

- Anketimizin ilk sorusuyla araştırmaya konu olan işletmelerin yöneticilerine, "başında bulundukları kurumların topluma karşı birtakım sorumluluklarının olması gerektiğine inanıp inanmadıkları" sorulmuştur. Ankete cevap veren Doğu bölgesinden 27 ve Batıdan 10 işletme yöneticisinin tamamı, yani yüzde yüzü topluma karşı birtakım sorumlulukları bulunduğunu kabul etmektedir. Bu soruya tüm yöneticilerin olumlu bir cevap vermeleri, sosyal sorumluluk kavramının ülkemizde artan oranda ilgi gördüğünün bir kanıtı sayılabilir.

- Sosyal sorumluluğa inanan bu yöneticilerin, sosyal sorumluluk kavramından ne anladıklarını öğrenmek için sosyal sorumluluk kavramını içeren çeşitli alternatifler sıralanmış ve bunlardan kendilerine uygun düşen şıkları işaret etmeleri istenmiştir. Doğu ve Batıdaki yöneticilerden alınan cevapların dağılımı aşağıda tablo I de gösterilmiştir.

TABLO : I Genel Olarak Sosyal Sorumluluk

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	11	40,7	13	48	24	88,8	4	14,8	-	-	-	-	-	-
Batı	4	40	8	80	7	70	2	20	-	-	-	-	-	-

Toblodanda anlaşılabacağı gibi, Doğu ve Batıdan toplam 15 işletme yöneticisi (a) şikkını işaretleyerek sosyal sorumluluğu, "toplu yaşamının gerektirdiği yükümlülük" olarak düşündüklerini belirtmişlerdir. Yine her iki bölgeden toplam 21 yönetici (b) şikkını işaretleyerek, sosyal sorumluluğu "toplu yaşamın temel kuralı olarak" algıladıklarını göstermiştir. İki bölgeden toplam 26 işletme yöneticisi (c) şikkını işaretleyerek sosyal sorumluluğu, "topluma karşı vicdani ve bilinçli bir sorumluluk" olarak düşündüklerini belirtmişlerdir. Ayrıca her iki bölgeden toplam 11 işletme yöneticisi (d) şikkını işaretleyerek sosyal sorumluluğu, "çalışanların işletmelerden bekledikleri meşru istek ve yükümlülükler" olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Tüm alternatifler gözönüne alınarak incelendiğinde her iki bölgede işletme yöneticilerinin sosyal sorumluluk anlayışlarında genelde toplu yaşamdan kaynaklandığı görüşü yatmaktadır.

Üçüncü soruda işletmelerin yürütücüleri olarak yöneticilere, "sosyal sorumluluklarının neler olabileceği" sorulmuştur. Alınan cevaplarda yalnız (e) şikkında Doğu ile Batı arasında %24,5 luk bir fark olduğu görülmüştür. Bu soruya verilen cevapların dağılımı aşağıda tablo II de gösterilmiştir.

TABLO II İşletme Yöneticilerinin Sosyal Sorumluluğu Algılama Biçimleri

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	4	14,8	15	55,5	19	70,3	8	29,6	15	55,5	9	33,3	-	-
Batı	1	10	6	60	7	70	3	30	8	80	5	50	2	20

Tablodanda görülebileceği gibi, Doğu ve Batı yöneticilerinin toplam (5) i (a) şikkını işaretleyerek sosyal sorumluluğu, "azâmi kârla özdeş gördüklerini" ifade etmişlerdir. Bu oran uygulanan tüm işletmelere oranla kayda değer bir çoğunluğu oluşturmadıklarını göstermektedir. Buda sosyal sorumluluğu kârla özdeş kabul eden yöneticilerin sayısının fazla olmadığını göstermektedir. Doğu ve Batıdaki yöneticiler arasında sayı bakımından kayda değer olmayan bir farklılıkla toplam 21 yönetici (b) şikkını işaretleyerek sosyal sorumluluğu, "kaynakların rasyonel şekilde kullanılması" olarak algıladıklarını göstermişlerdir. Bu sonuç tüm yöneticilerin sayısı gözönüne alındığında yarısının bu konuda duyarlı olduğunu göstermektedir. Her iki bölgeden toplam 26 yönetici (d) şikkını işaretleyerek "sosyal sorumluluğu, "zenginlik yaratarak ülke ekonomisine katkıda bulunmak" şeklinde algıladıklarını göstermişlerdir.

Bu oran değerledirmeye esas alınan işletme yöneticilerinin çoğunun bu görüşte olduğunu göstermektedir. Doğudan 15 Batıdan 8 yönetici (c) şikkını işaretleyerek %24,5 farkla sosyal sorumluluğu, "toplumun sosyo-kültürel yönden kalkınmasına katkıda bulunmak" şeklinde düşünmüşlerdir. Yöneticilerin büyük çoğunluğunun aynı konuda birleştiklerini göstermesine karşın, Doğu ve Batı yöneticileri, arasında anlayış bakımından % olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Bu nedenle bu soruya iki grup tarafından verilen ~~cevaplardaki farkın~~ istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını araştırma için (t) testi uygulanmıştır. Test sonucunda sağlanan $t=1,37$ ve $p>0-05$ değeriyle yüzde farklılıkların istatistiksel olarak önemli ve anlamlı olmadığı görülmektedir. İlk bakışta yüzde olarak görülen farklılık, her iki gruptan

cevap veren yönetici sayılarının eşit olmamasıyla ille Doğuda araştırmaya konu olan işletmelerin büyük kesimin kamuya ait olmasının sonucu olabilir. Her iki kesimden toplam (19) yönetici (c) şikkını işaretleyerek sosyal sorumluluk anlayışlarının, "topluma kaliteli mal ve hizmet vermesini" belirtmişlerdir. Bu anlayış bakımından ilk bakışta iki kesim arasında sayı olarak görülen farklılık % olarak anlamlı görülmemektedir. Yine her iki kesimden toplam (14) yöneticide sosyal sorumluluğu, "çalışanların ihtiyaçlarına cevap verebilmek" şeklinde algılamaktadırlar.

Yalnız Batıdan 2 işletme yöneticisi sosyal sorumluluk anlayışlarını, "çalışanlara cazip çalışma ortamı olarak" kabul ettiklerini belirtmişlerdir. Bu konuda Doğudan cevap olmadığı için mukayese yapma imkanı olamamıştır.

Yöneticilerin genel olarak sosyal sorumluluklarının değerlendirilmesinden sonra dördüncü soruyu tamamlayıcı olarak "sosyal sorumluluk bilincine sahip bir işletmenin nasıl bir işletme olacağı" sorulmuştur. Doğu ve Batıdakilerin bu soruya verdikleri cevaplar aşağıdaki tabloda daha ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

TABLO : III Yöneticilerin Sosyal Sorumluluk Bilincine Sahip İşletmeyi Algılama Biçimleri

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	13	48	11	40,7	16	59,2	15	55,5	5	18,5	5	18,5	-	-
Batı	5	50	4	40	3	30	6	60	3	30	5	50		

Tablodanda görüldüğü gibi toplam yöneticilerin (18) i (a) şikkını işaretleyerek sosyal sorumlu bir işletmeyi, "çevresine en az zarar veren bir "işletme" olarak algılamaktadır. İki kesim arasında ilk bakışta sayısal olarak görülen farklılığın % olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Doğu ve Batıda yöneticilerin 15 i ise (b) şikkını işaretleyerek sosyal sorumlu işletmeyi, "çevreye yüklediği maliyeti telafi eden bir işletme olarak düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu alternatifle her iki bölge arasında oldukça yakın bir anlayış olduğu görülmektedir. Doğu ile Batıdan cevap veren yöneticilerin toplam (21) i (d) şikkını işaretleyerek sosyal sorumlu bir işletmeyi, "topluma istediklerini verebilen işletme" olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. İki bölge arasında ilk bakışta sayısal olarak görülen farklılığın % olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Sayısal fark, doğuda kamu işletmelerinin de uygulamaya alınmasından kaynaklanmaktadır.

Yine toplam (8) yönetici (e) şikkını işaretleyerek sosyal sorumlu bir işletmeyi, "eğitim kurumlarına yardım eden işletme" olarak düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu konuda iki bölgede ki anlayış oldukça yakındır. Tablodanda görülebileceği gibi (c) ve (f) şıklarıyla iki bölge arasında ilk bakışta % olarak anlamlı bir fark görülmektedir. Farklılık arzeden görüşler; toplam 19 yöneticinin (c) şikkını işaretleyerek sosyal sorumlu bir işletmeyi "çığa ayak uyduran bir işletme" olarak düşünmeleri ile yine toplam (10) yöneticinin (f) şikkını işaretleyerek sosyal sorumlu bir işletmeyi "kâr eden işletme" olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu alternatiflerde ki % olarak ortaya çıkan farkın istatistiksel yönden anlamlılık derecelerini ölçmek için χ^2 testi uygulanmıştır. Test sonucunda sağlanan $\chi^2=0,507$ ve $p>0,05$ değerleri yüzde farklılıklarının istatistiksel olarak önemli ve anlamlı olmadığını göstermektedir.

Sosyal sorumluluk anlayışına sahip bir işletmenin azâmi kâr sağlama çabalarının sorumluluk duygusunu azaltıcı bir unsur olup olmadığı ile ilgili görüşlerini öğrenmek için yöneticilere, beşinci soruda "sosyal sorumlulukla azâmi kârın zıtlık taşıyıp taşımadığı" sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 4 Sosyal Sorumluluk ve Azâmi Kâr İlişkisine Yönelik Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		Top.	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	8	30	16	60	3	11		
Batı	-	-	7	70	3	30		

Tablodanda görülebileceği gibi toplam 23 yönetici (b) şikkını işaretleyerek sosyal sorumluluk anlayışının, "azâmi kâr anlayışıyla bazen zıtlık taşıyanacağını" belirtmiştir. Yine toplam 37 yöneticiden 6 sı (c) şikkıyla, "sosyal sorumlulukla azâmi kâr fikrinin hiçbir zaman zıtlık taşımadığı" görüşünü belirtmişlerdir. Buna ek olarak yalnız doğudan 8 yönetici, "azami kâr anlayışının her zaman sosyal sorumluluk anlayışıyla

zıtlık taşıyacağını" ileri sürmüşlerdir. % farklarından da görüleceği gibi bu konuda doğudaki yöneticiler daha duyarlıdır. Bunun nedenleri ayrıca sonuçta açıklanacaktır.

Bugün işletmeleri sosyal sorumlu davranışlara yönelten nedenler herkes tarafından merak konusudur. Bu konuda ülkemizdeki işletmelerin ne düşündüklerini öğrenmek sorunun kaynağına inmemizde etkin bir veri teşkil edecektir. Bu nedenle 6 cı soruda yöneticilere, "işletmelerin neden sosyal sorumluluk duydukları" sorulmuştur. Yöneticilerden alınan cevapların dağılımı aşağıda ki tabolada gösterilmiştir.

TABLO % 5 İşletmeleri Sosyal Sorumluluk Duymaya Yönelten Nedenlere İlişkin Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Doğu	20	74	10	37	6	22,2	8	29,6	-	-	-	-	-	-
Batı	6	60	5	50	4	40	4	40						

Tablodanda görülebileceği gibi, Doğu ile Batı arasındaki yönetici cevaplarından yalnız (c) sıklığında % olarak ilk bakışta önemli bir fark görülmektedir. Bu sıklıkla, yöneticilerin "hükümetler zorladığı için" alternatifine karşı görüş farklılığını ortaya koymaktadır. Bu farkın istatistiksel olarak anlamlılık derecesini ölçmek için (t) testi uygulanmıştır. Test sonucunda elde edilen $t = 1,09$ ve $p > 0,05$ değerleri % farklılıklarının istatistiksel olarak önemli ve anlamlı olmadığını göstermektedir. Farklı iki bölge yöneticilerinin sayı farkından kaynaklanabilir. Toplam 37 yöneticiden 26 sı (a) sıklıkla sosyal sorumluluğun, "toplumsal yaşamın gereği" olduğuna inandıkları için bunun zorlayıcı bir unsur olduğunu v saymaktadırlar. Bu görüşle her iki bölge yöneticileri büyük bir çoğunlukla arz etmektedir. Bu da çoğu yöneticilerin topluma karşı görev bilinciyle bu konuda duyarlı olduklarını göstermektedir. Her iki bölgeden toplam 15 yönetici (b) sıklıkla, "yaşamlarını arızasız olarak yürütmeleri için sosyal

sorumluluk duymaları gerektiğini" ifade etmişlerdir. Bunlara ek olarak toplam 37 yöneticiden 10 u (d) şikkını işaretleyerek, "rakiple-riyle rekabet edebilmeleri düşüncesinin kedilerini sosyal sorumluluk duymaya zorladıklarını" belirtmiştir. Bu alternatifle Doğu ile Batı arasında büyük bir farklılık olmadığı görülmekle birlikte yöneticilerin çoğunun tüm bu alternatiflerin işletmeleri sosyal sorumluluk duymaya zorladıkları düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

Sosyal sorumlu işletmelerin, "sosyal sorumluluk anlayışları için neleri ölçü olarak kabul ettikleriyle" ilgili soruda alınan cevapların dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir.

TABLO 6 Sosyal Sorumluluğun Ölçülerine İlişkin Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	7	25,9	2	7,4	22	81,4	12	44,4						
Batı	3	30	1	10	5	50	8	80						

Tablodanda görüldüğü gibi Doğu ile Batı arasında ilk bakışta (c) ve (d) şıklarında % olarak bir farklılık görülmektedir. Farklı görüşler, toplam 37 yöneticiden 27 sinin (c) şikkını işaretleyerek "toplumun istediği mal ve hizmeti verebilme duygularının sosyal sorumluluğun ölçüsü olabileceğini" belirtmeleri ile yine 37 yöneticiden toplam 20sinin (d) şikkını işaretleyerek "işletmelerin topluma yükledikleri sorunların sosyal sorumluluğun ölçüsü olacağını" düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. % olarak anlamlı görülen bu farkın istatistiksel yönden anlamlılık derecesini ölçmek için iki alternatifte χ^2 testi uygulanmıştır. Test sonucunda elde edilen $\chi^2 = 2,650$ ve $p > 0-05$ değerleri yüzde farklılıkların istatistiksel olarak önemli ve anlamlı olmadığını göstermiştir. Bununla beraber 37 yöneticiden 10 u (a) şikkını işaretleyerek, "işletmelerin zarar etmelerinin sosyal sorumluluklarının ölçüsü olabileceğini" ifade etmişlerdir. Buna ek olarak toplam 3 yönetici (b) şikkını işaretleyerek, "işletmelerin azmami kâr sağlama isteklerinin oluşu sosyal sorumluluğun ölçüsü olabilir" şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

İşletmeler sosyal sorumluluk duygularıyla topluma karşı sorumluluklarını ne derece yerine getirmektedir? Ülkemiz yöneticileri bu konuda ne düşünmektedir? Bunu anlayabilmek için, yöneticilere, 8. ci soruda "sosyal sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirdikleri" sorulmuştur. Alınan cevaplar tabol 7 de gösterilmiştir.

TABLO : 7 İşletmelerin Yerine Getirdikleri Sosyal Sorumluluğun Ölçülerine İlişkin Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		Top.	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	3	11,1	15	55,5	9	33,3					27	
Batı	-	-	4	40	5	50	1	10			10	

Tablodanda anlaşıldığı gibi, (a) şikkıyla yalnız Doğudan 3 yönetici sosyal sorumluluğunu çok fazla yerine getirdiklerine inanmaktadır. Bu konuda Batıdan bir cevap olmadığı için mukayese yapılamamıştır. Aynı şekilde Batıdan yalnız bir işletme yöneticisi sosyal sorumluluğunu çok az yerine getirdiği şeklindeki sonucunu ifade etmiştir. Bunların dışında toplam 19 yönetici (b) şikkını işaretleyerek sosyal sorumluluklarını fazlaca yerine getirdiklerini düşündüklerini belirtmişler. Buna ek olarak toplam 37 yöneticiden 14 ü (c) şikkını işaretleyerek "sosyal sorumluluklarını yeterince yerine getiremediklerini" belirtmişlerdir. Bu konuda da Doğu ile Batı arasında % 15,5 luk bir farklılık görülmektedir. Daha sonra (c) ve (b) şıkları için yüzde olarak anlamlı görülen farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını anlamak için χ^2 testi uygulanmıştır. Test sonucunda bulunan $\chi^2 = 0,874$ ve $p > 0,05$ değerleri yüzde farklılıkların

istatistiksel olarak anlamlı ve önemli bir farklılık olmadığını göstermektedir.

Günümüzde, işletmeleri sosyal sorumlu davranışlara iten en önemli gerçeklerden birisi, sorunlara neden oluşlarıdır. Bu nedenle işletmelerin çevre sorunlarına neden oluş ölçülerini ve bu konuda kendilerinin ne düşündüklerini anlamak için dokuzuncu soruda yöneticilere, "işletmelerin çevre kalitesinden sorumlu olup olmadıkları" sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 8 İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu ve Çevre Kalitesi İlişkisine Yönelik Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	7	25,9	15	55,5	19	70,3	16	59,2	--	-	-	-	-	-
Batı	3	30	6	60	7	70	1	10	1	10				

Tablodanda anlaşıldığı gibi, Doğu ve Batıdan toplam 17 yönetici (d) şikkını işaretleyerek, "işletmelerin çevre kalitesinden kamuya karşı sorumlu olduklarını ifade etmişlerdir. Yalnız bu konuda her iki bölge arasında % olarak büyük bir farklılık görülmektedir. Bunun istatistiksel olarak anlamlılık derecesini ölçmek için (t) testi uygulanmıştır. Test sonucunda elde edilen $t=2,74$ ve $p<0,05$ değerleride yüzde farklılığın istatistiksel olarak anlamlı ve önemli olduğunu göstermiştir. Farkla Doğudaki yöneticilerin bu konuda daha duyarlı oldukları anlaşılmaktadır. Bunun nedenleri ise sonuçta açıklanacaktır. Her iki bölgeden toplam 10 yönetici (a) şikkını işaretleyerek, işletmelerin ekolojik dengeyi bozduklarından çevreye karşı sorumlu olacakları" görüşlerini belirtmişlerdir. Aynı şekilde toplam 21 yönetici (b) şikkını işaretleyerek, "gelecekte doğabilecek sorunlar için işletmelerin çevre kalitesinden sorumlu olmaları gerektiği" görüşünü belirtmişlerdir. Buna ek olarak toplam 37 yöneticiden 26 yönetici (c) şikkını

işaretleyerek, "işletmelerin çevre kalitesinden sorumlu olmalarını tüm insanlığa karşı bir görev" olarak algıladıklarını göstermişlerdir. Bu alternatifle her iki bölgeden yöneticilerin büyük bir çoğunluğunun bu görüşte olduğu görülmektedir. Bunlardan başka yalnız Batı'dan bir işletme yöneticisi, "işletmelerin genellikle çevreye zararları olduğu" görüşünü belirtmiştir. Ancak bu konuda Doğudan cevap olmadığı için mukayese yapmak imkanı olmamıştır.

Son yılların en önemli sorunlarından biri hava kirliliğine, işletmelerin yaklaşımlarını öğrenmek için yöneticilere, 10.cu soruda son yıllarda kirliliğin artış nedenleri" sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tablo da gösterilmiştir.

TABLO : 9 Çevre Bozulmasının Bir Boyutu Olarak Hava Kirliliği ve Nedenlerine İlişkin Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	12	44,4	20	74	9	33,3	14	51,8	-	-	-	-	-	-
Batı	4	40	5	50	4	40	7	70	-	-	-	-	-	-

Tablodanda görüldüğü gibi (b) ve (d) sıklıklarında Doğu ile Batı arasında ilk bakışta % de farklılıklar görülmektedir. Bu görüşler; toplam 37 yöneticiden 25'inin (b) sıklığını işaretleyerek, "teknoloji ve sanayileşmenin kirliliği arttıracak görüşleri ile birlikte yine toplam 37 yöneticiden 21'ininde (d) sıklığını işaretleyerek, "aşırı kâr gayesiyle işletmelerin bilinçsizce hizmet verdikleri" görüşleridir. Bu farkların istatistiksel olarak anlamlılık derecelerini ölçmek için uygulanan χ^2 testi sonucunda bulunan $\chi^2 = 0,439$ ve $p > 0-05$ değerleri yüzde olarak anlamlı görülen farkların istatistiksel yönden önemli ve anlamlı olmadığını göstermiştir. Bunun dışında her iki bölgeden toplam 16 yönetici (a) sıklığını işaretleyerek, "işletmelerin birer kirletici halini aldıklarını belirtmişlerdir. Yine iki bölgeden toplam 13 yönetici (c) sıklığını işaretleyerek "işletmelerin sayıca artışlarının çevre kirliliğine neden olduğunu ileri sürmüşlerdir. İlk bakışta bu konuda batıdakilerin daha ağırlıklı olduğu düşünülebilir. Ancak Doğuda

kamu işletmelerinin de uygulamaya alınması bu görüş farklılığını ortadan kaldırmaktadır.

İşletmelerin genellikle çevre kirliliğine neden oldukları düşünülür. Bu düşünceyle 11.ci soruda yöneticilere, "işletmelerin neden oldukları kirliliğe karşı nasıl önlem alabilecekleri" sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 10 İşletmelerin Neden Olduğu Kirliliğe Karşı Alabilecekleri Önlemlere İlişkin Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	-	-	24	88,8	14	51,8	-	-	-	-	-	-	-	-
Batı	-	-	10	100	4	40	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablodanda görüldüğü gibi, toplam 37 yöneticiden 34 ü (b) şıkkını işaretleyerek, işletmelerin neden olduğu kirliliği bizzat kendilerinin ortadan kaldırması gerektiğini belirtmişlerdir. Yine 37 yöneticiden 18 i (c) şıkkını işaretleyerek, "işletmelerin çok az kirliliğe neden olmaları gerektiğini" ileri sürmüşlerdir. Seçilen alternatiflerden ve oranlardan da anlaşılacağı gibidoğu ve batıdan işletme yöneticilerinin büyük bir çoğunluğu çevre kirliliğine karşı son derece duyarlı görülmektedir.

İşletme yöneticilerinin çevre kirliliği ile ilgili görüşleri doğrultusunda 12.cu soruda yöneticilere "işletmelerin sebep oldukları kirliliği ortadan kaldırabileceklerine inanıp inanmadıkları sorulduğunda alınan cevaplardan Doğudan 20 ... si %75 oranda Batıdan 6 yönetici % 60 oranla olumlu; yine Doğudan 7 yönetici %30 oranla Batıdan 4

yöneticide %40 oranla olumsuz düşündüklerini belirtmişlerdir. Her iki bölge arasında olumlu ve olumsuz düşünce oranları büyük bir çoğunlukla birbirine yakındır.

Sosyal sorumlu bir işletme aynı zamanda bir kirletici olabilir mi? sorusuna karşı Doğu ve Batıdan 1'er işletme yöneticisi her zaman; Doğudan 18 yönetici %70 oranla, Batıdan 8 yönetici %80 oranla bazen sosyal sorumlu işletmelerin birer kirletici olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Yalnız Doğudan 1 işletme yöneticisi işletmelerin hiçbir zaman birer kirletici olamayacağını belirtmiştir.

"Sosyal sorumlu bir işletme için işletmelerin tümünden değişmesi gerekir mi? sorusuna karşın her iki bölge yöneticilerin den yalnız Doğudan 2 işletme yöneticisi hariç. Geri kalanların tümü işletmelerin tümünden değişmesi gerekmediği görüşündedir.

Günümüze kadar süregelen "sosyal sorumluluk kavramıyla ilgili tartışmaların devam edip etmeyeceği" ile ilgili 15 ci soruya verilen cevaplardan Doğu ve Batıdan yalnız birer işletme yöneticisi hariç geri kalanların tümü bu tartışmaların gelecekte süreceği inancında olduklarını belirtmişlerdir.

Yöneticilere yöneltilen "her dönemde işletmelere yönveren faktörlerin neler olduğu" sorusu için alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 11 İşletmelere Yön Veren Nedenlere İlişkin Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	18	66,6	17	62,9	14	51,8	7	25,9	-	-	-	-	-	-
Batı	8	80	7	70	7	70	7	70	-	-	-	-	-	-

Tablo 12'de görüldüğü gibi, (c) ve (d) şıklarında Doğu ve Batı arasında % olarak anlamlı farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar; Doğu ve Batıdan toplam 21 yöneticinin (c) şikkını işaretleyerek, "insanların isteklerinin işletmelere yön vereceği" görüşünü ileri sürmeleri ile yine toplam 37 yöneticiden 14 ünün (d) şikkını işaretleyerek işletmelerin beklentilerinin işletmelere yön vereceği görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Yüzde olarak anlamlı görülen bu farkların istatistiksel olarak anlamlılığını araştırmak için her iki alternatifte birden χ^2 testi uygulanmıştır. Test sonucunda bulunan $\chi^2 = 3,889$ ve $p < 0,05$ değerleriyle yüzde olarak ortaya çıkan farkın istatistiksel olarak anlamlı ve önemli bir fark olduğu anlaşılmıştır. Bunun nedenleri sonuçta daha ayrıntılı olarak açıklanacaktır. Bunun dışında her iki bölgeden toplam 26 işletme yöneticisi (a) şikkını işaretleyerek, "ülkelerin ekonomik ve sosyal sistemlerinin işletmelere yön vereceği" düşüncesinde olduklarını belirtmişlerdir. Buna ek olarak yine her iki bölgeden toplam 24 işletme yöneticisi (b) şikkını işaretleyerek "teknolojik değişmelerin işletmelere yön vereceği"ni ifade etmişlerdir.

Gelişmek için teknolojik gerekliliğinin işletmeler tarafından ne derece önem arzettiğini anlamak için; yöneticilere, "işletmelerin büyümeleri için teknoloji transeferinin her zaman zorunlu olup, olmadığı" sorulmuştur. Alınan cevap dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 12 Sosyal Sorumluluk Açısından İşletmeler ve Teknoloji Transferi İlişkisine Yönelik Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	11	40,7	11	40,7	4	14,8	1	3,7						
Batı	2	20	5	50	2	20	1	10						

Tablodanda görüleceği gibi, iki bölgeden toplam 13 işletme yöneticisi, (a) şikkını işaretleyerek "teknoloji transferinin çok fazla gerekli olduğuna" inandıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda Doğudakilerin yüzde olarak ağırlıklı oldukları görülmektedir. Diğer taraftan toplam 16 yönetici (b) şikkıyla fazla miktarda gerekli olduğuna; 6 yönetici az oranda; her iki bölgeden birer işletme yöneticisi ise teknoloji transferinin çok az gerektiğine inandıklarını belirtmişlerdir.

Günümüz toplumlarının enerji sorunuyla karşı karşıya olduğu bir gerçektir. Enerji sorununa karşı işletmelerin neler yapabilecekleri ile ilgili görüşlerini öğrenmek için yöneticilere, "işletmelerin enerji sorunu için neler yapabilecekleri" sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 13. Enerji Sorununun Çözümlemesinde Sosyal Sorumluluk Bilincinin Önemi

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	25	92,5	2	7,4	-	-	19	70,3	-	-	-	-	-	-
Batı	10	100	2	20	-	-	6	60	-	-	-	-	-	-

Tablodanda görüleceği gibi, Doğu ve Batıdan toplam 35 yönetici (a) şikkını işaretleyerek, "işletmelerin enerji tasarrufla önlem alabilecekleri" görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu konuda iki bölgede de çoğunlukla aynı görüş hakimdir. Diğer taraftan toplam 25 yönetici (d) şikkını işaretleyerek, "işletmelerin farklı enerji yolları bulmalarının çözüm getirebileceğini" düşündüklerini belirtmişlerdir. Bunlardan başka toplam 4 yöneticide (b) şikkını işaretlemiş, "işletmelerin azami kâr elde ederek ülke alım gücüne katkıda bulunmaları gerektiğini" ifade etmişlerdir. Bu alternatifle Doğu ve Batı arasında ilk bakışta % 12,6 lık bir fark görülmektedir. Bu farkın istatistiksel olarak anlamlılık

düzeyini ölçmek için uygulanan (t) testi sonucunda bulunan $t=1,125$ ve $p>0-0,5$ değerleri yüzde olan farkın istatistiksel olarak anlamlı ve önemli olmadığını göstermektedir.

Günümüz işletmeleri teknolojiye neler kazanmıştır, ve neler beklemektedir. İşletmelerin bu konuda ki düşüncelerini anlamak için yöneticilere, "teknikten neler bekledikleri" sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 14 İşletmelerin Teknikten Beklediklerine İlişkin Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	7	25,9	24	88,8	4	14,8								
Batı	3	30	9	90	4	40								

Tablodanda görüldüğü gibi, Doğu ve Batıdan 37 yöneticiden 10 u (a) sıklıkla "daha fazla kâr elde etmeyi beklediklerini ifade etmişlerdir. Diğer taraftan toplam 33 yönetici büyük bir çoğunlukla (b) sıklıkla "daha müreffeh bir hayat beklediklerini ifade etmişlerdir. Bunların dışında 8 işletme yöneticisi (c) sıklığını işaretleyerek, "teknolojiden gelecekte sorunlar, bunalımlar ve çaresizlikler beklediklerini belirtmişlerdir. İlk bakışta bu konuda Doğu ve Batı arasında % olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını araştırmak için uygulanan (t) testi sonucunda bulunan $t=1,5$ ve $p>0-0,5$ değerleri yüzde olarak anlamlı olan farkın istatistiksel yönden anlamlı ve önemli bir fark olmadığını göstermektedir.

İşletmelerin günümüz koşullarında sosyal sorumluluklarını yerine getirip getirmedikleriyle ilgili görüşlerini anlamak için 20.ci soruda yöneticilere "sosyal sorumluluklarını yerine getirebilecekleri açısından geleceğe umutla bakıp bakamayacakları" sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 15 İşletmelerin Sosyal Sorumluluklarını Yerine Getirebilmelerine İlişkin Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		Top	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	1	3,7	7	25,9	18	66,6	1	3,7	-	-	-	-
Batı	-	3	30	7	70	-	-	-	-	-	-	-

Tablodanda görüleceği gibi, Doğu ve Batıdan toplam 10 yönetici (b) şikkını işaretleyerek, "işletmelerin sosyal sorumluluklarını yerine getirmeleri konusunda fazla umutlu olduklarını" belirtmişlerdir. Yine iki bölgeden toplam 25 işletme yöneticisi çoğunlukla az umutlu olduklarını belirtmişlerdir. Bunlardan başka Doğudan bir işletme yöneticisi (a) şikkıyla çok fazla; yine bir işletme yöneticisi (d) şikkıyla çok az umutlu olduklarını belirtmişlerdir.

İşletmelerin sosyal sorumlu davranışlarıyla kendilerinde birşeyler kazanıp kazanmadıkları konusunda ne düşündüklerini anlamak için yöneticilere, "sosyal sorumluluğun faydasına inanıp inanmadıkları" sorulmuştur. Doğu ve Batıdan toplam 23 işletme yöneticisi (a) şikkını işaretleyerek "sosyal sorumluluğa çok fazla inandıklarını; toplam 14 işletme yöneticisi (b) şikkını işaretleyerek "fazlaca inandıklarını" belirtmişlerdir. Bu konuda iki bölgeden de işletme yöneticilerinin

duyarlı olduğu görülmektedir.

İşletmelerin, sosyal sorumluluğun faydasına inandıkları düşüncesiyle ne ölçüde, kimlere faydalı olacağı hakkındaki görüşlerini anlamak için yöneticilere 22.ci soruda "sosyal sorumluluktan kimler faydalanır" diye sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 16 Sosyal Sorumluluktan Kimlerin Yararlanacaklarına İlişkin Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	25	92,5	4	14,8	5	18,5	3	11,1	-	-	-	-	-	-
Batı	10	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablodanda görüleceği gibi, büyük bir çoğunlukla Doğu ve Batı dan toplam 35 yönetici (a) şikkını işaretleyerek "sosyal sorumluluğun tüm insanlığa faydası olacağına inandıklarını" belirtmişlerdir. Bunun yanında yalnız doğudan 4 yönetici (b) şikkını işaretleyerek "tüm hizmet sunulan kitleye" 5 işletme yöneticisi (c) şikkını işaretleyerek "işletmelere"; 3 işletme yöneticisi (d) şikkını işaretleyerek "hükümetlere faydası olacağını" ileri sürmüşlerdir. Ancak bu görüşle ilgili Batıdan bir cevap olmadığı için bu alternatifler arasında mukayese etme imkanı olmamıştır. Bu farklılık Doğda kamu işletmelerininde uygulamaya alınmasından kaynaklanmaktadır.

İşletmelerin, sosyal sorumlu davranışlarına gelişme duygularının engel olup olmayacağıyla ilgili düşüncelerini anlamak için yöneticilere; "sosyal sorumluluk duygusunun gelişmeye engel olup olmadığı" sorulmuştur. Doğudan 8, Batıdan 3 işletme yöneticisi sosyal sorumluluk duygusunun bazen gelişmeye engel olacağını belirtmişlerdir. Bu sayı ile

Doğu ve Batıdan her ikisinde de toplam cevap veren işletme yöneticilerinin %30 unu oluşturmaktadırlar. Aynı şekilde Doğudan 18, Batıdan 7 işletme yöneticisi ise sosyal sorumluluk duygusunun hiçbir zaman gelişmeye engel olmayacağı görüşünü belirtmişlerdir. Bu sayılarda her iki bölgede de %70 oranındadır. Bunların dışında yalnız Doğudan bir yönetici sosyal sorumluluk fikrinin gelişmeye her zaman engel olacağı görüşünde olduğunu göstermektedir. Bu alternatifle Batıdan bir cevap olmadığı için mukayese etme imkanı olmamıştır.

İşletmelerin, sosyal sorumluluklarına ahlaki değerlerin baskısının olup olmayacağı hakkındaki düşüncelerini anlamak için yöneticilere 24.cü soruda "sosyal sorumluluk duygusuyla ahlaki değerlerin zıtlık taşıyıp taşımadıkları" sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 17 Sosyal Sorumluluk ve Gelişme Duyguları

	a		b		c		Top.	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	22	80	5	18	-	-	27	
Batı	4	40	6	60	2	-	10	

Tablodan da görüldüğü gibi, Doğu ile Batı arasında (a) ve (b) sıklıklarında % olarak büyük farklılıklar görülmektedir. Bu farkın istatistiksel olarak anlamlılık derecesini ölçmek için (t) testi uygulanmıştır. (a) sıklığı için test sonucu bulunan $t=2,53$ ve $p<0-0,5$ değerleriyle yüzde olan farkın istatistiksel olarak ta önemli ve anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Bununla Doğudaki işletme yöneticilerinin bu konuda daha dıyarlı oldukları ortaya çıkmaktadır. Test sonucu (b) sıklığı için bulunan $t=2,52$ ve $p<0-05$ değerleriyle de önemli ve anlamlı bir farklılık bu alternatiflede ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın nedenleri sonuçta açıklanacaktır.

İşletmelerin sosyal sorumluluklarını yerine getirmeleri için zaman zaman hükümetlerin baskısından söz etmiştik. Ayrıca çoğu işletmelerin sosyal sorumluluğa inandıkları yolundan hareketle sosyal sorumlulu davranışlarınıninmeclacag düşünölmektedir. İşletmelerin bu şekilde faaliyetlerinin sürdürürken kanunlara ne ölçüde uyup uymadıklarını anlamak için işletme yöneticilerine; "faaliyetlerinin kanuna uygun olup olmadıkları" sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 18 İşletmeler ve Kanun'a Uygunluk

	a		b		c		Top.	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	20	70	7	26	-	-	27	
Batı	3	30	7	70	-	-	10	

Tablodan da görölebileceği gibi, Doğu ve Batıda toplam 37 yöneticiden 23 yönetici (a) sıklıkla işaretleyerek davranışlarının hem zaman zaman kanuna uygun olduğunu belirtmişlerdir. Yalnız Doğu ve Batıda bu konuda %40 lık bir farklılık görölmektedir. Bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını araştırmak için uygulanan (t) testi sonucu bulunan $t=2,51$ ve $p<0-05$ değerleriyle yüzde olarak ortaya çıkan farkın istatistiksel olarakta anlamlı ve önemli bir fark olduğu anlaşılmıştır. Aynı şekilde her iki bölgeden toplam 14 yönetici (b) sıklıkla davranışlarının bazen kanuna uygun olduklarını belirtmişlerdir. Ancak Doğu ve Batı arasında yine % olarak anlamlı bir farklılık görölmektedir. Farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını araştırmak için uygulanan (t) testi sonucunda bulunan $t=2,52$ ve $p<0-05$ değerleriyle yüzde olarak anlamlı olan farkın istatistiksel olarak ta anlamlı ve önemli olduğu anlaşılmıştır. Bu konuda Doğudakilerin daha duyarlı oldukları görölmektedir. Nedenleri sonuçta açıklanacaktır.

İşletmeler faaliyetlerini yürütürken nelere dikkat ederler, kararlarını etkileyen faktörler nelerdir? İşletmelerin bu konudaki görüşlerini almak için yöneticilere 26.cı soruda "kararlarını etkileyen faktörlerin neler olduğu" sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 19 Yöneticilerin Kararlarını Etkileyen Faktörler

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	15	55,5	14	51,8	11	40,7	19	70,3	-	-	-	-	-	-
Batı	8	80	7	70	7	70	8	80	-	-	-	-	-	-

Tablodan da görüleceği gibi, Doğu ve Batı arasındaki işletme yöneticilerin verdiği cevaplardan (a) (b) ve (c) sıklıklarında % olarak anlamlı farklılıklar görülmektedir. Bu görüş farklılıkları; toplam 37 yöneticiden 23 yönetici (a) sıklığını işaretleyerek, "ürünlerin fiyatının kararlarını etkileyeceğini", 21 yöneticinin (b) sıklığını işaretleyerek "masrafların", 18 yönetici (c) sıklığını işaretleyerek "rakiplerin durumlarının kararlarını etkileyeceği" görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Yüzde olarak farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını arastırmak için uygulanan χ^2 testi sonucunda bulunan $\chi^2 = 0,17$ ve $p > 0-05$ değerleri ile yüzde olarak anlam ifade eden farklılığın istatistiksel olarak anlamlı ve önemli olmadığı anlaşılmıştır. Bunların dışında doğu ve Batıdan toplam 27 yönetici (d) sıklığını işaretleyerek "toplumun isteklerinin kararlarını etkileyeceğini" düşündüklerini belirtmişlerdir.

İşletmelerin varlıklarının topluma ne derece faydalı olup olmadıkları hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için yöneticilere; "çevreye verdiğiniz hizmet ne derece faydalıdır" diye sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıda gösterilmiştir.

TABLO : 20 İşletmelerin Çevreye Sunduğu Hizmetin Önemine İlişkin Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		Top.	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	13	48	14	51,8	-	-	-	-	-	-	27	
Batı	4	40	4	40	2	20	-	-	-	-	10	

Tablodanda görüleceği gibi, Doğu ve Batıdan toplam 37 yöneticiden 17 si (a) sıklıkla "topluma verdikleri mal ve hizmetin çok fazla önemli olduğunu" belirtmişlerdir. Her iki bölgede de yöneticiler verdikleri hizmetin önemine aynı ölçüde inanmaktadır. Yine toplam 18 işletme yöneticisi (b) sıklıkla "topluma verdikleri hizmetin fazla önemli olduğunu" belirtmişlerdir. Bunlardan başka yalnız Batıdan 2 yönetici (c) sıklıkla "verdikleri hizmetin az önemli olduğunu" görüşünü belirtmişlerdir.

Bugün çoğu işletmeden sendikaların zorlayıcı unsur olarak görülmesi fikri yaygındır. Bu konuda işletmelerin ne düşündüklerini anlamak için yöneticilere 28.ci soruda sendikaların gelişmesinde sosyal sorumluluk fikrinin önemi olup olmadığı sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO 21 İşletmelerde İşçi Sendikaları ile Sosyal Sorumluluğa İlişkin Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		Top	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	6	22,2	18	66,6	1	3,7	1	3,7	1	3,7	27	
Batı	-	-	6	60	3	30	-	-	1	10	10	-

Tablodan da anlaşılabacağı gibi, Doğu ve Batıdan toplam 37 yöneticinin 24 ü (b) sıklıkla "sendikaların gelişmesinde sosyal sorumluluk fikrinin öneminin fazla olduğu" görüşlerini belirtmişlerdir. Yine toplam 4 yönetici "sendikaların doğuş ve gelişmesinde sosyal sorumluluk fikrinin öneminin az olduğunu" ileri sürmüşlerdir. Burada ilk bakışta % olarak görülen fark önemli bir farklılık değildir. Bu fark Doğuda kamu işletmelerinin uygulamaya alınmasından kaynaklanmaktadır. Bunların dışında yalnız Doğudan 6 yönetici (a) sıklıkla "sendikaların doğuşunda sosyal sorumluluk fikrinin çok fazla önemli olduğunu" ileri sürmüşlerdir. Yine Doğudan 1 yönetici (d) sıklıkla "çok az ilgisi olduğunu" belirtmişlerdir. Doğu ve Batıdan 1'er yönetici (e) sıklıkla hiç ilgisi olmadığını belirtmişlerdir.

İşletmelerin çalışanlarına karşı sosyal sorumluluk anlayışları için yöneticilere "çalışanların görevlerinde tatmin için neler bekledikleri" sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 22 Çalışanların Görevlerinde Neler Beklediğine İlişkin Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	26	96,2	12	44,4	4	14,8	8	29,6	8	29,6	-	-	-	-
Batı	8	80	7	70	7	70	6	60	3	30	-	-	-	-

Tablodan da görüldüğü gibi, Doğu ve Batı arasında (b) (c) ve (d) sıklıklarında % olarak önemli farklılıklar görülmüştür. Bu farklı görüşler; toplam 19 yöneticinin (b) sıklıkla çalışanların işten "manevi tatmin" 11 yöneticinin (c) sıklıkla "sorumluluk yüklenme" 14 yöneticinin (d) sıklıkla "iş emniyeti" aradıklarını görüşünde

bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Bu farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını anlamak için uygulanan χ^2 testi sonucu $\chi^2 = 2,48$ ve $p > 0-05$ değerleriyle yüzde olarak önemli olan farkın istatistiksel olarak anlamlı ve önemli bir fark olmadığı anlaşılmıştır. Bunun dışında Doğu ve Batıdan toplam 34 yönetici (a) şikkını işaretleyerek çalışanların işlerinde maddi tatmin aradıklarını belirtmişlerdir. Bu alternatifle yöneticiler; uygulamaya alınan yönetici sayılarının iki bölgeden büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bunun dışında toplam 11 yönetici (e) şikkıyla yöneticilerin topluma yararlı olabileceklerine inandıkları bir işi isteyebileceklerini belirtmişlerdir. Bu konuda da her iki bölgede görüş beraberliği söz konusudur.

İşletmelerin çalışanları açısından sosyal sorumluluklarını ne derece yerine getirdikleri ve bu konudaki düşüncelerini anlamak için yöneticilere; 30 soruda "çalışanlarına istediklerini verip vermedikleri" sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLE : 23 İşletmelerin, Çalışanlarına İstediklerini Ne Ölçüde Verdiklerine İlişkin Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		Top	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	7	26	17	63	3	11		
Batı	1	10	8	80	1	10		

Tablodan da görülebileceği gibi, Doğu ve Batıdan toplam 8 yönetici (a) şikkıyla her zaman çalışanlarının istediklerini vermediklerini ifade etmişlerdir. Yalnız bu konuda iki bölge arasında % 16 oranında bir farklılık görülmektedir. Bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını araştırmak için uygulanan (t) testi sonucunda bulunan $t = 1,07$ ve $p > 0-05$ değerleri yüzde olarak anlamlı olan farkın

istatistiksel olarak anlamlı ve önemli olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde toplam 25 işletme yöneticisi büyük bir çoğunluğu oluşturarak (b) sıklıkla çalışanlarının istediklerini bazen verdiklerini belirtmişlerdir. Bu konuda da Doğu ve Batı arasında % 17 oranında bir farklılık söz konusudur. Bu farkın önemli olup olmadığını araştırmak için uygulanan (t) testi sonucunda bulunan $t=1,01$ ve $p>0,05$ değerleri yüzde olarak görülen farkın istatistiksel yönden anlamlı ve önemli olmadığını göstermiştir. Bunlara ek olarak toplam 4 işletme yöneticisi (c) sıklıkla çalışanlarının istediklerini hiçbir zaman veremediklerini ifade etmişlerdir.

Ülkemiz işletmelerinde genelde tüm çalışanların aynı sorumluluğu taşıyıp taşımadıklarını veya aynı sorumluluğu ne derece duyduklarını anlamak için 31.ci soruda yöneticilere, "çalışanların aynı sorumluluğu taşıyıp taşımadıkları" sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 24 İşletmelerde Çalışanların Duyduğu Sorumluluğa İlişkin Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		Top	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	1	3,7	10	37	12	44,4	3	11,1	1	3,7		
Batı	-	-	5	50	4	40	1	10	-	-		

Tablodanda görülebileceği gibi, her iki bölgeden toplam 15 işletme yöneticisi (b) sıklıkla çalışanların çoğu zaman sorumluluk duyduklarını ifade etmişlerdir. İlk bakışta % olarak bir farklılık görülmesine karşın bu farkın önemli olmadığı Doğuda kamu kesim işletmelerinin uygulanmaya alınmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında tüm yöneticilerden 16 sı (c) sıklıkla çalışanların bazen aynı sorumluluğu duyduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca Doğudan 1 yönetici (a) sıklıkla her zaman aynı sorumluluğu duyacaklarını,

1 yöneticide hiçbir zaman duymayacaklarını ifade etmiştir. Bunlara ek olarak Batıdan 1 işletme yöneticiside (d) sıklıkla nadiren duyabileceklerini ifade etmiştir.

İşletmelerin varlıklarını sürdürebilme riskleri her zaman asıl amaçtır. Bu nedenle güçlerini koruyabilmelerinde hangi unsurların daha önemli olduğu ile ilgili görüşlerini anlamak için 32.ci soruda yöneticilere, "gücünüzü koruyabilmeniz nelere bağlıdır" diye sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı aşağıda tabloda gösterilmiştir

TABLO : 25 İşletmelerin Varlıkları İçin Neler Yapmaları Gerek-
tiğine İlişkin Yöneticilerin Görüşleri

	a		b		c		d		e		f		g	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Doğu	14	51,8	24	88,8	10	37	-	-	-	-	-	-	-	-
Batı	7	70	8	80	4	40	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablodan da görülebileceği gibi, Doğu ile Batıdan toplam 21 işletme yöneticisi (a) sıklıkla "işletmelerin gücünün içinde duyacakları sorumluluğa bağlı olduğunu" düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu konuda Doğu ile Batı arasında yüzde olarak bir farklılık görülmektedir. Bu farkın anlamlı olup olmadığını araştırmak için uygulanan (t) testi sonucunda bulunan $t = 1,0$ ve $p > 0-05$ değerleri istatistiksel olarak anlamlı ve önemli bir farklılık olmadığını göstermektedir. Bunun dışında tüm 37 yöneticinin çoğu (b) sıklıkla işaretleyerek "güçlerinin en yakın çevrelerine duyacağı sorumluluğa bağlı olacağını" düşündüklerini belirtmişlerdir. Buna ek olarak toplam 37 yöneticinin 14 ü (c) sıklıkla, güçlerinin kendilerini dolaylı etkileyen (uzak çevreleri) çevrelerine karşı duyacakları sorumluluğa bağlı olacağını görüşlerini belirtmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Her toplumda örgütlerin çeşitli amaç ve hedefleri vardır. Ancak, bütün örgütlerin ortak amacı toplumun kendilerine sunduğu kıt kaynakları en rasyonel şekilde kullanarak önceden belirlenen hedefe en iyi biçimde en az sosyal maliyetle ulaşmaktır.

Kanımızca, hangi düzende ve koşullarda olursa olsun sorun işletmelerde düğümlenmektedir. Çünkü, işletmeler toplumun kıt kaynaklarını kullanarak mal ve hizmet veren geniş halk kitlelerine iş olanakları sağlayan birimler olarak toplumun en önemli kurumlarını oluşturmaktadır. Bunun yanında işletmeler toplumsal çevreyi kirletmeleri ve bu yolla topluma çeşitli sosyal maliyetler yükleyen birimler oluşturmaları açısından da dikkatleri üzerlerinde toplayan birimler oluşturmaları. Biz bu çalışmamızı da ekonomi ve toplum açısından vazgeçilmez unsurlar olan işletmelerin topluma karşı sosyal sorumluluklarının neler olabileceği ve bu konuda kendi düşüncelerinin ne olduğunu ve ne derece yerine getirebildiklerini ülkemiz koşulları açısından iddialı olmaktan uzak, genel yönleriyle ortaya koymaya çalıştık. Daha açık bir ifadeyle; bu çalışmada işletmelerin ve sahip olmaları gereken sosyal sorumlulukları konusu, önce genel olarak ele alınıp bütün yönleriyle sergilenmeye çalışılmış ve daha sonra gelişmekte olan ülkeler ve özellikle ülkemizdeki işletmelerin sosyal sorumluluk olgusuna ilişkin anlayışları ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmalarımızın gerek kuramsal, gerek uygulama kısmından ve gözlemlerimizde ışığı altında elde ettiğimiz sonuçları aşağıda ki gibi sıralayabiliriz.

İşletmelerin sosyal sorumlulukları konusu; çalışmalarımızın kuramsal kısmında ki açıklamalarımızdan anlaşılacağı gibi, insanlığın gelişmesiyle birlikte gelişme ve değişme göstermiştir. İlk yıllarda işletmelerin sosyal sorumlulukları kâr anlayışlarıyla özdeş olarak kabul edildiğinden sorumluluk alanları da oldukça sınırlıydı. Bugün ise sosyal sorumluluk, sınırları tayin edilemeyen karmaşık bir sorun halini almıştır.

Kâr fikriyle özdeş olarak kabul edilen sosyal sorumluluk anlayışına karşı, diğer bir kısım iş adamları sosyal sorumlu davranışların daha çok topluma yardım sever davranışlarla sağlanacağını

düşünürler. Hatta güçleri oranında bu tür faaliyetlerde bulunmuşlardır. Zaman zaman bu tür faaliyetlerin tamamen yalnız toplum için olduğu imajını yaratmak istemişlerdir. Bunun işletmeler açısından pek mümkün olmadığı daha sonraki gelişmelerle izlenebilmiştir. Amaçları gereği işletmelerin yardımsever nitelikteki faaliyetleri dahil hiçbir faaliyeti karşılıksız olarak yapılmaz. Çünkü, işletmelerin her faaliyet sonucunda yine çıkar sağlama hesap ve beklentisi yatar. Bu olağandır. Çünkü işletmeler hayır kurumları değildir.

Günümüzde bu iki görüşün uyumlaştırılarak sentez niteliği ağır basan daha sağlıklı ve geçerli görüşlerin ortaya çıktığı söylenebilir. Bugün işletmelerden beklenen sorumlu davranış kendi çıkarları ile toplumsal çıkarları dengeleyecek şekilde mal ve hizmet üretimi mümkün kılan hareket tarzı şeklinde ifade edilebilir.

Sosyal sorumluluk konusu üzerindeki açıklama ve tartışmalarımızdan bu sorunun en fazla gelişmiş endüstri toplumlarında yoğun bir araştırma ve inceleme konusu yapıldığı görülmektedir. Çünkü gelişme ile birlikte ortaya çıkan sorunlar bu sorumluluğu daha da artırmıştır. Sorunların her geçen gün insan yaşamını tehdit ederolesine artması tüm ülkelerin yönetimini konu üzerinde daha duyarlı biçimde davranmaya zorlamaktadır.

Sosyal sorumluluk konusunun en çok gelişmiş ülkelerde hissedildiği doğru olmakla beraber gelişmekte olan ülkelerde de soruna karşı artan oranda bir duyarlılığın ve bilinçlenmenin gelişmekte olduğu söylenebilir. Bu durumu bir ülkenin gelişmiş ve gelişmemiş bölgeleri arasında da gözlemek mümkündür. Buna neden ise sorunun ağırlığının gelişmiş bir bölgede daha somut biçimde görülebilmesi ve bunun doğurması muhtemel sonuçların algılanabilmesidir. Örneğin ülkemizde Ankara'da hava kirliliği insan yaşamını tehdit eder boyutlara ulaştığı için Doğudaki işletmeler ve halk bu konuda daha duyarlı olmaya başlamıştır. Yani sorunun önemi korku ile başlamaktadır. Anketimizin dokuzuncu sorusunda "İşletmelerin çevrelerinin iyileştirilmesinden sorumlu olup olmayacağı" konusunda Doğudaki işletme yöneticilerinin daha duyarlı davranışlarının olduğu değerlendirme sonucunda görülmüştür. Bunun nedenide yukarıda açıkladığımız gibi işletmelerin olumsuz etkilerinin Batıda çoğu şehirlerde daha fazla görülmesi sonucu Doğudakilerin

sorunları görüp korkarak daha dikkatli olmalarından kaynaklanabilir.

Az gelişmiş ülkelerde güze çarpan bir hususta az gelişmiş ülkelerin iç sosyal yapıları sürekli olarak can sıkıcı bir tarzda değişmektedir. Kentsel ve kırsal kesimler arasında ki büyük uçurum yanında zengin ile fakirin gelirleri arasındaki farklılıklar istenmeyen ölçüdedir. Böyle bir toplumda da sosyal sorumluluk konusu büyük bir ağırlıkla hissedilmekte fakat işletmelerin tamamen bu bilinçle çalıştıklarından söz etmek mümkün görülmemektedir. Gelişme fikri ve isteği ile sosyal sorumluluk anlayışları arasında azda olsa bir gelişki söz konusudur. Şöyle ki bu sorunun ağırlığını hissedenden işletmeler kendilerinin yapabilecekleri şeylerin fazla olmadığına inanmaktadırlar. Bu sonuçlar birinci varsayımımızı doğrular niteliktedir. Yani işletmeler genellikle konunun farkında olmalarına karşın bilinçli davranışları gösterememektedirler. Her iki kesimde işletmeler sosyal sorumluluk konusuna eğilmekte yarar görmekte bu konuda alınabilecek genel önlemler üzerinde durmakta ve bu konuda kendilerine özgü somut bir düşünce ya da özverileri bulunmamaktadır.

Ülkemizde kamu ve özel kesim işletmelerinin çoğu sosyal sorumluluk bilinciyle olarak sosyal sorumluluklarını yerine getirdiklerine inanmaktadırlar. Üçüncü varsayımımızda da sosyal sorumluluk konusunda tam anlamıyla bilinçli bir davranış olmayıp kâr ve kamuya etkili hizmet verme şeklinde bir davranış olduğu doğrulanmaktadır. Böyle düşüncelerine neden olarak büyüme tutkuları, sosyal sorumluluk anlayışındaki eksiklikler, çağdaş sosyal sorumluluk olgusunun kapsamını iyi tayin edememeleri ve bu olgunun özünün yeterince farkında olmamaları sayabiliriz. Anketimizin beşinci sorusunda azâmi kârla sosyal sorumluluk anlayışının zıtlık taşıyıp taşımadığı konusuna karşın Doğudaki işletmelerin daha duyarlı oldukları görülmüştür. Burada da Batıda daha gelişmiş çok yönlü düşünen ve geniş çevreye hizmet veren işletmelerin kâr tutkularının daha fazla olacağı düşünülebilir. Bu sonuçta yukarıdaki görüşleri doğrular niteliktedir.

Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de faaliyet gösteren işletmelere sosyal sorumluluklarını duyurmak için zaman zaman gerek toplumun gerekse devletin artan oranda baskıda bulundukları görülmektedir. Ancak bu amaca yönelik toplum ve devlet baskısının azalması

sonucu sağladığını söylemek mümkün değildir. Çoğu işletmelerin bu baskılar karşısında pasif kaldığı veya birkaçının gelişme tutkusuyla yasalara uymadan somumsuzca üretimlerine devam ettikleri görülmektedir. Bugün ülkemizde de çoğu işletmenin olumsuz etkileri herkes tarafından rahatlıkla görülebilmeye karşılık çoğu kez ya pasif kalmakta ya da laftan öteye geçmeyen öneriler sıralanmakla yetinilmektedir. Anketimizin yirmibeşinci sorusunda da; işletmelerin davranışlarının kanuna ne derece uygun olduğuna ilişkin sorusunda Doğudaki işletme ve yöneticilerin daha duyarlı oldukları test sonuçlarından anlaşılmaktadır. Yine aynı şekilde Batıdaki gelişmiş işletmelerde büyüme tutkusunun daha fazla olduğu görülmektedir. Bu konuda işletmeleri içinde bulundukları koşulların zorladığı, yani toplumun daha fazla beklentileri olduğu hususu işletmeler açısından geçerli bir sebep olarak düşünülebilir. Aynı şekilde anketimizin onaltıncı sorusunda "işletmelere her dönemde yön veren unsurların neler olduğu" sorusuna karşın Batıdaki işletmelerin daha fazla işletme istekleri ve toplum isteklerinin geçerli olacağı konusu daha çok ağırlık kazanmaktadır. Bu durumda işletmelerin yukardaki nedenlerle varsayımımızla ileri sürdüğümüz gibi işletmeler konunun farkında olmalarına rağmen istenilen bilinçli davranışı gösterememektedirler.

Değerlendirme sonucu ve gözlemlerimizden de anlaşılacağı gibi ülkemizde özel kesim işletmeleri daha ziyade sorunun ağırlığında insanlığın kendilerini suçladığı düşüncesindedirler. Bu nedenle konuya daha fazla önemle eğilmiş sosyal sorumluluk duyduklarını belirterek sosyal sorumlu işletme olabilmeleri için bazı önerilerde de bulunmuşlardır. Davranışlarından çok daha fazla duyarlı düşünmeleri toplumun ve devletin baskısını hissetmelerinden kaynaklanabilir. Buna karşın kamu kesim işletmelerinde ise icraatçının hükümet organları olması nedeniyle bu işletme yöneticileri genellikle bu tür sorunlarda kendi katkılarının özelle nazaran daha az olduğunu düşünmektedirler. Çünkü bu yöneticiler herşeyi hükümetten bekler, sorunun bilincinde olarak önemini kavramış olmalarına karşın kendilerinin yapabilecekleri şeylerin fazla olmadığı düşüncesindedirler.

Çalışmanın tümü ve özellikle yukarıdaki sonuçları göz önünde bulundurularak ülkemizdeki işletmeler için şu önerilerde bulunabiliriz.

1 - İşletmelerin sosyal sorumluluğu konusunda birinci plânda toplumun her kesimi eğitilmeli ve bilinçlendirilmelidir.

2 - İşletmelerce topluma yüklenen sosyal maliyetlerin ortadan kaldırılmasında, toplumun her kesimine görev düşmekle birlikte en çok görev işletmelere düşmektedir. Özellikle bu işin mali külfetine toplum ve devlet değil, sorunu bizzat yaratan işletmeler katlanmalıdır.

3 - Sosyal sorumluluğa ilişkin sorunları sürekli belirlemek ve uygulama yeteneği olmayan öneriler den çok bunların çözüm yollarının denenmesi daha yararlı ve etkili olacaktır.

4 - Her sorunun çözümü için seçilen yöntemlerin tutarlı ve uygulanabilme yeteneğine sahip olması büyük önem taşır. Bunun için her faaliyet sahasında gerek kamu ve gerekse özel kesimde en uygun yöntemlerin önceden belirlenmesi ve taviz verilmeden uygulanması gerekir.

5 - Sorunlara, çözülemeyecek hale geldiği zaman müdahale etme yerine, başladığı anda kesin müdahale yoluna gitmek gerekir. En sağlıklı yol hiç kuşkusuz sorunların ortaya çıkmasına meydan vermeyecek ortamı yaratmaktır.

6 - İşletmelerin toplum için varlıkları kaçınılmazdır. Bu nedenle işletmeleri sorunların yaratıcısı olarak itmemeli. Faaliyetlerini, olumsuz yönlerini azaltacak şekilde yürütmeleri için yönlendirmelidir. Bunlar hükümetler kanalıyla ve toplumun tümünden eğitilmesiyle sağlanabilir.

7 - İşletmeleri gerçek anlamda sosyal sorumluluk bilinciinde olup olmadıklarıyla değerlendirmek gerekir. İşletmelerin sosyal sorumlu davranışlarda bulunuyormuş gibi daha çok reklâm amacı güden faaliyetlerine göz yummamak gerekir.

8 - İnsanlarda ki gelişme tutkusuna bir ölçü koymak gerekir. Bunun için toplumu tümünden eğiterek doyumlu ve bilinçli bir hale getirilmesi sağlanmalıdır. Bu durum temel kaynaklara yok ederek gereğinden fazla üretimin geleceği tehdit eden en önemli sorun olmasına karşın bir zorunluluktur.

EK 1

ARAşTIRMADA İş ÖRGÜTLERİNE UYGULANAN
SORU KAĞIDI

SAYIN YÖNETİCİLER

Bu anket A.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde "İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları" konusunda yapılan bir Doktora Tez çalışmasının uygulama kısmını oluşturmak üzere düzenlenmiştir.

Amacımız, toplumun kıt kaynaklarını kullanmak suretiyle mal ve hizmet üretmeye yönelik modern kurumların (işletmelerin) çevreye zarar vermeden, topluma karşı sorumluluklarının bilincinde olarak hizmet vermelerini sağlamak için sorumluluk duygularının neler olduğunun araştırılmasıdır.

Lütfen, ilişikteki ifadeleri dikkatle okuyunuz. Her ifadenin altında sizin durumunuza en çok uyan cevabın altını çiziniz. Veya baş tarafındaki parantezin içine (x) işareti koyunuz.

Anketteki bilgiler hiç bir şahsa ve makama verilmeyecek yalnızca bilimsel amaçlara ve kimlik zikredilmeksizin değerlendirilecektir. İsminizi yazmayınız, ve imzanızı atmayınız.

İlginize teşekkür eder, saygılar sunarım.

Not : Cevap vermekten kaçınıyorsanız vermeyebilirsiniz.

Gülümser KESKİN

1) Toplumun k t kaynaklarını kullanarak bir yandan insan ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetler üretmek gibi yararlı faaliyetlerde bulunan  letmeler, diğer yandan da elverişli toprakları kullanılmaz hale getirmek çevreyi kirletmek ve bu yolla  anlılara zarar vermek gibi olumsuz (Zararlı) sonuçlara da neden olmaktadırlar.

Neden oldukları olumsuz sonuçlar nedeniyle siz modern  letmelerin ve bütün sosyal kurumların topluma karşı yerine getirmeleri gereken bazı sorumluluklarının olması gerektiğine inanıyormusunuz?

a- Evet

b- Hayır

2) Sizce aşağıdaki ibarelerden hangisi yukardaki anlamda sosyal sorumluluk kavramını iyi ifade etmektedir?

a- Toplu halde yaşamanın gerektirdiği yükümlülük.

b- Toplum halinde yaşamanın temel kuralı.

c- Toplum bireylerinin haklarını korumaya yönelmiş bilinçli. ve vicdani bir sorumluluk.

d- İnsanların kendi kurumlarından karşılanmasını bekledikleri meşru istek ve yükümlülükler.

e- Yukardakilerin birkaçı (  aretleyiniz)

f- Yukardakilerin hepsi.

g- Diğer başkaları (Siz yazınız)

3)  letmeler açısından sosyal sorumluluk nedir?

a- Azami k r sağlamak.

b- Doğal kaynakların rasyonel kullanımını ve korunmasını sağlamak.

c- Topluma kaliteli mal ve hizmet vermek.

d- Zenginlik yaratarak ülke ekonomisine katkıda bulunmak.

e- Toplumun Sosyo-Kültürel yönden gelişmesine katkıda bulunmak.

f-  alı tırdıklarına karşı her türlü maddi ve manevi tatmin imkanları sağlamak.

g- Cazip  alı ma ortamı sağlamak.

h- Yukardakilerin birkaçı (  aretleyiniz)

i- Yukardakilerin hepsi.

l- Diğer başkaları (Siz yazınız)

4) Sosyal sorumluluk bilincine sahip bir  letme sizce nasıl bir  letmedir?

a- çevreye en az zarar veren  letmedir.

b- çevreye yüklediği maliyeti tel fi eden  letmedir.

c-  a a ayak uyduran  letmedir.

d- Toplum isteklerine cevap verebilen  letmedir.

e- Eğitim kurumlarına yardım eden  letmedir.

f- K r eden  letmedir.

g- Yukarıdakilerin birkaçı (  aretleyiniz)

h- Yukardakilerin hepsi

i- Diğer başkaları (Siz yazınız)

5) Azami k rle sosyal sorumluluk fikri zıtlık ta ırmı?

a- Her zaman

b- Bazen

c- Hiç bir zaman

- 6) Sizce işletmeler neden sosyal sorumluluk duyarlar?
- a- Toplumsal yaşamın gereği olduğuna inandıkları için
 - b- Varlıklarını arızasız sürdürebilmek için
 - c- Hükümetler zorladıkları için
 - d- Rakipleriyle rekabet edebilmek için
 - e- Yukarıdakilerin birkaçı (İşaretleyiniz)
 - f- Yukarıdakilerin hepsi
 - h- Diğerleri (Siz yazınız)
- 7) Sizce sosyal sorumluluğunuzu yerine getirmenizin ölçüsü nedir?
- a- Zarar etmemeniz
 - b- Azami kâr sağlamanız
 - c- Topluma istediği mal ve hizmeti verebilmemiz
 - d- Topluma yüklediğimiz sorunları asgariye indirebilmemiz
 - e- Yukarıdakilerin birkaçı (İşaretleyiniz)
 - f- Yukarıdakilerin hepsi
 - h- Diğerleri (Siz yazınız)
- 8) Sosyal sorumluluğunuzu ne ölçüde yerine getirdiğinize inanıyorsunuz?
- a- Çok fazla
 - b- Fazla
 - c- Az
 - d- Çok az
 - e- Hiç
- 9) Sizce işletmeler çevre kalitesinden sorumlu olmalı mıdır? Niçin?
- a- İşletmeler bir bakıma ekolojik dengeyi bozduğu için sorumlu olmalıdır
 - b- Gelecekte doğacak sorunlar için çevre kalitesini bozmamak ve çevre kalitesine katkıda bulunmak zorundadır
 - c- Tüm insanlığa karşı bir görev olduğunu düşündükleri için çevreden sorumludur
 - d- İleride kamu karşısında zor durumda kalmamak için sorumlu olmalıdır
 - e- İşletmelerin çevre kalitesine zararları olmayacağından sorumlu değildir
 - f- Yukarıdakilerin birkaçı (İşaretleyiniz)
 - h- Yukarıdakilerin hepsi
 - g- Diğerleri (Siz yazınız)
- 10) Niçin bugün 50 yıl öncesine oranla kirlilik (Hava, Su) çoğu ülkelerde önemli bir sorun haline gelmiştir?
- a- İşletmeler aşırı birer kirletici halini aldığı için
 - b- Teknoloji ve sanayileşmeden dolayı
 - c- İşletmeler sayıca arttığı ve büyüdüğü için
 - d- Aşırı kâr gayesiyle, bilinçsizce hizmet verildiği için
 - e- Yukarıdakilerin birkaçı (İşaretleyiniz)
 - f- Yukarıdakilerin hepsi
 - h- Diğerleri (Siz yazınız)

11) İşletmeler neden oldukları çevre kirliliğine karşı nasıl önlem alabilirler ve azaltabilirler?

- a- Az üretimde bulunarak,
- b- Meydana getirdikleri kirliliği bizzat ortadan kaldırmaya çalışarak,
- c- Çok az kirliliğe neden olarak,
- d- Teknik gelişmelerden daha az yararlanarak,
- e- Yukarıdakilerden birkaçı (İşaretleyiniz)
- f- Yukarıdakilerden hepsi,
- h- Diğerleri (Siz yazınız)

12) İşletmelerin meydana getirdikleri kirliliği ortadan kaldıracabileceklerine inanıyormusunuz?

a- Evet

b- Hayır

13) Sosyal sorumluluk bilincine sahip bir işletmenin yine de bir kirletici olabileceğini düşünebilir misiniz?

a- Her zaman

b- Zaman, zaman

c- Nadiren

14) Sizce sosyal sorumlu bir davranış için bir işletmenin tümünden değişmesini gerekir?

a- Evet

b- Hayır

15) Sizce sosyal sorumluluk tartışması sürmelidir?

a- Evet

b- Hayır

16) Sizce İşletmelere her dönemde yön veren nedir?

- a- Ülkelerin ekonomik ve sosyal sistemleri,
- b- Teknolojik değişme gelişme,
- c- İnsanın istek ve arzuları,
- d- İşletmelerin kendi mekamları,
- e- Yukarıdakilerden birkaçı (İşaretleyiniz)
- f- Yukarıdakilerin hepsi,
- h- Diğerleri (Siz yazınız)

17) Gelişmek (büyümek) için mutlaka teknoloji transferi gerektiğine inanıyormusunuz?

a- Çok fazla

b- Fazla

c- Az

d- Çok az

e- Hiç

18) İşletmeler toplumun enerji sorununu çözmek için ne gibi yardımlarda bulunabilirler?

- a- Enerji kullanımında azami tasarrufla,
- b- Ülke alım gücüne katkı için azami kâr elde ederek,
- c- İlk dönemlerdeki gibi daha fazla insan enerjisi kullanarak,
- d- Enerji sağlayan daha farklı yollar arayarak,
- e- Yukarıdakilerden birkaçı (İşaretleyiniz)
- f- Yukarıdakilerin hepsi
- h- Diğerleri (Siz yazınız)

- 19) Sürekli gelişen tekniğin sonucu olarak neler bekliyorsunuz?
- a- İleri teknik sayesinde daha fazla kâr elde etme
 - b- Daha müreffeh bir hayat tarzı
 - c- Sorunlar, bunalımlar, çaresizlikler
 - d- Yukarıdakilerden birkaçı (İşaretleyiniz)
 - e- Yukarıdakilerin hepsi
 - f- Diğerleri (Siz yazınız)
- 20) İşletmelerin sosyal sorumluluklarının gereğini yerine getirmeleri açısından geleceğe umutla bakabiliyor musunuz?
- a- Çok fazla b- Fazla c- Az d- Çok az e- Hiç
- 21) Sosyal sorumluluğun faydasına inanıyor musunuz?
- a- Çok fazla b- Fazla c- Az d- Çok az e- Hiç
- 22) Sizce sosyal sorumluluktan kimler faydalanır?
- a- Tüm insanlık
 - b- Yalnız mal ve hizmet sunulan halk
 - c- İşletmeler
 - d- Hükümetler
 - e- Yukarıdakilerden birkaçı (İşaretleyiniz)
 - f- Yukarıdakilerin hepsi
 - h- Diğerleri (siz yazınız)
- 23) Sosyal sorumluluk duygusu gelişmeye engelmidir?
- a- Her zaman b- Bazen c- Hiç bir zaman
- 24) Sosyal sorumluluk duygusu ahlâki değerlerle desteklenebilir mi?
- a- Her zaman b- Bazen c- Hiç bir zaman
- 25) Sizce davranışlarınız Kanuna uygun mu?
- a- Her zaman b- Bazen c- Hiç bir zaman
- 26) Sizce yöneticilerin kararlarını etkileyen en önemli faktör nedir?
- a- Ürünlerin fiyatı
 - b- Masraflar
 - c- Rakiplerin durumu
 - d- Toplumun istekleri
 - e- Yukarıdakilerden birkaçı (İşaretleyiniz)
 - f- Yukarıdakilerin hepsi
 - h- Diğerleri (Siz yazınız)
- 27) Sunduğunuz mal ve hizmetin çevrenizde ne derece önemi vardır?
- a- Çok fazla b- Fazla c- Az d- Çok az e- Hiç
- 28) Bugün sendikaların doğuş ve gelişmesinde sosyal sorumluluk fikrinin önemi varmıdır?
- a- Çok vardır b- Vardır c- Az vardır d- Çok az vardır e- Hiç yoktur

29) Sizce günümüzde çalışanlar görevlerinde tatmin için neler arıyorlar?

- a- Maddi olanaklar
- b- Manevi tatmin
- c- Sorumluluk yüklenmek
- d- İş emniyeti
- e- Topluma yararlı olduklarına inanmak
- f- Yukarıdakilerin birkaçı (İşaretleyiniz)
- h- Yukarıdakilerin hepsi
- g- Diğerleri (Siz yazınız)

30) Personelinize sitediklerini yeterince verebildiğinize inanıyormusunuz?

- a- Her zaman
- b- Bazen
- c- Hiç bir zaman

31) Personeliniz sizinle aynı sorumluluğu taşıyormu?

- a- Her zaman
- b- Çoğu zaman
- c- Bazen
- d- Nadiren
- e- Hiç bir zaman

32) Sizce gücünüzü uzun sürede koruyabilmeniz neye bağlıdır?

- a- İşletmenin içeride duyacağı sorumluluğa
- b- Kendisini doğrudan etkileyen çevresine karşı duyacağı sorumluluğa
- c- Kendisini dolaylı etkileyen çevresine karşı duyacağı sorumluluğa
- d- Yukarıdakilerden birkaçı (İşaretleyiniz)
- e- Yukarıdakilerin hepsi
- f- Diğerleri (Siz yazınız)

K A Y N A K L A R

K İ T A P L A R

- Altıntürk, Turgut, Temel Hukuk, 2.B, 1.Fasikül Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını, No: 6
- Baklacioğlu, Sadık, Kamu Teşebbüsleri : Genel Esaslar, Çeşitli Ülkelerde, Türkiye'de, A.Ü.Hukuk Fak.Yay. Ankara 1976
- Brown R.Howard, Social Responsibilities of The Businessman,The Federal council of the churches christ in America, 1953
- Davis, Keith; Blomstrom L.Robert, Business Society and Environment, Mc Graw Hill-Book comp Printed United States of America, 1971
- Drucker, F.Peter, Management, Harper Row, Publishers Newyork, 1973
- Fayerweather, International Business Management, 1.B. Mc Graw Hill comp, Newyork, 1969
- Fergen, Oktay; İşletme Yönetiminde Sistem, İ.Ü.İ.F.İs.İk.Ens.Yayını No:22
- Glueck, F.William; Business Policy anda strategic Management, 3.B. Mc. Graw Hill International Book comp, Kogakusha, 1980
- Green Wood, T.William; Issues in Business and society:Reading and cases, Houghton Mifflin comp. Boston, 1971
- Heald, Morrel; The Responsibility of Business, The Press of case Western Reserve University cleveland/London, 1970
- Hicks, G.Herbert; Örgütlerin Yönetimi: Sistemler ve Beşeri Kaynaklar Açısından, 3.B.(Çev.Osman Tekok ve diğ.), Turhan Kitabevi, Ankara, 1979
- Hyson, L.John, Bolce J.William; Business and its Environment.
- Kangar, Emre; Toplumsal Değişim Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Bilgi Yayınevi, 1979
- Kreitner, Robert; Management,Houghton Mifflin comp, Printed in the USA, 1983
- Luthans, Fred, Hodgetts M.Richard; Social Issues in Business,The Mac Millan comp. NewYork, 1972
- McKIE. W.James ve diğ; Social Responsibility and The Business Predicament;The Brookings institution Washington D.C, 1975

- Monsen, Joseph R; Business and The Changing Environment; Mc Graw-Hill Book comp, 1973
- Öncü Ayşe; Örgüt Sosyolojisi; 2.B.Turhan Kitabevi Ankara, 1982
- Özdeş, Gündüz; Şehir Bölgeleri, Şehirlerde Zoning Kavramları ve Çalışma Bölgeleri, İ.T.Ü.Mim.Fak.Yay; 1979
- Stewart, Rosemary; Management Series, Pan Book ltd, London, 1962
- Şahin, Mehmet; İş İdaresinin Temel Kavramları; 2.B.Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fak,Yay.1.Fasikül No:4,2.Fasikül No:4, ".Fasikül No:4
- Şimşek, Şerif; Teknolojik Değişim ve Yönetim Sorunları, A.Ü.İ.Fak. Yayın No:539 Erzurum, 1978
- Toffler, Altvin; Gelecek Korkusu, Altın Kitaplar, 1977
- Tortop, Nuri; Yönetim Bilimi, A.İ.T.İ.A.Yay. Ankara, 1978
- Tosun,Kemal; İşletme Yönetimi; 1.B.Savaş Yayınları, Ankara, 1982
- Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını; Türkiyenin Çevre Sorunları, Ankara, 1981
- Yaşa, Memduh; Kamu Maliyesine Giriş, İ.Ü.İ.F. Yayını no:18 İstanbul 1973
- Yavuz, Fehmi; Çevre Sorunları; A.Ü.S.B.F.Yay.Ankara, 1975

M A K A L E L E R

- Ağarcık, Güner ve Gamsız Emel; "Endüstri Artık Sularıyla Nehirlerin Kirlenmesi." A.Ü.Zir.F.Peyzaj Mim.Ber.Özel sayı 1975-1 Pey. Mim.Der.Yayını, Ankara.
- Anderson, H.Robert; (çev.Hüseyin Ergen "Sosyal Sorumluluk Muhasebesi Ne, Nasıl Ölçümlenmeli?" E.İ.T.İ.A.Der.cilt XVIII sayı 2 Haziran 1982

- Ayyıldız, Mustafa; "Uygarlığa Karşılık Ödenen Fatura Çevre Sorunları"
Peyzaj. Mim.Der.Sayı:1-2 cilt:8 Ankara 1978
- Başol Koray; "Türkiye Ekonomisinde Kamu İktisadi Teşebbüsleri" Ege
Ün.İk.Fak.Der.Yıl:3 Sayı:4
- Bulmuş, İsmail; "Kamu Kesimi ile Özel Kesimin Etkinlik Yönünden
Karşılaştırılması" Ekonomik Yaklaşım A.İ.T.İ.A.Fak.Yıl:2
cilt:12 sayı 1
- Çakıcı Latif; "İşletme Amaçları Üzerine Bir Deneme" Adana İ.T.İ.A.
sayı:5 Mart 1976
- Dale Ernest, Reading in Management: Land Marks and New Frontiers
Mc Graw-Hill Book comp New York, 1965
- Dejon L.William, Principles of Management, The Benjamin, commings
Publishing comp united states 1978
- Drucker Peter; "The Meanin of the cor poration olifarnia management
Gendron P.Michael,"The Decision Pyramid: A.Management concept"
Managerial Planmns, vol:32 No:4 Planing Executions institute
1984
- Gülberman Adnan, "Endüstrileşmenin İşletme içi ve İşletme Dışı insan
İlişkilerine Etkisi Ege Ün.İk.ve İd.Bil.Fak.Der.Yıl:1 sayı:1-2
Ağustos 1983
- Kloke Adolf (çev. Yüksel Dizdar) "Kent çevresindeki Alanlarda Kimyasal
Maddelerin Tarım Ürünleri Üzerinde Zararlı Etkilemesi, A.Ü.Zir.
Pey.Mim.Der. 1978 1-2 sayısız Ankara 1979
- Nader Ralph, "İşletmeler ve Çevre Kirlenmesi" İ.Ü.İ.F.İ.İ.E. Yönetim
Der. Yıl:2 Sayı:8
- Ruff E.Larry, "Çevre Kirlenmesinin Ekonomik Anlamı" İ.Ü.İ.F.İş.İk.
Ens. Yönetim Der. Yıl.2 sayı:8
- Sözen, "Kadrolama Personel Yönetiminde Yönetici Kararlarını Etkileyen
Çevre Faktörleri" E.İ.T.İ.A. Der. cilt.4 sayı:1 Ankara, 1972
- Şahin Mehmet, "İşletme Yönetimi ve Sosyal Sorumluluk Kavramı"
E.A.İk.ve İd.Bil.Fak. Der.cilt.2 sayı1 Ocak 1984
- _____, "Yönetimde Yeniden Düzenleme" E.İ.T.İ.A. Der.cilt:8
sayı:1 Eskişehir, 1982
- Tokol Tuncer, "Tüketicinin Satın Alma Davranışları Analizi" B.İ.T.İ.A.
Der, cilt:VI No:1-2 Temmuz - Kasım 1977

- Tosun Kemal, "Günümüz İş Hayatının Belli Başlı Eğilimleri" İ.Ü.İ.F.
İ.İ.E.Der.Yıl:2 sayı:6
- _____, "Çevre Sorunları ve İşletme Çevre İlişkileri" İ.Ü.İ.F.
İ.İ.E.Der. Yıl:4 sayı:4 (Mart 1982)
- _____, "Türkiye Yönetim Sorunlarına Giriş" İ.Ü.İ.F.İş.İk.Ens.
Yönetim Dergisi sayı:9 (Kasım 1978)
- _____, "Çağımızın Sorun ve Bunalmaları" İ.Ü.İ.F.İş.İk.Ens.
Yönetim Der. Yıl:3 sayı:10
- Ural Alparslan, "Karma Ekonomi Düzeninde Bölgeler Arası Gelir Dağı-
lımının Denge Unsuru Olarak Turizm ve Koşulu" Ege Ü.
İ.F.Der, yıl:3 sayı:4 (Kasım 1982)
- Ülgen Hayri, "İşletmenin Çevrenin Yapısına Etkisi" İ.Ü.İ.F.
- Varcan Nezih; "Kamulaştırmada Ödenecek Bedel" E.A.Ü.İk.ve İd.Bil.
Der.cilt:1, sayı:1, (Ocak-1983)